

MAGYAR NAPLÓ

XXV. ÉVFOLYAM 2013

FEBRUÁR

Ára 670 Ft

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG LAPJA

„Levetem a régi bőröm,
Régi bőröm,
Kezed nyomát már nem őrzőm”
Kiss Judit Ágnes

1945 tele: „Budapesten kell
megvédeni Bécset!”
Bartha István

A svéd Pilinszky
Tomas Tranströmer

Középiskolás fokon
Érettségi előkészítő

„...S nem / vagy magad most, mondod: magadnak. / Könnyen
felednek, könnyen föladnak”

Interjú Pintér Lajossal

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknel, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Print Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

**A Magyar Naplót elektronikus
formában terjeszti
a Digitalstand.hu Kft.
www.digitalstand.hu**

Digitális lapszám vásárlása: 390 Ft

Digitális előfizetés:

12 hónapra: 3960 Ft

(12 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

6 hónapra: 1980 Ft

(6 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

3 hónapra: 990 Ft

(3 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

Áraink az áfát tartalmazzák.

Lehet-e élni kultúrharc nélkül?

Ezer veszélynek kitett, sérülékeny magyar világunkban csaknem minden bizonytalan. Olvasva az újságokat, böngészve a világhálón, bele-belekkukkantva a televízió egynémely adásába az az érzése támad az embernek, hogy ebben a nagy-nagy bizonytalanságban egyetlen bizonyosság van, ez pedig a kultúrharc.

Csaknem mindenki erről beszél.

A béke barátja azon kesereg, miért nem békülnek ki a harcoló felek, miért nem ölelik át egymást, dolgoznak boldogan, együtt örülve annak, hogy élnek. A másik nyilatkozónak a szekértáborokkal van baja, azt állítva, „a kulturális életben szekértáborok harcolnak egymás ellen”. Nem vagyok hadtörténész, a szekértáborokkal megvívható hadműveletekről keveset tudok. Mindössze annyit, amennyit gimnáziumi tanárain elárultak erről annak idején. Még így is támad bennem némi kétely az egyetemes kultúrharc szekértáboraival kapcsolatban, hiszen ha egymástól távol eső két fél elkötelezettjei beveszik magukat egy-egy szekértáborba, és ki se mozdulnak onnan, hogyan fognak akkor harcolni egymással?

Jó, rendben van, mondja a következő nyilatkozó, de be kéne végre temetnünk az árkokat! Miféle árkokat, merül föl rögtön az újabb kérdés? Bár nem voltam katona, úgy tudom, a harctéren rendszeresített árkok lövészároknak hívják, és a gyalogság azért ássa magának, hogy mondjuk a rázúduló tüzérségi golyózápor ellen némi védelmet nyerjen. Ha valaki betemeti a lövészárkot, vagy netalántán betemeteti és éppen a benne rejtőzködő gyalogosokkal, az bizony durva dolog, csaknem egyenlő a halálos ítélettel. Nem valami csábító ez a békéltetési eljárás sem.

Minél jobban belegabalyodom a kulturális életet képzavaros harci hasonlatokkal jellemző nyilatkozatok értelmezésébe, annál kevésbé vagyok biztos benne, hogy a kultúrában valódi harc zajlik, azaz hogy nagyjából egyenlő ellenfelek vívnak egymással. Ha valami fegyveres hasonlathoz kell ragaszkodnom mégis, akkor inkább a hajtóvadászatot említeném, amelyet a modern népiség és a nemzeti emlékezet iránt elkötelezett alkotók ellen folytatnak a nemzetközi modernség hívei.

Nemrégiben a világhálón furcsa videofelvételre találtam. „Fiatalközvetítés” jártak rajta Fekete György álarcával hadonászva vitustáncukat a Múcsarnokban. Ezt az akciót harcnak nevezni erős túlzás volna. Az egyszerű, rafináltan ízléstelen előadás jelentésének kibogozásával, a mögötte feszülő háttérindulatok megfejtésével nem próbálkozom. Nincs kedvem kritikusként sem belekeveredni egy ilyen rosszízű kalandba.

Talán még azt sem szeretném megérteni, mi a jelentése ennek az egésznek, kik tartják kezükben a szálakat, miért teszik, amit tesznek, és mit akarnak? Nem szeretném, mégis értem. És ez kiábrándítóbb, mintha a legelvetemültebb kultúrharcelmélet válna valóra.

Oláh János

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:
Csontos János
(felelős szerkesztő)

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza, Betűvető)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)
E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Lötér, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Rosonczy Ildikó (tanulmány)
E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Tornai Szabolcs (Hétmérföld, szerkesztő)
E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Urbán Péter (Nyitott Műhely)
E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Pintér Lajos**
(Bahget Iskander felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyezett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

**Fizessen elő Ön is
a Magyar Napló folyóiratra!**
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Telefon: 413-6672
Előfizetés egy évre (12 lapszám) 7390 Ft
Előfizetés fél évre (6 lapszám) 3870 Ft

Oláh János: *Lehet-e élni kultúrharccal nélkül?* 1

SZEMHATÁR

Kiss Judit Ágnes: <i>Két mezősegi dallam</i>	3
Karácsonyi Zsolt: <i>Verstest; Strófák</i>	4
<i>Altató</i>	5
Kiss Anna: <i>Hó fölé a rózsák</i>	6
Sigmond István: <i>A nyüvek bolygója</i>	8
Báger Gusztáv: <i>Kagyló; Bevezető az összhangzattanhoz</i>	9
<i>„Budapestben kell megvédeni Bécsset” (háborús emlékezés)</i>	10
Dr. Martin Kornél: <i>Bartha István 1923–2008</i>	10
Farkas Gábor: <i>Ordo ad Deum; Kilincs és kulcs</i>	15
Lajtos Nóra: <i>„Cantata sacra” avagy egy versfűga margójára</i>	16
Kirilla Teréz: <i>Ősszel született</i>	19
Barabás Zoltán: <i>Rommezőnek használ a világ; 1900, Weimar</i>	20
<i>F. N. filozófus, költő epitáfiuma</i>	21
Papp-Für János: <i>Júdás a táncparketten; kilengések</i>	22
<i>kezdet; tegnapi</i>	23
Somos Béla: <i>Dixi et salvavi animam meam; A pásztor</i>	24
Filep Tamás Gusztáv: <i>Tormay Cécile Erdélyben, Erdély a Napkeletben</i>	25
Gerenday Mária: <i>Kövek közt</i>	36
Demeter József: <i>Szeretem a cigányokat</i>	37
Fülöp Gábor: <i>Szürrealista étvágy; Elvira; Gyereknosdatás</i>	43
Marosi Gyula: <i>Szeretve tisztelt hölgyeim!</i>	44
Kádár Bálint: <i>Korunk igazi meséje (Oláh Mátyás László kiállításáról)</i>	46
Pintér Lajos: <i>Hajósi Cabernet dicséretére</i>	48

NYITOTT MŰHELY

Bozók Ferenc: <i>A fehérínges „fogoly”</i> (Beszélgetés Pintér Lajossal)	49
---	----

HÉTMÉRFÖLD

Jávorszky Béla: <i>Néhány mondat Tranströmer verseiről</i>	
Tomas Tranströmer: <i>Havazik; Fekete hegyek</i>	55
<i>Kövek; A tél pillantása</i>	56
<i>A szabadban</i>	57
<i>Felhőszakadás a szárazföld felett</i>	58
<i>Carillon</i> (Jávorszky Béla fordításai)	59

LÖTÉR

Oláh András: <i>„Sodródunk fátyol-szárnyakon”</i> (Kiss Anna: <i>Lepkék útján a lélek</i>)	61
Ircsik Vilmos: <i>Műfajok mezsgyéjén</i> (Demeter József: <i>Hazatévedtem, Magyardeleői-ballószögi napdalok</i>)	63

ÉRETTSÉGI ELŐKÉSZÍTŐ

Valaczka András: <i>Egy lehetséges érettségi esszé</i> Nagy Zoltán Mihály <i>A sátán fattya</i> című művéről	66
---	----

BETŰVETŐ

Tar Károly: <i>Ághegy</i>	69
---------------------------------	----

SZERZŐINK	70
------------------------	----

Számunkat Oláh Mátyás László munkáival illusztráltuk.

KISS JUDIT ÁGNES
Két mezősegi dallam

Halálíg

*Elmehetsz már, elengedlek,
 Mint a kígyó, le is vedlek,
 Levetem a régi bőröm,
 Régi bőröm,
 Kezed nyomát már nem őrzöm
 Halálíg.*

*Nem vagy többé az, ki voltál,
 Összerontott ékes oltár,
 Sodródj messze égen-földön,
 Égen-földön,
 Az emléked ne gyötörjön
 Halálíg.*

*Széthasíthatsz, mint egy rongyot,
 Átkot terád mégse mondok,
 Nem borít el sem a bosszú,
 Sem a bánat,
 Ad még Isten jobbat nálad
 Halálíg.*

Hallgató

*Zöld gally voltam, csontra száradt ág lettem,
 Kit szerettem, nem tartott ki mellettem,
 Mert nem raktam sóhajából légvárat,
 Folyóvá lett, gátat szakít, megáradt.*

*Külön halott, csak együtt volt eleven,
 Idegen volt, most már eltéphetetlen.
 Úgy belenőtt életembe, mint a fa
 A kerítés kovácsolt vasrácsába.*

*Úgy mélyedt be a húsomba végtére,
 Mint a vasrács az élő fa kérgébe,
 Se kitépni, se kivágni nem lehet,
 Váljon rajta átokká, hogy nem szeret.*

*Nála maradt szerelmem és haragom,
 Amíg élek, most már csak őt siratom.
 Azt kívánom, hogy az Isten elvegye,
 Csak ne legyek egy élőnek özvegye.*

KARÁCSONYI ZSOLT

Verstest

*Ez a vers lesz ma a testem,
tapogasd ki a betűket,
amit érzel: az a bőröm,
feszül, és már az idődet
öleléssel rabul ejti,
ez a szám és ez a vállam,
és a többit se felejtsd ki.*

*Ami lüktet, ami forró,
az a testem, az a versvér,
ha feloldoz ez a ritmus
a sötétben. Ne keress fényt,
csak az érdes ölelést és
ami szétzúzza az ágyad,
ha a lágy ég bekeményít,
a valóság tovaszáll majd.*

*Kitanítlak, mi a fényév,
mi a térben, ami ünnep,
ez a vers lesz ma a testem –
tapogasd ki a betűket.*

Strófák

*Szép rózsám mi lehet
Magas egek felett
Szébb a te testednél
Talán egész világ
Sem találhat hibát
Harmatosb mindennél
Élet és szép halál
Tebenned rátalál
Titkára mindenképp*

*Mint a sólyommadár
Ha vízhez nem talál
Szívem igen verdes
Mint korcsmában való
Kinek borra való
Nincs nem jut kehelyhez
Miként komor rabok
Én is kötve vagyok
Már ehhez a helyhez*

*Paradicsommadár
Képiben ha itt jár
Lép elem reménység
Lépre nem mehetek
Máris elepedek
Álmom ezer rémkép
Derül mégis borul
Látom hogy alkonyul
A nagy kerek kék ég*

Altató

*Hunyd le szemed,
aludj, aludj el,
aludjon elméd,
aludjon tested –
egeknek álma
sem látott szebbet.*

*Aludjon már az
illatos árnyék,
aludjon ajkad,
aludj el, ágyék,
párálló barlang
mélyén a nyelved –
nyomja el álom
millió sejted.*

*Aludj, aludj el,
míg ezer emlék
járja be újra
az égi medencét:
térded hajlik,
rezzen a vállad,
megszelídítem
újra az álmod.*

*Köldököd völgyén
gyűlön a harmat,
combjaid ívén
járjon a hajnal,
és ne tapasztalj
földi hatalmat,
álmod szélén
járjon az angyal.*

*Mélyen, az álomvölgy
közepén túl:
forrás fakadjon,
szomjadat oltsd el,
mint zivatar
frissítsen az álom –
hunyd le szemed,
aludj, aludj el.*

KISS ANNA
Hó fölé a rózsák

Szél fúj,
kioltja szívem,
elvisz
magával innen,
elvisz, ha
visszanézek,
a szélből
mit se látok,
mint véres
bokra mellől

elfújít, sötét

virágot,

olyasmivé
kellennem,
olyasmivé
kellennem,
olyasmivé,
ki voltam
virágtolvaj
koromban,

amit már
elfeledtem,
angyalt látni
a kertben,
olyasmivé
kellennem,
ha majd
kioltja szívem,

elvisz
magával innen,
virágtolvajt,
ki voltam,
nem lenni
vitt magával,
de elrejtett
a hóban,

nem lenni
vitt magával,
de elrejtett
a hóban,
míg szárnyaim
kinőnek,
súlyuktól majd
letörnek,

ahogy
kioltja szívem,
elvisz
magával innen,
elvisz, ha
visszanézek,
mintha
üvegbe lépek,
virágtolvaj
koromból

kötésen át is

vérzek,

szél visz
magával innen,
virágtolvajt,
ki voltam,
nem lenni
jobb szerettem,
aludni lenni
a hóban,

míg szárnyaim
kinőnek,
maguktól
felvetődnek,
árnyat vető
világban
nagyobb
árnyakká nőnek,

álmaim
felvetődnek,

valami más
valóság,

sötét halomba
hullnak

a hó fölé
a rózsák,

álmaim
felvetődnek,

valami más,
a rózsák,

a hó fölé
sötéten,

a holdat
félretolják,

ha majd
kioltja szívem,
a szélből
mit se látok,
mint véres
bokra mellől
elfújít, sötét
virágot,

olyasmivé
kell lennem,
olyasmivé
kell lennem,

ahogy a
végtelenben
ruhám lobog
helyettem,

angyalt látni

a kertben,

olyasmivé,
ki voltam,
olyasmivé
a szélben,
míg hűvös
kertiszékek
párnái
vándorolnak

az ágyások

szívében,

elvisz
magával innen,
elvisz
magával innen,
elvisz, ha
visszanézek,
mintha
üvegbe lépek,
virágtolvaj
koromból
kötésen át is
vérzek,

elvisz
magával innen.

SIGMOND ISTVÁN
A nyüvek bolygója

Reggel hatkor már ott volt a fa alatt. Puskáját neki-támasztotta a fa törzsének, hátizsákját vigyázva helyezte el a földön, nehogy kiloccsanjon a termoszban előkészített feketekávé. Pálinkát ezúttal nem hozott magával, elemózsiával viszont bőségesen felpakolta magát, hosszúnak ígérkezett a nap. A mérés legalább harminc percet vett igénybe. A fa törzsétől számítva lemérte a tízméteres távolságot a négy égtáj irányába, elhelyezett egy-egy követ a négy pontban, aztán nagyon óvatosan, nagyon odafigyelve megpróbálta olyanformán összekötni őket, hogy a csizmája sarkával meghúzott vonal szabályos kört rajzoljon a fa körül. A vadász sokat adott a precizitásra, számára ez nem valamiféle szokás volt, erénynek sem lehetett volna minősíteni, tulajdonképpen életforma volt. Első lövése is igen jól sikerült. Igaz, hogy az áldozat csak egy veréb volt, de amikor az apró test lepottyant a földre, egyáltalán nem volt feje. A vadász körülnézett, hogy látta-e valaki ezt a csodálatos lövést, de vasárnap lévén, ebben a korai órában nem nagyon jártak az erdő szélén. A vadásznak jólesett volna, ha valaki elismerő csettintéssel honorálja a teljesítményt, de hogy ilyen nem akadt, ő maga csettintett egyet, közben ragyogó szemmel nézte a fej nélküli verebet. Hét órákor két galamb esett a fa alá, ezek fejjel érkeztek ugyan, de esés közben rengeteg tollalúval ékesítették a fa köré húzott, kör alakú vadászterületet. Fél kilencig több mint harminc madárnak sikerült kioltani az életét. Volt közöttük varjú, csalogány, cinege, fülemüle és fűrj, rigó, sas, ölyv, karvaly, vörösbegy és szarka, barázdabillegető, héja, csóka, csíz, kolibri, fecske és daru, bölömbika, gerle, szajkó, kondor, kánya és vércse, fogoly, süketfajd, fácán, sirály, kakukk, szalonka és pinty, sőt még egy gólya is.

A leterített madarak száma, sokfélesége és egyesek esetében az igen előkelő hovatartozás meghaladta a vadász legvérmesebb reményeit is, aztán azzal zárta le magában az ügyet, hogy valószínűleg valami sajátos, kontinenseket átfogó jelrendszernek köszönhetően a madarak megneszelhették ezt az egyedülálló alkalmat, amikor szenvedő részesei lehetnek ennek a soknemzetiségű és már-már minden fajtát átölelő tisztogatásnak. Egyelőre kénytelen volt beér-

ni a madarakkal, más élőlények mostanáig elkerülték a kijelölt vadászterületet, ám tudta, hogy előbb-utóbb mindenki idekerül, aki él és mozog ezen a földtekén.

A fa alatt rendezetlen halmokban feküdtek a véres tetemek. A vadász nyújtogatta a nyakát, de nem sikerült felfedeznie egyetlenegy szárnyas állatot sem, úgy tetszett, hogy több madár nem maradt életben az egyre melegebben sütő nap alatt. Ezzel szemben igen nagy érdeklődésre számíthatott a kör felé közeledő macska. A vadásznak először nyílt alkalma arra, hogy egy négy lábút is puszkavégre kapjon, a feladat különösen érdekesnek bizonyult, ugyanis a menekülő állatot egy csaholó kutya követte, gyorsan kellett döntést hoznia a sorrendet illetően. A vadász humanitárius megfontolásból a macskát végezte ki előbb, lélektanilag ugyanis az üldözött már felkészülhetett a nemsokára bekövetkezendő végre, aztán a csaholó kutya is sorra került, először hasba lőtte az állatot, majd nyitott szájába is röpített egy golyót, hogy a haldokló kutya rondán vicsorító pofájáról minél hamarabb eltűnjön a kéjes mosoly.

A jajveszékkelő öregasszony kitárt karral sántikált a macskához. A vadász megvárta a beteljesülés pillanatát, azaz azt a mozdulatot, amikor a macska tetemét magához ölelte a térdre rogyott asszony, aztán úgy döntött, hogy ezúttal kipróbálja a hátulról leadott tüdőlövés hatékonyságát. Az eredményt nem volt ideje megszemlélni, megint csak beléptek ketten a körbe, egyikük feltehetően az öregasszony férje volt, aki addig káromolta Istent, az anyaföldet, az eget, a hazát, a nemzetet és természetesen a vadászt, amíg torkába fűrődött a halálos golyó. A körbe tévedt gyermekhez a vadásznak fél térdre kellett ereszkednie, hogy pontosan a kisfiú szeme közé találjon. Nemsokára a pap is megjelent. Két kezét a magasba emelve lépett a körbe, a vadász nem tudta eldönteni, hogy a mozdulat minek a jele, a megadás-e vagy a megbocsátás, a dilemmát egy jól irányzott fejlövés oldotta meg véglegesen. Közben delet harangoztak volna, ha lett volna harangozó, de valahol ott feküdt ő is a madár- és emberhullák tömegében. És odakerültek mindannyian, akik beléptek a körbe, öregek, fiatalok, férfiak, asszonyok, sőt még a legeslegutolsó, az aggastyán hadfi is, aki egy ócska mordályt szorongatva, bakkecske-ugrásokkal próbálta megközelíteni a hullahegyen várakozó vadászt, de a fortélyosnak szánt mozdulatok öreges csoszogással silányodtak.

A vadász egyedül maradt. Aztán mégsem. A fa legalsó ágán felfedezett két élőlényt, egy rövidebb és egy hosszabb nyüvet. Óvatosan leemelte őket az ágról, a tenyerébe helyezte e furcsa teremtményeket, átgázolt a hullákon, s amikor a kör széléhez ért, két

térdre ereszkedve kitette a két nyüvet a körön kívül eső területre. A vadász arcán áhítat volt és derű, mámor és diadal, alázat és megbékélés.

– Szaporodjatok – mondta –, sokasodjatok, árasz-
szátok el a földet, és hajtsátok uralmatok alá!

BÁGER GUSZTÁV

Kagyló

Oláh János 70. születésnapjára

*ahogy a tegnap tengerpartja
egyre távolabb kerül –
nem sietünk sehova
de hogy ragaszkodjon
agyunk a megszokotthoz
partjába kapaszkodik a víz
s a tekintet is mintha csüngne
a sokszor látottakon
meg ott az a fix pont ami nyugtat –
kicsit ideges az ember
mikor órákon át mást se lát
mint a hullámzó tajtékokat
és akkor végre eszébe jut
mit csináljon
kiveszi zsebéből a kagylót
amit erre az esetre tett el
s akkor látja bizony
a zsebóra fedele alatt
szivárvány szív dobog*

Bevezető az összhangzattanhoz

A politikai költészet margójára

*told asztalod ütközésig
tapogasd ki szekrény tetején
porosodó lantodat
ha lomtalanításkor guberált trombitád
véggépp felhúrozhatatlan*

„Budapestten kell megvédeni Bécset”

(Háborús emlékezés)

Akkor történt

1945. január. Nedves, hideg idő Budapesten. A nap szürke felhőtakaró mögé bújt, hollétét sejtteni sem lehet. Nem is napfényre való, vigasztalan látvány a város. Szegény Budapest! Motorom felvágja a piszkos, sáros havat csizmámra, nadrágomra. Jó, hogy mindkettő bőr lemosható, gondolom, míg robogok a Lóverseny térre. Ide várjuk a katonai parancsot hozó repülőgépet kintről. Mi a körbezárt fővárosban vagyunk, mint egy szigeten. Napról napra kisebb a sziget. Az oroszok támadnak, mi védekezünk. Dávid–Góliát harcban, meddig bírjuk még? Most még 35 kilométer a kör. Aztán egyre kisebb... Ezúttal azonban Dávid esik el, halottan, megsemmisülve.

Miért ez az értelmetlen harc? Miért hagyjuk, hogy elpusztuljon a városunk? Ismétlődik a történelem: most is mi védjük Európát.

– Budapestten kell megvédeni Bécset! – szölt a hitleri parancs. Újra idegen érdekekért vérzünk.

Óh, ha én tehetnék valamit, lenne hozzá hatalmam, feladnám a várost, vér és pusztulás nélkül. Ostoba képzelődés, csak egy kis hadnagy vagyok, egy csavar a nagy gépezetben. Viszem a parancsokat, teljesítem, továbbadom – a katona nem gondolkodik. Engedelmeskedik. De kinek vagy kiknek? Örülteknek: hitlereknek, sztálinoknak, ők igazgatják sorsunkat: haljunk-e vagy éljünk-e, s ha élünk, hogyan éljünk.

Bartha István ludovikás hadnagy visszaemlékezése alapján írta: Bartha B. Katalin, Bern, 1995.

Bartha István 1923–2008

A Ludovika Akadémia elvégzése után 1944. augusztus 20-án m. kir. gk. vonatos hadnaggyá avatták. A budapesti ostrom során a gyűrűbe szorulva szovjet fogságba esett. Hazatérése után tovább szolgált, majd 1949-ben megnősült. Ugyanebben az évben tartóztatták le és a Katonapolitikai Osztályon vallatva koncepció perben (a Berkesi-féle Thomson kapitány-ügyben) ártatlanul több évre elítélték. Kiszabadulva fizikai munkásként dolgozott, majd kis autóvilamossági műhelyt nyitott, amiből családja tisztas megélhetését biztosíthatta.

Két gyermekük született. 1968-ban leányuk egy hazánkban nem végezhető gerincműtetre szorult. Református egyházi kapcsolatok révén sikerült a műtétet Svájcban elvégezni, de a lábadozó leány beleszeretett egy disszidens magyarba. A házasság miatt az egész

Ilyen gyöttrő gondolatok terhével érkeztem a Lóverseny térre. Még nem jött meg a repülőgép, várni kell. Fekete szárnyát borítja már az est a városra, itt kell éjszakázni. Apró, kis emberhez szállásolnak, beajánlva őt, mint Horthy zsokéját. Kedvenc lovát ő futtatta békeidőben. Belső, bizalmas ember lehetett – gondolom –, jó lenne megtudni tőle valamit a nagyok titkaiból. Míg a jó, meleg szobában élvezem vendégszeretetét, óvatos kérdésekkel próbálom ostromolni, de ő átlát szándékomon és a fagatást eleve elhárítja: – Tudja, hadnagy úr, szolgának, sofőrnek vagy zsokénak „hallgass” a neve.

Másnap reggel, a búcsúzó mellé még megjegyezte: – Horthy rendes ember és jó magyar, de a kezükben van, nem tehet semmit. – Még ő sem? – fogott el a rémület. – Hát akkor ki?

A reménytelenségben elmerülve robogok vissza, fel a Várba, a parancsnokságra. A vár alatti alagutak, mint vakond-járatok, még a török időkből származnak. Most biztos óvóhelyek. Itt székel a parancsnokság, főleg a német. Minket is ők utasítanak. A járatokban nyüzsgönek a német katonák, mint a hangyák. Ki járkál, ki ül, ki fekszik, még a lépcsőket is ellepik. A homályos, szűk lejáraton botladozva, véletlenül rálépek az egyik lábára. Hirtelen felszökik, és felüvöltve rám fogja puskáját. Ha társai nem fogják le, mikor felismernek, kis híján lepuflant. Hiszen naponta látnak le- és feljönni a parancsnokságra, ahogy ezt szolgálatom előírja.

Csapattestemmel a Sándor-palotában állomásozunk. Éjjel a pincében, nappal a fenti termekben. Találat érte, sok a halott.

1945. február 11. Délután szabad vagyok. Sógorommal, aki az én csapatomban szolgál – civilben tanár –, lemegyünk a Széna térre. Az „Anna-udvar” nevű háromemeletes bérházban húzódtak meg szüleimmel és nővérem négyéves kislányával. Az ostrom idején a pincében rendezkedtek be az összes lakóval együtt.

család Svájcban maradt. Nehéz évek után – miközben három lányunoka született – megtalálták megélhetésüket, fiuk egyetemre vették, majd a hazalátogatás is lehetővé vált. Tordason egy kis félkész parasztház befejezésével a mindvégig elkötelezetten magyar érzelmű család újra otthonra lelt itthon is. Az unokákkal bővülő boldog családot derült égből villámcsapásként érte, hogy a családfőnél 2007-ben inoperábilis agytmort állapítottak meg, amely egyéves szenvedés után 2008 januárjában halálát okozta.

Többször beszélt élete során fogság- és főleg börtönlélményeiről, de papírra vetésükre sajnos, soha nem került sor. Egyedül az 1945-ös ostrombeli élményeit mondta tollba – már halálos ágyán – Katalin feleségének.

Dr. Martin Kornél

Hunyorgunk a rossz lámpák fényénél, s szinte fejbevag az ember-étel-petróleum kevert, fojtó szaga. Mint a vakondok, bújnak elő a pince egyik sarkából sógoroméék. A találkozás öröme megkönnyebbít mindnyájunkat. A kis Zsuzsika boldogan ölelgeti ritkán látott édesapját. A kevés cukrot, zsírt, petróleumot féltve menekítik a többiek szeme elől: ne essék nekik rossz szul, hogy ők nem kapnak. Szinte szégyenkezem, hogy nem tudok nekik is adni. Nehezen búcsúzunk, rossz sejtések szorításában.

A Paulai utcában még meglátogatunk egy rokon családot, R. bácsi betegen fekszik – szintén a pincében. A ház találatot kapott, és szilánkok fűrődtek a tüdejébe. Segítség nincs. Már csak napjai vannak – mint a városnak... Itt a halál az úr! Alig szólunk, mint gyászolók a temetésen... Már este van, amikor visszaindulunk a várba. Hideg szél vágja szemünkbe a permetező havas esőt, alig vonszolódunk felfelé. Szokatlan zaj veri fel az est csöndjét. Az úton sorakozó katonai gépkocsik mellett mint gonosz kísértetek tűnnek fel az árnyak. A németek csákánnyal, bal-tával verik-zúzzák szét a kocsik motorját, mintha maguk is gépek lennének: a pusztítás robotgépei. Iszonyú látvány, menekülésszerűen sietünk el tőlük. Valami nagy baj lehet, érezzük, de szólni sincs erőnk. Sietek a parancsnokságra, s ott kapom a hírt: teljesen beszűkült a kör, holnap este kitörés.

Kitörés

A kopasz fák fenyegető ág-ujjain fekete varjak tollászkodnak. 1945. február 12-én álmos, borongós, hideg a reggel. Szomorú ébredés egy nyugtalan éjszaka után. Mi lesz velünk? Sokan imádkoznak magukért, a hazáért. Mint új Káinok, Ábelek próbálkozunk: melyikünk ima-füstje száll fel az égig? Ki éri meg a holnapot? Lesz-e még holnap? Most csak ma van. Bénult csend, nincs lövés, mint az előző napokon. Egyetlen hangyaboly a tábor. Sietni, készülődni kell. Az oroszok már a Széna térnél vannak, jött a felderítő hír. Loholok a parancsnokságra. Most üresek a járatok, a németek eltűntek, talán még az este. Nincs, aki parancsoljon. Kurta ebédfele után – már a konyha is csomagol – rendeződünk, gyülekezünk. Korán sötétedik, indulhatunk. Elöl harcokcsik és teherkocsik „vágják” az utat a gyalogos tömegnek. Mi is csatlakozunk, maradék csapattal: 10–12 fővel. Megyünk, mint pásztor nélkül maradt nyáj az ismeretlenbe, egyik a másik után. Miért,

hová? – döbbenek rá. A biztos halálba? Már újra lőnek, egyre szaporábban, egyre közelebb. Hol lehet itt kitörni? Új Mózes kellene, kivezetni népét az ellenség gyűrűjéből. De miért ellenség? Haragszunk egymásra, gyűlöljük egymást? Ők is ugyanolyan katonák, mint mi – felülről rángatott bábok. „A katona nem gondolkozik, csak engedelmeskedik!” Milyen hasznos és kényelmes ez a nagyoknak. De én gondolkozom: miért a fölösleges vérontás? Miért a halálba menetelés? Nem megyünk tovább! Kiadom a parancsot: – Állj, kiválni a nyájból! Vissza a Vár oldalához.

Embereim követnek. Megyünk, felfelé a Hunyadi János útra, testben-lélekből kimerülve. Keresünk egy ép házat éjszakára. Alig lelünk egyet a fénytelen, sötét utcában, miközben az oroszok házról házra, kertről kertre verekednek előre, szűkítve a kört, mint derékon az övet. Nincs menekvés, tudjuk. Aludni kell még egy utolsó, háborítatlant. A ház szinte üres, fekvőhely is akad. Ruhát ajánl fel egy civil menekülésre, de csak nekem. Nem hagyhatom el az embereimet, maradok. Még kiakasztok egy fehér zsebkendőt a ház ajtajára, hátha nemkívánatos vendég érkezik: ne nézzen ellenségnek. Viszonylag nyugodtan alszunk, a megszokott lövések sem zavarnak, bár egyre közelebb érik a fülünket.

1945. február 13. Az utca már elesett, ismeretlen szavak harsognak, idegen katonák rohangálnak, hadonászva a fegyverükkel. Kézfeltartással kióvakodunk a házból és megállunk. Egy orosz hozzánk rohan, ordítva mutogat a puskájával egy irányba, és már lökdös előre és hajt, mint barmokat a gulyás, le, a Széna tér felé. Alig megyünk kis ideig, egy kapualjból kiugrik két orosz, s engem beránt magához, s letepernek a sáros, havas földre. – No, itt a vég – gondoltam, de időm sem volt megijedni, már rángatták le a csizmáimat. Megfeszítettem a lábaimat, hogy ne sikerülhesen a művelet. Mi lesz velem a februári hidegben, csizma nélkül? – támadt fel bennem az életösztön. Az orosz felháborodva átkozódott, egyik legényem pedig visszanézve kiáltotta: – Ne ellenkezzék, hadnagy úr, mert lelövik! – Az orosz ábrázata is mutatta, hogy nem tréfadolog, így engedtem az erőszaknak. Lekerült a jó utászcsizma, de még a bőrnadrág is. Míg osztottak a zsákmányon, egy hozzám dobott „malenkival” kilódítottak az útra a nyáj közé.

Terelődöm tovább a többiekkel, útközben rángatva fel a talp nélküli elnyútt lábbelit. Köpenyem sem takarta el akaratlan szégyenem, hogy alsónadrágban maradtam. Bajtársaim hosszú évek múltán is – akkor már

mosolyogva – emlegették komikus öltözékemet. Mások is elszenvedtek hasonló „szabadulást” értékeiktől, mint láttuk az utakon rohangáló, lovakon nyargalászó, kurjongató szovjet katonákat magyar tiszti egyenruhában, s a részükről különösen kedvelt fekete tiszti csákoval a fejükön. Mint szabadjára engedett vadak ismerkedtek a környezettel, ami nem volt derűs látvány. Romba dőlt házak, füstölgő falak, felvágott utak mindenütt és a halottak, mint kidőlt fák, végig az utak mentén. Kísérteties, halotti csend borult a városra. Az élőket a félelem még a pincékbe szorítja, nincsenek már védők, csak diadalittas győzők és a foglyok hosszú menete.

Lassú menetelés után pihenő a Vérmezőn. Mindenfelől tódul a foglyok tömege. Fázósan toporgunk a lucskos-sáros talajon, bár az idő enyhére fordult, a lábunk nem örül ennek. Alkonyodik már, s egyszerre a feketülő égen fényes lángcsóvák szöknek segélykérően a magasba. Ég a Vár kupolája! Miért, mitől, senki sem tudja. Szegény fővárosunk, még ezt az ékességét is elpusztítják, a hidak és sok-sok műemléképület után. Bénultan, dermedten nézünk. Nem volt elég a rombolás? A közös fájdalomtól lassan a magunk gondja felé figyelünk: hol alszunk az éjszaka? Embereimmel már együtt vagyok újra, a csizmahúzás után elérve őket, s fázósan összeszorulunk. Mellettünk német katonafoglyok dagasztják a sarat csizmájukkal, már csak a hideg ellen viaskodva. Az égő Vár látványa őket is megdöbbeníti.

– Ezt nem mi csináltuk, mi ezt nem akartuk! – szól felénk az egyik. Bólintok rá, értve a német szót. – Persze, hogy ti nem akartátok, kis, egyszerű sorkatonák, mint ahogy mi sem. Ki ne ülne szívesebben jó, meleg szobában, kedves családi körben, békében? Kinek kell az értelmetlen háború?

Közelünkben kiabálás, hangoskodás kezdődik. Egy orosz kiabál felénk valamit, amiből egy szó világosan érthető: sofőr. Többször ismétli ezt a szót, mikor észleli, hogy értjük. Talán el lehet innen menni – villan át az agyamon –, buzdítom társaimat, jelentkezünk, főleg sógoromat. Jól sejtettem. Az orosz hat embert kiválasztott – köztük engem és sógoromat –, s intett, hogy kövessük. – Én nem tudok autót vezetni – súgta a sógorom, míg bukdácsoltunk a már síkos, meredek Hunyadi úton visszafelé. – Csak maradj mindig a közelemben! – biztatom. Végre megállunk. Körös-körül teherautók, gépkocsik halmaza. Megismerem a helyet, ahol a németek szétverték a motorokat. Ezek is halottak, mint az emberek. Minket hoztak ide orvosnak. – Meg kell

javítani, hogy működjenek – szólta a tolmács. – Reggel kezditek – tette hozzá. Felhajtanak mindnyájunkat egy félig üres teherautóra, éjszakai szállásra. Az esti homályban kezdünk tapogatózni, hova is jutottunk. Kicsi szabad hely adódik – talán még feküdni is elég –, a többi láda, láda hátán. Jó lenne már lepihenni, aludni is talán, de a hideg és az éhség biztat: hátha élelem, vagy ruha, takaró rejtőzik a ládákban?

Az egész napi gyaloglás fáradalma, átázott cipőben, hiányos öltözékben, étlen-szomjan, engem is nekilök a kutatásnak. A vékony deszkaláda könnyen enged a feszítésnek. Fagyos, fehér zsirtömb merevedik elém. A többiek is ezt találják minden ládában. Az életöszön keserűségével kaparjuk ujjal-körömmel a jeges zsírdarabokat, és nyeljük mohón, alig várva szánkban az olvadását. Másodszor már erősen hozzá kell gondolnom a kenyeret, hogy le tudjam nyelni. Azután csak forgatom a számban, míg le nem folyik a torkomon, s undorral, alig tarthatom magamat, hogy vissza ne jöjjön. Milyen igaz az imádság, gondolom: „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma!” Igen, a kenyér a legfontosabb. Óh, ha itt kenyérral volna rakva csak egy láda! Mindegy, ezt kell enni, hogy erőt, meleget adjon, és szűnjék az éhség. Aztán abbahagyjuk az evést, elnyúlunk a kocsipadlóján összebújva, mint fázó madarak. Olyanok vagyunk – mondja sógorom –, mint Petőfi versében a farkasok: „Fázunk és éhezünk, átlőve oldalunk, részünk minden nyomor...”

– Fejezd be – szólok, hogy megakadt.

– „...de szabadok vagyunk.”

Azok vagyunk-e? Mi nem, de legalább a nemzetünk, a hazánk? Miénk lesz végre ez a haza, elég lesz ennyi kiontott vér egy újkori vérszerződéshez, ami egyé kovácsol, megerősít? – Félek, hogy cseberből vederbe esünk – szólta szomorúan sógorom –, ez a barbár győztes nem mond le könnyen a zsákmányról.

A sötétség ránk borul, elcsendesedünk alváshoz. Hiába, a kényelmetlen hely, az egyre erősödő hideg nem enged. Aztán kezdődik egy ördögi, pokoli lármája a halálnál is kegyetlenebb emberi gonoszságnak. Levegőt-fület hasogató, kétségbeejtő, segélykérő női sikolyok cikáznak az éjszaka csendjében, mint vihart jelző, iszonyú villámok. Tehetetlen, bénult iszonyattal halljuk. Sírnivaló szeretnék és törni-zúzni mindent. Az egész igazságtalan világot. Majd egy csendes fohással csillapítom háborgó szívemet: – Istenem, ne engedd, hogy így megalázzák, letiporják ezt a szegény népet, hiszen „megbűnhődte már a múltat s jövődöt!”

Még alig hajnalodik, hogy az őr felver bennünket, s hajt a munkára. Teljesen szétverve hevernek, leszakadva itt-ott egy alkatrész. Látjuk, hogy lehetetlen bármi javítás, így csak mímeljük a szorgos munkát. Megfogni is alig lehet a jéghideg vasakat, hogy a kezünk hozzá ne fagyjon. Sógorommal egy nagy teherkocsit választunk, ahol nem vagyunk szem előtt, bár két orosz időnként körbesétálja a terepet. Egy ízben mutatom nekik, hogy fázunk, és hozzanak valami ételt-italt. Egyik mond valamit, viszonylag emberien, majd delet mutat a karóján (vajon kié volt azelőtt?), aztán eltűnnek, és hosszú ideig nem látjuk őket. Kicsit enyhül a hideg, a nap is kimerészkedik néha a szürkéségből.

Átmegegyek az utca másik oldalára körülnézni. Oroszok sehol. A többieket sem látom, biztosan a kocsikba húzódtak. Egy ház mellett megállok. Valaki kiszól, s az ajtórésen egy kéz kezd integetni, majd egy női fej kibújik:

– Jöjjön gyorsan, siessen! – Izgatottan válaszolok: – Köszönöm, de társam is van, ő is jöhet? – a fej igent int, és becsukja a rést. Visszafutok sógoroméért a teherautóhoz, majd szó nélkül kézen ragadom és gyors körületekintés után beszaladunk a házba. Az ajtó, mire odaérünk, mint egy varázslatra, kinyílik és újra becsukódik utánunk. Az idős asszony már várt. – Régóta figyelem magukat – mondja, miközben behúzza a jó meleg konyhába –, de nem szólhattam, míg az oroszok itt járkáltak. Most nem jönnek, ebédelnek. Maguknak is melegíték egy kis levest, biztosan éhesek. Addig menjenek a fürdőszobába kicsit mosakodni. Odakészítettem civil ruhát, öltözzenek át. A meghatottság és hála érzése átmelegítette szívünket, alig tudunk dadogni pár köszönő szót. Az átöltözés hamar történik, a ruhák tiszták, bár kissé kopottak, és nem a mi méreteink. Még egy használt bakancsot is kapok, és boldogan dobom bele az átázott, foszlóban levő malenkita ruhacsomagba, amit jótévőnk a szemétszakba gyömöszöl. A jó, forró bableves visszaadja erőnket s jókedvünket is. Utána a lefüggönyözött szobában alhatunk kicsit, míg ő figyel a kinti terepet, hogy nem keresnek-e? A menekülés lehetőségét most már elfogadhattam, mert többé nem voltunk katonai alakulat. Sötét előtt nem merünk elindulni, akkor hálás köszönettel búcsút veszünk a kedves nénitől, aki egy tanár özvegye, és két katonafiát várja haza valamelyik frontról. Az ő ruháikat kaptuk meg. Anyai szeretettel bocsát utunkra, mi pedig szaporán léptekkel igyekszünk jelentéktelen szűk utcácskákon át a Széna térre szüleimhez.

Nagy örömmel fogadnak, mint feltámadott Lázárt a testvérei. A halál árnyékában jártunk, tudták. Hiszem, hogy itt nyugalom vár és szabadság – olcsó remény, hamar értéke veszett. Még a pincében találjuk őket, aminek se ablaka, se ajtaja. Így is szűkösen vannak a kis zugban, alig tudnak még kettőnket valahova elhelyezni, nem is beszélve az élelemhiányról. Még két éhes száj nem hiányzott, de mégis tartanak. Anyám eleinte nem is enged az utcára, hátha elfognak. Itt lent is bújni kell a többszöri, váratlan „látogatások” miatt. A ráérő szovjet katonák szüntelenül járják a pincéket, hol mit lehet elvinni. A fiatal nőket is bújtatják, öregeknek álcázzák, s dugják a jobb holmikat. Egyedül anyám nem fél tőlük, kiabálva űzi, hajtja őket kifelé. Egy alkalommal sikerült két orosznak az egyik család féltve őrzött, szép gyapjútakaróját megtalálni és elvinni. Anyám utánuk eredt, s hangos szidalmakkal visszavetete tőlük. A merészség láttán, vagy anyjukra gondolva, megszeppenve elkullogtak. Anyám nem gondolt rá, hogy esetleg le is löhetik. Sokszor jönnek hivatalosan, igazoltatni, katonaszökevényt keresve. Minden zezugot átkutatva, kiabálva, fenyegetőzve. Egyszer utolsó pillanatban ugrottam be egy félreeső ládába. Anyám ruhákat, babos zsákokat rakott rám. Az egyik orosz észrevette a ládát, kopogtatta az oldalát, felnyitotta a tetejét. Még a lélegzetem is elállott. Anyám ott termett, mutogatta a babot, hogy csak ez az egyedüli ennivaló. Isteni csoda, hogy a katona nem próbálta meg szuronyával elhinni az igazat. Sógorom nincs veszélyben, civil, tanári igazolványa van, de nekem csak katonatiszti. Nehezen bírom a bujkálást, a pincelakók ijedt sejtéseit, hogyha megtalálnak, őket is lelőhetik... No meg a szüleim terhén élést. Egy reggel, a korai órában, mikor még anyám nem kelt fel, kimegyek a házból és kószálok erre-arra, ahol kisebb a veszélye az igazoltatásnak. Így keveredem ismét rokonaimhoz, a Paulai utcába. A tavaszelő szép, napfényes időt ígér: már duzzadnak a rügyek, csivitelnek a madarak, ébredezik a város. Az emberek közül már sokan előbújtak a pincéből, s ahol éppen maradt a ház, visszaköltöztek a lakásba, mások indultak ép házakban üres lakást keresni. A családot nagy készülődésben találok a lerombolt ház pincéjében (R. bácsi már nem él, belehalt a sérüléseibe). Felesége és lánya az egyik nagynénihez költöznek a szomszéd utcába. Tibor, a veje is itt van mint szabadságharcos, segíteni a költözésben. Én is felajánlom a segítségemet. Reggelre tervezik, de itt tartanak éjszákára is, mivel többen elhagyták a pincét, van hely. Estére befejezzük a csomagolást, s utána még sokáig

beszélgetünk egy kis méceses sápadt fénye mellett. Tervezgetünk, latolgatjuk a jövőt és lehetőségeit. – Veled mi lesz? – kérdezi M. néni. – Katonatiszt maradsz? – Meglep a kérdés, ezen még nem gondolkodtam. – Nem hiszem – válaszolok elbizonytalanodva –, talán beiratkozom az orvosira, úgyis az volt a vágyam, de elcsábított a katonaság. De hát ki tudja, mi lesz?

Korán reggel álmosan, fáradtan kászálódunk, egy-egy híg teával leöntve a szájunkba vett parányi cukrot, erősítjük magunkat új harcra a hideg ellen. M. néni diadalmas arccal pár szem kekszet is oszt. Egy elhagyott német autóban találta. Felkapjuk az előkészített csomagokat, s kibújunk a napvilágra. Valóban fényes, napsugaras a reggel, felhőtlen kék ég ígéri a tavaszt. A kertben már kis hóvirágok harangja fehérlik, s itt-ott lila, sárga foltokban egy-egy krókusz, primula is előmerészkedett. Mély lélegzettel szívjuk magunkba a friss, február végi levegőt, s mint az öntözésre a virág, úgy élünk mi is a sötét, dohos pince után. Vidáman lépkedünk, nincs messze az új lakás. Alig a cél előtt, szembe találkozunk egy járőrrel. Ezek minden férfit, akit az utcán érnek, igazoltatnak. Érzem, hogy elvesztem, elszaladni, elbújni már nincs lehetőség. Tibor nyugodt mozdulattal mutatja a „vörös” igazolványt – még meg is süvegelik –, én pedig elszántan veszem elő a katonai igazolványomat. Nézegetik, mutogatják egymásnak, haragos szemeket villantva felém, majd intenek, hogy menjek velük. Istenhozzádot rebegő búcsúszavaimat egy lódítással félbeszakítva terelnek az ellenkező irányba. Vissza sem tekinthetek, csak M. néni síró hangját viszem magammal a fülemben: – Isten veled, Pistám, légy erős! – Egykedvűen baktatok előttük az ismert úton. Komor, sűrű felhő bújtatja már a Napot, hűvös szél készletet összébb húzni nyűtt kabátomat. Ide-oda cikáznak velem, mint vadászok, kik vadra lesnek. Akit elkapnak, igazoltatják. Így szaporodunk egy pékmessterrel, ki munkába indult (volna), s egy fiúval, ki a beteg anyjához igyekezett orvossággal. Szembejönnek hasonló csoportok, néha felismerek köztük bajtársakat, iskolatársakat. Szemünk összevillan, inteni nem merünk, bár a mi kísérőink nem vadak, sokszor úgy tűnik, mintha gyalogsétára vagy városnézésre menénk. Vadászó kedvük is gyengül, még egy suhancot kézre kerítenek, aztán csak lődörögnek, pedig már egyre többen járnak az utcákon, főleg idősebb emberek, szatyrokkal, zsákokkal kezükben – valószínűleg ételment keresve. A Városmajorba érkezve öreink megállnak végre, s egy kidőlt pad karfájára telepedve cigarettára gyűjtanak. Valamin tanakodni látszanak, felénk

nézegetve. Talán meg akarnak kínálni? A pék felbátorodva a laza helyzeten, közelebb merészkedik hozzánk, s kezd magyarázni nagy mutogatásokkal, hogy neki két kisgyermek van – malinki bambini –, engedjék őt haza. Erre a fiú is bátorságra kap, s mondja a valahol ellesett szavakat: – Moja mama krank – s mutatja a kalmopirint, amit neki vinni kell. Valóban szánandók voltak. A két orosz váratlanul felröhögött, s intett, hogy menjenek. Pillanat alatt eltűnnek. A suhanc nem is szól, szintén futásnak ered. Én csak állok ott, mint egy élő szobor, s fejemben kergetőznek a gondolatok: menjek, de hova? Anyámékhoz, a szomszédok ijedelmére és az ő terhükre? Ismét bujkálni, míg megtalálnak, lelőnek, vagy elvisznek. Igazolató papír nélkül nem mozdulhatok. Felmerül a látott fogoly bajtársak képe, nekem is közöttük a helyem, nem bújhatok gyáván. Érzem, ezt vállalni kell. Mikor az orosz kérdőn rám néz: – Hát veled mi lesz? –, intek, hogy maradj, vigyen, ahova akar. Vállat vonva felállnak, s elindulunk egy újabb cél felé. Rövid, gyors menetben elérünk a Vérmezőre, valami parancsnokságra, ahol átadnak engem. Bejegyeznek, majd odaterelnek a többihez, akik már nagy tömegben ott ácsorognak. Hát, ismét itt vagyok, kis kitérő után. A nap már hanyatlóban van, bár a sötétség még csak készülődik. Kezdem érezni, hogy reggel óta nem ettem, s az erősödő hideg is megbor-zongat. Egyszerre csak minden különösebb indok nélkül az örök körülszaladgálják az ácsorgó fogolytömeget, s nagy ordítások, puskaletetés közepette megindítják az úton, a Déli pályaudvar irányába. Tart egy ideig, míg a mozgás elér hozzám. Az ácsorgásnál jobb a lassú menetelés. Ismerős házak mellett haladunk, az emberek rémülettel kevert szánalommal néznek, s igyekeznek eltűnni a közelünkben. Tudom, hogy a ház mellett fogunk elmenni, ahol anyámék bújtak a pincében. Vajon feljöttek-e már két napja, mióta eljöttem? Szélre furakodom, hogy jobban odalássak, majd hirtelen visszatorpanok. Anyám áll a kapuban nővéremmel, figyelve az elvonuló fogolysorokat, kutatva bár egy ismerős arcot – talán az enyémet, vagy bátyámét? Csábít a lehetőség, hogy észrevétlenül kilépjek a sorból, s elbújjak a védelmükben. Ám rögtön győz bennem a közös sors kényszerű vállalása, s szemembe zárva kedves alakjuk képét, lehajtott fejjel behúzodom a sorok belsejébe, azzal a hittel, hogy már nem tarthat sokáig, vége lesz a háborúnak, és mi szabadok leszünk. Nem sejtettem, hogy milyen hosszú-hosszú kálvária felé sodródok sok ezredmagammal, s csak keserves évek múltán térhetek ismét haza.

FARKAS GÁBOR
Ordo ad Deum

*e tájon teremtett skandáló nyelvtanom
bár nyakig ér már a mocskok
meg nem tagadhatom*

*s bár fogamban tartva
mint kölykét az állat
át a túlpartra
a szerelmet már
nem vihetem*

*s bár a parkban
régiszerelmek lábnyoma*

de a fiú szavában már az óda tétova

*s bár áll még a szőlőkaró
a régi kerítés mellett*

már úr a mindent elnyelő rozsda

*bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép
nincs bűneinket jól festő költői kép*

*és hiába virrasztó éji felleg
hiába a költő
a büntelen*

népekkel osztozunk ugyanazon szégyenenen

*és így vagy úgy
de mindnyájan
születünk
küzdünk*

*halunk
enyésznak csontjaink*

*és végül
bizonyára
fel is támadunk*

mert bűnünk a Lét: az ergo sum.

Ordo huminis ad Deum.

Kilincs és kulcs

*A bezáródó, koncentrikus körök –
amikor nem rémít, csak emlékeztet.
Amikor a fenyegető oldalak...
Mert véget feltételez minden kezdet.*

*Az összes hang fájdalmasan emberi,
mégis minden megszerkesztett mondat én:
az összes jelző, alany és állítmány.
Mert a kulcs övé, de a kilincs enyém.*

MAGYAR NAPLÓ

XXXV. ÉVFOLYAM 2013

FEBRUÁR

Ára 670 Ft

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG LAPJA

„Levetem a régi bőröm,
Régi bőröm,
Kezed nyomát már nem őrzőm”
Kiss Judit Ágnes

1945 tele: „Budapesten kell
megvédeni Bécset!”
Bartha István

A svéd Pilinszky
Tomas Tranströmer

Középiskolás fokon
Érettségi előkészítő

„...S nem / vagy magad most, mondod: magadnak. / Könnyen
felednek, könnyen föladnak”

Interjú Pintér Lajossal

A Magyar Napló állandó szerzője, Kontra Ferenc Márai Sándor-díjban részesült. A díjat 2013. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján vette át Balog Zoltán minisztertől és L. Simon László államtitkártól. Kontra Ferenc *Drávaszögi keresztetek* című regénye 2008-ban jelent meg kiadónknál. Várhatóan a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra (2013. április) jelentetjük meg *Idegen* című, regénytrilógiát tartalmazó kötetét.

(A fényképet Bíró Gergely készítette.)

Kedves Olvasónk!

**Kérjük, támogassa a Magyar Naplót
az Írott Szó Alapítványon keresztül adója**

1%-ának

felajánlásával!

**A kedvezményezett adószáma: 18090264-1-43
A kedvezményezett neve: Írott Szó Alapítvány**

Köszönjük!

LAJTOS NÓRA
„Cantata sacra”
 avagy egy versfuga margójára

Farkas Gábor első, *Törzsét tartó ág* című verseskötete együtt érkezett 2011 adventjével: a születés misztériumára való várakozással, a szeretet adományával, a „kintről-befelé-lét” sztoikus magatartásával (*Sztoa*). S hozott magával olyan szigorú rendű, enyészet-sötét líravilágot, amelyben a keserédes kifakadású létkérdésekre igyekezett józan egzisztenciális morállal és transzcendens igénnyel felelni: „boldogok akik / rügyet látva virágot / és termést látnak” – olvasható a költő *Tamás* című haikujában. A hitetlenség létbizonytalan csapdájában vergődő egyén mindaddig képtelen így megszólalni, amíg a *kulcstalan lét* állapotában tengődik: „Kilincsen a kéz- / ki-be nyíló ajtóban / kulcstalan a lét” (*Breviarium–Vigiliae*).

Érdekes, magával ragadó versbeszéd jellemzi ennek a kiforrott kötetnek a darabjait: olyan, mintha egy kitartott orgonapont uralkodna abban a versszólamban, amelynek főbb dallamívét a humánus-hit-hagyomány „határtalan” hármassága határozza meg. Ritka szövésű kötetkompozíció: ez lehet a kötetbe belelapozó olvasó első (felszínes) benyomása. A sok haiku lazít ugyan a gyűjtemény verspoétikáján, de csak látszólag: a nyolcvan verset tartalmazó verseskötet hét ciklusba rendezi tömör mondanivalóját: *Credo*, *Szavak ösvényein*, *Szögek*, *Szétszórt alom*, *Emlékezet*, *Agonia*, *Stációk*. Már a cikluscímek is híven jelzik a kötet erősen biblikus jellegét, amit maga a kötet cím – *Törzsét tartó ág* – is bizonyít. A költő rádióinterjújában¹ kifejtette: egy kettős jelentésű erőteljes motívumról van szó, így jelenti egyrészt az eklézsiát, az Egyházat tartó hívő közösséget, másrészt pedig a „trianoni” határokon túlélő, „szétszórt” magyar irodalom anyaföld-hagyományára igyekszik utalni. A debreceni kötetbemutatón² Ködöböcz Gábor irodalomtörténész is segítette fölfejtetni a közönség számára az *Egyek vagyunk* című költemény világos jelentésr-

teget, melyből egyébként a kötet cím is való: „egy földből vagyunk mi / s a törzsnek ágai / a törzset tartani / egymásba karolnak // mert egy szél tép / vagy épp ringat / minden törzset / tartó ágat” – hangzik a kétstrófás költemény. Kányádi Sándornak azt a kijelentését önti líraformába itt Farkas Gábor, amit Kányádi Sándor már majd’ fél évszázada megfogalmazott, hogy tudniillik: „a fa nem tehet a kerítésről, s a gyökerei és a lombjai azon áthúzódnak, átnyúlnak, de egy gyökérről és törzsről van szó”.³

A versgyűjtemény első ciklusát (*Credo*) tizenhárom rövid, de létfeltáró sűrűségű költemény alkotja. A ciklus – így a kötet nyitó verse máris ezt példázza: „hívtál magadhoz / és én nem mentem / kezéd nyújtottad / és én nem mentem / két karodból kihullajtott / korhadt fatörzs lettem” (*Amivé*). Találón jegyzi meg a kötet szerkesztésében oroszánrészt vállaló Ködöböcz Gábor a kiadvány fülszövegében: „Farkas Gábor versei evangélium és esztétikum találkozásának izgalmasan újszerű olvasatát adják.” Az *Amivé* című vers újszerűsége például többek között abban rejlik, hogy képes egészen másfajta szerepben feltüntetni a két kart: már nem az ismert Radnóti- vagy Kányádi-versekben (*Két karodban...*, *Két nyárfa*) feltűnő társ óvó-féltő, megtartó két karját jelenti; sőt a témaképlet is fordított: a gyarló hívő költői énjének csalódott, de tiszta felismerése ez. A fa-motívum tovább építkezik a ciklus címadó versében, ahol az „istenfélő” gyökereket eresztett fák „nem várják”, de „ismerik a feltámadást” (*Credo*). Visszatérő verstéma a természet–ember ellentétének felmutatása az örök körforgásban és a végzetes emberi elmúlásban: Farkas Gábor *Credo*-ja háromszor két sorban írja újra a közismert toposzt.

A természeti képek jelentkezése a kötetben bár nem hangsúlyos, mégis ciklusról ciklusra fel-feltűnik (*Erdő*, *Szólni*, *Haiku*, *Ösvény*, *Szeretet*, *Ha távozol*, *Allegória*, *Ringat a szó*, *Dombok*, *hegyek*, *halmok*, *Világítunk*, *Híd a folyó felett*, *Eljövétel*, *A halálnak völgyében*).

A kötetkompozíciónak még két jelentős ihlettartománya mutatható ki a természet érintésén kívül: a Krisztus-arcú biblikus parafrázistémák és egy Ady-tól Reményiken át Pilinszkyig ívelő, valamint a „Nagy”-

1 http://www.katolikusradio.hu/?m_id=4&m_op=viewmusor&id=272156&ado=1 (utolsó letöltés: 2012. február 28). *Rádióinterjú Farkas Gábor irodalomkritikussal Törzsét tartó ág című első verseskötetéről = Kulturális paletta családoknak*, Szerkesztő: Csuth Judit, in: Magyar Katolikus Rádió, 2012.01.03. 09:34.

2 Debrecen, 2011. december 16-án. (A Hungarovox Kiadó könyveinek bemutatóját 2011. december 13-án rendezte meg a Hungarovox

Kiadó és a Magyar Írószövetség Budapesten, ahol Iancu Laura mutatta be a kötetet az Írószövetségben.)

3 Így beszél ő a magyar költészet fájának romániai ágáról például. (Zárójelben kívánczó kérdésfeltevés csupán a kötet cím képiségevel kapcsolatban: miért az ágak tartják a törzset, milyen funkciója van ennek a szokatlan, fordított képalkotásnak? Kár, hogy az interjúban erre nem derült fény.) Forrás: <http://www.kalapacsosember.hu/?p=14539>

okat idéző (Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Nagy Gáspár) hommage-versei.

A krisztusi csodatételek mint magasztos, humanista értékeket hirdető cselekedetek jelennek meg a nyelvi miniatúrák szintjére redukált *In Hominemben*: „a vizet borrá / vakot látóvá / holtat élővé // ember Emberré”. A főmondatrészek elhagyásával Farkas Gábor egy olyan lecsupaszított grammatikai versvilágot teremt, amely a hiányban jelentkező „üres tér” kitöltését az olvasóra bízva, ezáltal vonzva magához a versolvasó kegyelmében bízó Embert mint befogadót. Hasonló téma- és mondatépítkezésre találunk példát a *Versbe vert* négysorosában is: „kenyér és víz / morzsáid elhullva / szó-szegekkel / versbe vert szintagma” és az *Egzisztencializmus* haikujaiban („arckifejezés / nélküli személytelen / napfényesedés”), illetve a versgyűjtemény utolsó részében („a szemvonal / elmosódó időtlenség” – *Stációk*).

Farkas Gábor egzisztenciális létélményévé válik Krisztus emberi valójának versbeli megragadása: a szó alkotó (teremtő) erejével „szóra bírni” és megjeleníteni azt, aki „itt járt és elment”. A megszólítás vágyában a költői szubjektum kegyelemre áhító lényege fakad ki a *Breviárium* kötött liturgiai rendet követő szakaszaiban, így a záró részben, a *Completoriumban* is: „Te tudod, hogy a / fájdalom felszabadít – / oldozz fel engem.” Az első ciklusban többször felbukkanó kereszthalál eseménye mint verstéma (*Passió, Krisztus megfeszül, Szándék*) talán csak a már címében is egyértelműen Pilinszkyt idéző *Harmadnapon* című költeményben oldódik föl.⁴ Farkas Gábor szonettjében (saját bevallása szerint is egyik legkedvesebb verséről lévén szó) jól kitapintható Pilinszky *Négysorosa*, sőt az átvett pretextusort figyelemfelhívó szándékkal kurziválja is: „*ma ontják véremet*”. Szépen keretezi a verset a kereszten „magukra hagyott szögek” és a Golgotán lévő „krisztustalan fakereszt” képe, ami a húsvéti szentség „kivirágzásában” nyeri el végső értelmét (*Bűnbánat*).

A kötet második ciklusának címét (*Szavak ösvényein*)⁵ az előzőben szereplő *Omnibus superbis* című versszövegből örököltette át a szerző. Mi minden mondható el, és főképp hogyan, ha „eltűnt a / helyhatározó, / az összes jelző és alany. // Már csak az / állít-

mány jelöl, / de feltételes, bizonytalan” (*Tört mondat*)? A mai világ globalizációs problémáin elmerengve juthat el odáig a *Ma* költője, hogy a jelen reményzöld színét szürkére váltó holnapban egy sarkából kifordított, feje tetejére állított világot képes csak láttatni: „ma minden zöld / holnap szürke / pontot mondat elé / betűt ékezetre” (*Ma*).

Farkas Gábor egy közismert költészettani tételt, a szó és a költői én függő viszonyát jeleníti meg *És* című versében, amikor a szó hatalmi-sorsszerű játékában („A szó emel és visszadob...”) a lírai alanyt a szó birtokosává teszi meg, és fordítva: „A szó és én alá- és fölé- / rendelésben birtokoljuk / egymást: enyém ő, és én övé” (*És*). A részleteiben idézett költemény egyetlen kötőszóba sűrített ars poetica-igazságára viszont már egy másik, az ismert Nagy László-i intonáció alábbi sorában lehetünk rá: „ki viszi majd / át amit a / szóban hordozok” (*Egyedül*).

A kötet következő, *Szögek* ciklusában visszatér ugyan a nagypénteki téma (*A feszület alatt, Három mérő*), ám hangsúlyosabb a haikuforma ciklusszervező jelenléte, valamint a szójátékok, hapax legomenonok gyakorisága az egyes versekben: „Moralizáló / cseresznyevirág-sorok / tradíciója.” (*Haiku*); „építész vagy rombolsz szó- / szerszámaiddal” (*Lehet*); „meg kell próbálni találatlanítani” (*Relatív*). A ciklus – és talán az egész kötet – egyetlen, nyelvi humort is megengedő szövege a *Ha vége* című „versike”: „szeptember végén / már Júlia arca sem / lángsugarú nyár”. Különös vibrálás érezhető a sorok mögött: az enyészetváro emberi természet megalkuvása a mulandóval, avagy egy kollektív életszemlélet sűrítése individuális telítettséggel.

A kötetkompozíció középső ciklusának különös címe (*Szétszört alom*) az eddigi szövegekben már megmutatkozó sokoldalú versbeli alany határokon túlra szétszóródott embertársi hűségére utal. A debreceni Farkas Gábor több fronton is kiállt az erdélyi és csángó magyarság ügyéért, irodalomkritikusként is behatóan foglalkozik kortárs irodalmukkal.⁶ „[h]árom halom / szétszört alom / hét országon / át lappang a Szó” – olvasható a hét határon át „vágatató” *Ha távozol* soraiban. A trianoni határnyesés kilencven éve feloldhatatlan „léthatárai”-ról költői érzékenységgel

4 A *Harmadnapon* (az *Újhold* című verssel együtt) a Magyar Napló 2011. áprilisi számában jelent meg.

5 Hasonló címmel jelent meg Grétsy László *A szavak ösvényein* című könyve (Grétsy László: *A szavak ösvényein, Szavaink és szólásaink eredete, változásai, érdekességei*, Bp., Tinta Könyvkiadó, 2011). Még

egy vers szerepel (az *Árnyékember*) – szintén egy névelő-különbségnyi eltéréssel – címmel: Tóth Krisztina: *Az árnyékember*, verseskötet, JAK-füzetek 93., József Attila Kör – Kijarat Kiadó, Bp., 1997.

6 A költő előadást tartott a kortárs csángó költészetről Csíkszeredán 2011. augusztusában.

tudósít a már említett, cikluszáró *Egyek vagyunk*, vagy az *Otthon* című költemény: „fejedben lüktet a szó / megtestesült zsoldár / migrénre hivatkozol / pedig otthonod fáj”. Az ehhez hasonló erősen tárgyias líralátásmódot példaképeitől, Pilinszkytól, Nemes Nagy Ágnesztől tanulta a költő, akiket követező, *Emlékezet* című ciklusában többször is megidézi, sajátos atmoszférájú szövegpárbeszédet folytatva.

Az hommage-versek csoportjának ciklusa tehát az *Emlékezet*: az ide válogatott nyolc költeménynek felelő különböző paratextusokban (címében: *Hommage*, *Hommage N. N. Á.*; alcímében: *Nem elég – Hommage P. J., Világítunk – In memoriam S. A.*; ajánlásában: *Megírja, ha megírja más – Kányádi Sándornak*) hordozza a költőtársak előtti főhajtás gesztusát.

Irodalomkritikusi szemmel ezek a költemények kínálkoznak leginkább textológiai elemzésül, bár lehetséges, hogy nem feltétlenül emiatt születtek, a verstextúrák „keresztiszemeinek” kibogozása azonban mégis közelebb vihet a szövegek megértéséhez.

Kányádi Sándor *Krónikás ének (Illyés Gyulának odaát)* című költeményének záró formulájára reflektál Farkas verse, a *Megírja, ha megírja más*. Művének címét is Kányáditól kölcsönzi a szerző. Kányádinál olvashatjuk: „ég már a szekértábor is”, és erre válasz Farkas Gábor költeményének nyitóképe: „A szekértábor lángjai kihunytak.” Az időbeli távolság eredményének köszönhető a négyszeres ismétlés: „a védők élnek / a zsoldosok kilovagló is élnek / a költők is élnek / élnek és írnak.” Ám az optimista versépitkezést váratlanul megtörik az ellentétes költőszóval bevezetett mondatok: „de Petőfit nem idéz / Illyést sem idéz / a szekértábor üszke; de otthona van a télnek”. A szöveg legmarkánsabb stiláris építőelve az ismétlés, ami nemcsak a szavak szintjén (hó, új, minden), hanem refrénszerűen is jelen van a versben: „zsoldosok a védők között / kilovagló a védők között”, majd a zárlatban „föltt” névutóval.

A Pilinszky *Elég* című versével felelő *Nem elég* mottóját („A teremtés bármilyen széles, ólnál is szűkösebb”) is Pilinszkytól kölcsönzi a szerző. A Pilinszky-vers 3. szakaszára reflektál Farkas, onnan veszi föl a kínálkozó versszakát: „Nem elég már a kéz, / nem elég a csend, / nem elég a falak fehérsége.”

A Nemes Nagy Ágneshez intézett sorok a költőnő *Dalok* versciklusának *Szél* és *Vihar* című opuszaira

hajznak, így a mottó: „S a Semmi itt már annyit ér, / amennyit házak közt a tér.”⁷), valamint a második strófa „Virrasztó szavak *Medárd-zöld fű között*” sora (kiemelés tölem – L. N.). A harmadik versszakban pedig a *Szobrokat vittem* sorai köszönnek vissza az intertextuális költői kérdésben: „És hol vannak a szobrok, / a jeltelen csontok, hol van a sziget?”

A *Világítunk (In memoriam S. A. – Sütő Andrásra emlékezve)* plasztikus képbe rögzíti a hontalan számkivetettség érzését: „A határok otthonunkban / önmagukba érnek/mint járvány idején a kényszer: a megmaradás – / élünk túlélünk / elöl a gyász / s mögötte nyálkás eső az idő // Az enyészet sötét / Világítunk”. A honfitársakkal sorsközösséget vállaló és együtt érző Farkas Gábor keserű kifakadása egy arctalan jövő képét festi elének: „itt élünk és nem lehetünk próféták, / a senkik is elveszthetik arcukat” (*Újhold*).

Kicsit szervesen áll a ciklusban (de a kötetben is) a *Csontváry* című vers. A borítón feltűnő, élénk tónusú, fatörzset ábrázoló kép⁸ képzőművészeti tematikájú szövegekkel való találkozást is sugallhatna az olvasónak, ám erre a „festett illatok mélyén” való találkozásra – ennek a versnek a kivételével – nem adódik alkalom.

A további huszonöt költemény két csoportba rendeződik. A formával, tipográfiai eszközökkel való játék jellemzi őket. Az *Elpereg* sortördelése például egy homokórát formáz.

Ismét szövegdialogicitásra hív bennünket, olvasokat Farkas Gábor a *Halak a hálóban*, az *Apokrif* és az *Agonia*, a *Fától fáig*, a *Stációk* vagy a *Lassan visszafelé* verseiben. Pilinszky *Agonia Christianájából* idézi az első két sort Farkas a ciklus címét adó írásában, és ez indítja el a „haldokló Igé”-ket: „»Szellőivel, folyóival / oly messze még a virradat!« / Ruhám gombjain cáfoló mozdulat” (*Agonia*). Szépen summázza Farkas Gábor *Apokrifje* Pilátus felelősségét: „És harmadnapon véget ért a böjt, / mindenki várta, hogy testet ölt, / és beszédet mond az üres sír előtt.” Egy másik keresztény felekezetre utalva részéről Reményik Sándor egy-egy verssora is belesimul a költeményekbe: „elhajított otffejtett kereszt / és lehajló tekintettel / és egyenesen / ahogy lehet / ahogy kell” (*Lassan visszafelé*). A *Stációk* című ciklus címadó versének záró szakasza pedig Reményik *Kegyelem* című művéből való („Akkor magától szűnik a vihar...”).

7 Apró nyomdahiba: az idézetben szereplő „Semmi” az eredeti szövegben tulajdonneves forma, a kötetben köznévként szerepel.

8 A borítón szereplő kép a költő bátyjának, a rajztanár-grafikus Farkas Péternek festménye alapján készült grafika.

A kötet záró stációjában újra előkerülnek az eddigi témák (nagyénekek: *Stációk, Elesett, Hit*), képek (hét mérföld: *Nincs irgalom*, hajló törzs: *A halálnak völgyében*), fények, csendek, szavak, de valahogyan a testesebb versformának köszönhetően gazdagabb léttartalommal telítődnek ezek a szövegek. Nagyon kiegyensúlyozott, klasszikus poétikai hagyományt követ például a kötet záró versének középső négy sora: „Nem ment meg a táguló csend / az ösvény a fák között néma / nem ment meg az emlékezet / a

beletörődő néha.” (*A halálnak árnyékában* – kiemelés az eredetiben: L. N.)

„Valódi kegyelem, ha egy első kötettel jelentkező költő teljes vértzetben lép a nyilvánosság elé” – méltatja Farkas Gábor megkérdőjelezhetetlen tehetségét a kötetszerkesztésben is segédkező, irodalomértő barát, Ködöböcz Gábor. Ahogyan egy jelenség (legyen az személy vagy esemény) akkor válik igazán életünk részévé, ha nyomot hagy bennünk, így éri el célját Farkas Gábor szépívű, szakrális témájú verskantátája, a *Törzsét tartó ág* is.

KIRILLA TERÉZ
Ősszel született

*A térhajlatokban nyers nedvesség,
a falon halvány szó,
ami vadabb egy kőmadárnál.*

*Zománcbőrű fák a szélben,

a keresztelőkút vizén
fehér kölesvirág a nap,*

*és a történet héja szürke volt,
akár a hold.*

*Az est vacogó magzatburok,
a szűz semmi fölé simul,
angyalok csipőjére hajtom a fejem,
s a lelkem visszafújom:
a kiégett film ott függ
anyám szemhéja mögött.*

*Látomásaim verítéke,
mint páfrány a párát,
magába issza az időt.*

*A kertben, a hortenziák közt
egy antilop lépked,
a bokrok nesztelenül haldokolva
patája szentélyébe vesznek.
A mozdulatok elveszett neve.*

*Nyelv nélkül,
néma idegenként
hallgatom a születésemet.*

*A köldökszinór elmetszett metafora,
érzéki kezek titkos ablakokat tárnak,
s a lassan eleredő esőben
kötélre aggatják arcaim.*

Ez a névtelen éj –

*ahogy egy madárlepte ág
lassan ködbe hull.
Feleslegesek a részletek.*

*Naphosszat nézed, hogy esik,
miközben beszélnek hozzád, vagy olvasnak,*

*a halhatatlanságot markolod,
akár a tengert – hiába:
tested köré gyűlnek
a vízgyűrte lapok.*

*Egy képzeletbeli mezőn
szelíd szőlőváros fekszik.
Képmásaim útnak erednek,
dérlepte fűrtök az éj vesszején.
Hol hajnal sose támad,
az arc vagyok,
mely nem létezett soha.*

BARABÁS ZOLTÁN
Rommezőnek használ a világ

*Először elhagynak a szavak.
Mert egyszer elhagynak
a szavak. Hiába
minden
finomkodás,*

*talmi cikornya,
erőlködés, körbeírás;
ha költő volnál,
rátarti, találékony,
gerinces,*

*különb, és mégis
ugyanaz: rommezőnek
használ a világ,
miközben a mesés
Délkelet-Ázsiát*

*végigborotválta a szökőár
s a több mint kétszáz ezer
ártatlan lélekkel
nincs ki elszámoljon
Istennél.*

1900, Weimar

(A Nietzsche-dagerrotípiákból)

*Önkivégzők, még eleven vagyok.
Ötvenhat esztendeje
„holteleven”. De
nem krisztusi
értelemben.
Így hát eszem
ágában sincs
kísérteni
a sorsot.*

*Teremtőm eredeti akarata szerint
légszomjam itt is múlik. Mint
férfi és európai kezdek
hozzászokni a
megismételhetetlenhez.*

*Ami azt illeti, elég komfortos test-
tartásban fogadom a férgek követeit:*

*a kíváncsiskodóknak
álcázott katonákat,
az ügynököcskéket,
az úrhatnám
önmegtagadókat,
továbbá a bér-
tollnokokat
és az egész
lesajnált
népséget.*

*Nincs ínyemre a dolog:
egykedvűen irányítom
a forgalmat
reggeltől
napestig.*

*Unalmamban
azonban valamit
kieszeltem.
Roppant szívós munkával
talán holnap hajnalig
felhordom nektek
a férgek összes
szupertitikos
fegyverét.
Vajon
déliig
leölitek
egymást?*

F. N. filozófus, költő epitáfiuma

*Az őszi pille
szenvedő arcáról
megemlékezzetek.*

PAPP-FÜR JÁNOS

Júdás a táncparketten

Zudor Jánosnak

*kering a valcer ritmusára, mintha
semmi nem történne. léptei zebra-
csíkos táncparkettre érnek. fél feje
tenyerébe hull. csak Jézus intésére
vár. Júdás rohadtul nincs magánál
amikor a kereszt(eződés)hez érkezik.
átszáguld az életen, majd oda-vissza
megtapossa, és persze mindent tagad.
a Posticum versfalai közt vár valamire,
valamire, ami nem jön. 10+2 lej és át-
csoszog a parkon. cigarettát vásárol
és kólát. letüdözi Várad egykedvű nap-
jait. kezében kereszttel indul Júdás felé,
zsebében lángra lobbannak az el sem
kezdett versek. a befejezés még mindig
az intésre vár, de a jel elszivárog Jézus
lehunytt szemhéjai mögött. a tánclépések
egyre rövidebbek, talán inkább valami
ritmusos csoszogás. cigaretta, kóla és
egy nagy slukk látomás.*

kilengések

Iancu Laurának

*csak ülni és semmi mást, nem gondolni
az élet végetnemérő íveire, hogy elférek
alattuk, vagy épp fennakadok. lendületből
átkelni a kétség és bizonytalanság kereszt-
eződéseim, a csalódások hidja alatt hajlék-
talanra vetkőzni, felismerni a lakatlan arc-
okat, akik mindvégig a hátam mögé szorultak
valamiért. a meztelen éjszaka fedezékében
csak ülni és semmi mást, elugrani a fájdalmas
ütközések epicentrumából, felkeresni azokat,
akikkel elkerültük egymást, megrajzolni a
véletlenek kesze-kusza vonalait, felfedezni
önmagam labirintusát, lemaradni, lassítani
a halálba tartó lendületben. csak ülni és
semmi mást, a legutolsó pillanatban irányt
váltani a sors nélküli utakra, ahol nincs
kényszerű és beidegződött, hülyén bámulni
egy pillanatot, melyben nem moccan semmi és
abszolút nulla minden változás. visszaülni
a hintára, amit nem lökött meg senki, onnan
kezdeni mindent előlről. csak ülni és semmi
mást, nem ugrani addig, amíg a legmagasabbra
nem lengtem.*

kezdet

apu. azt ígérted, játszótérre megyünk.
 csak beköszönsz a kocsmába és jössz is.
 én próbálom lökni magam a hintán, ahogy
 anyu mutatta, csak a legelső lökést tedd
 meg nekem, aztán már biztos menne magától.
 persze besötétedett. lehet, túl sokan voltak,
 és mire mindenkinek köszöntél, elfelejtettél
 meglökni. a többi gyerek már rég hazament.
 minden játék visszaállt a helyére. én mindvégig
 mozdulatlan vagyok, szinte észre sem lehet venni.
 azóta is türelmesen várom, hogy nekem is.

köszönj.

tegnapi

szemedben ellobban az éjszaka,
 frontálisan ütköző tekintetek
 kereszteződése, minden mozdulat
 moccanásra vált, szívmegeállással
 robog át rajtunk az éjszaka.
 szívünkön ráncolódik a sötét,
 zsebre dugott kézzel állsz a
 visszafordulásban. borzalmas
 látni árvaságod. leszállópályán
 a tekintet, kiülök puszta homlokodra, és
 megteríték az ígéretek közt. fogalmam
 sincs, mit keresek itt. itt, és ebben
 a szédült magasságban. innen nézve,
 minden olyan egyszerű. segítség nélkül
 is meg tudom érinteni magam, csak az
 irányt mutasd. de engedd, hogy az
 utolsókat csakis én, szemlehungyva,
 egyedül. egyetlen napraforgó virágán
 bolyong a naplemente. tanácstalan vagyok,
 akár egy temető. végigsimítod szélverte
 arcomat, fülembé súgysz egy részletet a
 tegnapi harangozásból. eltűnsz a félholtra
 vert tájban. újságokban kristálypohár,
 nem látszol ki sehol a pakolásból. megfor-
 dulsz, az egész hátad egyetlen átdöfött
 ítélet. nekitámaszkodik tekintetem, betört
 arcomon már semmi ép nincs, ami veled még
 egy kicsit egész lehet. indulsz a lépés
 mázsáival, egy pillanatra megállsz a küszöbön,
 egyensúlyozol a kétségek közt. a tükröből látom.

sírsz.

SOMOS BÉLA

Dixi et salvavi animam meam

*Beke György 85. születésnapjára
halálának ötödik évfordulóján*

*Bejártad minden útjainkat,
hazafelé vitt minden út
ezernyi út: haza, haza
két hazában, az egyetlenben
mennyi gyalogút, kövesút
mennyi Ábel a rengetegben*

*Tudtál mindent a tudhatóból
múltban, jövőben otthonos
lépteid nyomát őrizgetve
idézzük tekintetedet
magunk keresve visszakapjuk
amit ránk hagytál, a hitet*

*Akárhol jártál, kincset leltél
megjőve szétszotogatod
térben, időben, múltban, jövőben
akár az állócsillagok
a padlásszoba fölötti égen
mindegyik közelebb ragyog*

*Beszéltem – megcselekedtem,
amit tehettem, itt vagyok
holvult időmet széjjelosztom
mindenem, amit adhatok
őrizzétek! a kincseinkkel
okosan sáfarkodjatok*

A pásztor

*„Árkádiában éltem én is”
(Kazinczy Csokonairól)*

*A pontozáskor nem kell jóra várni,
Justitia bekötött szemű
szoboralakja igazsággal ámit,
mozdulatlan néz a semmibe,
sötétet lát, a szempillák mögötti
térben lehet csupán léteznie*

*a boltozatos világ kupolája
oly magasságos, oly olimposzi,
ki lent botol, a fönt-et alig látja,
azt képzei, hogy az istenei
gondolnak vele, a kupát emelve
isznak a sárból formált emberekre*

*Árkádiában élt, mert élni vágyott,
közel a hideg források vizéhez,
eldadogta, furulyálta, mit érez
a síkságon és hegy-völgye között,
elvágyott, hogy valami mást is látna,
bár esküdött a pásztori világra,
pár hónapja Athénbe költözött*

FILEP TAMÁS GUSZTÁV
**Tormay Cécile Erdélyben,
 Erdély a Napkeletben**

A cím első fele képletes; legalábbis Tormay Cécile erdélyi fizikai jelenlétének vonatkozásában. Az író nő egyetlenegyszer járt Erdélyben, még az 1918-ban kezdődő főhatalom-változás előtt.¹ A Partium egyik kistájához, Arad–Világos környékéhez családi szálak kötötték, gyermekkori nyarain sok időt töltött a nagyanyja tulajdonában lévő álgyesti udvarházban, amelynek 1918-as feldúlásáról írt is a *Bujdosó* könyv első kötetében,² s monográfusa több olyan novelláját azonosította, amelyben ottani élményeit idézi.³ A földrajzi Erdélybe talán 1918 nyarán vezetett egyetlen útja – ha jól következtetek Tormay hivatkozott munkájának egy másik megjegyzéséből –, s meglepő módon rögtön könyvet is akart írni róla: „Emlékeztek, lent Háromszékben [sic!], akkor nyáron, ott ígérttem, hogy megírom Erdély könyvét. És belekiáltom a lelkekbe a földetek, a fajotok igazát. Vádat emelek azért, ami veletek történt, kérdőre vonom azokat, akik Magyarország sorsát intézték, és Erdély magyar népéről mindig megfeledkeztek. Kiszolgáltattak mindenkinek, nem adtak fegyvert se a lelketekbe, se a kezetekbe. Elfeledett falu!... Emlékeztek... Tima, Ilona? Azt mondtam akkor, ez lesz a könyvem címe. Magyarország hatalmasai számára csak elfeledett falu voltatok. Sohase fáj nekik az erdélyi fájdalom!”⁴

Minket most ne az a következtetlenség foglalkoztasson, hogy éppen hivatkozott könyvében az író nő pontosan azoknak a kormányoknak lesz az apológétája, amelyeket e passzusban az erdélyi érdekek semmibe vételével vádol; s nem is az a meglepő tény, hogy futólagos ismeretek, röpké benyomások nyomán máris könyvet akart írni Erdélyről. (Legyünk jóhiszeműek; feltételezzük, hogy tájékozódott volna Erdély

közéletéről, mentalitásáról, múltjáról, eszmetörténeti hagyatékáról.) Ha az idézetet összevetjük a Reményik Sándor által Tormay Erdély iránti elkötelezettségéről mondottakkal, s ha föllapozzuk azokat a búcsúsövegeket, amelyeket erdélyi (vagy Erdélyből elszármazott) szerzők írtak róla a Napkelet 1937-es évfolyamában, láthatjuk, hogy ez az érdeklődés, bár éppen csak a drámai fordulat előttre datálódik, az író nő haláláig megmaradt. Gyallay Domokos jegyzetében⁵ például azt olvassuk, hogy Tormay élete végéig hordozta magában e témát, s készült is újabb erdélyi útjára. Híve, Reményik Sándor írta róla az idézett nekrológban: „Irodalmunkat elejétől fogva nagyon becsülte, szerette, ő, aki a modern Pesten idegenül élt, a múlt század elejének Pestjét vizionálva, aki vidéken, ősi kúriákon, udvarházakban érezte igazán jól magát, aki szívében régen híve volt az irodalmi decentralizációnak, s mikor ez a sors csapása folytán következett be, a tragédiában egyetlen megmentő és fenntartó értéknek, erőnek és vigasztalásnak érezte velünk együtt ezt. [...] Folyóiratának, a Napkeletnek hasábjait azonnal megnyitotta az itthoni íróknak, s az erdélyi írók első megnyilatkozási tere Budapesten bizony a Tormay Napkeletje volt, mikor senki más nem törődött még velünk, s inkább gyanakodva nézték a „vidéket”.”⁶

A következő pont a „Tormay Cécile és az erdélyi magyar irodalom kapcsolatai” témakörbe tartozik. Ennek vizsgálatához három – egymástól szinte elválaszthatatlan – szempontot találtunk: Tormay publikációit az erdélyi magyar orgánumban 1918–1919 után, erdélyi recepcióját, illetve megjelent írásokkal igazolható személyes kapcsolatait erdélyi alkotókkal.

Tormaynak az erdélyi – különösképpen a kulturális – sajtóban való jelenléte ez idő szerint nehezen dokumentálható, amit a korabeli romániai magyar orgánumban még mindig hiányos földolgozottsága magyaráz. Néhány fontos, irány- és mértékadó fórum vizsgálatából azonban kikerekedhet valamely töredékességében is tanulságos kép. Három, más-más okból, illetve módon reprezentatívnak tetsző

1 „Erdélyhez, ahol életében csak egyszer, régen járt, mégis sok kapocs fűzte.” Reményik Sándor: *[A hallgatni tudó ember.]* In uő: *Kézsorítás. Írók, művek, viták 1918–1941.* Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Dávid Gyula. Polis Könyvkiadó–Luther Kiadó, Kolozsvár–Budapest, 2007, 373. p. (Az idézett írás eredetileg az Erdélyi Helikonban jelent meg, 1937-ben, *Tormay Cecile* címmel, nekrológiaként [419–422. p.]) (A tanulmányomban szereplő idézeteket a ma érvényes helyesírási szabályok szerint átírva közlöm [a műcímeiket pedig egységesen kurziváltam], de érzékeltetni akarom az író nő nevének használatában megmutatkozó bizonytalanságokat.)

2 Tormay Cécile: *Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918–1919-ből.* I. kötet. Az „Őszirózsás forradalom”. Magyar Ház, Budapest 2005 (Magyar Ház Könyvek) (Tormay Cécile művei), 115–116. p. (1918. november 6-i följegyzés.)

3 Kollarits Krisztina: *Egy bujdosó író nő – Tormay Cécile.* Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvagy, 2010, 32. p.

4 Tormay Cécile: *Bujdosó könyv...* I. m., 175. p. (1918. november 15-i följegyzés.)

5 Gyallay Domokos: *Mint halott édesanya árváihoz.* Napkelet, 1937, 355–356. p.

6 Reményik Sándor: *[A hallgatni tudó ember.]* I. m., 373–374. p.

folyóirat, illetve egy napilap irodalmi mellékletének e szempontból való böngészése látszik logikusnak; az utóbbira – az *Ellenzék* című napilap mellékletére – azért esett a választásom, mert – mint egy Kós Károlytól származó idézetből látható lesz – szinte folyóirat-értékűnek tekintették a kortársak, s mert ebben bizonyosan megjelent néhány Tormay-szöveg. Ezeket az orgánumokat részben vagy egészében tanulmányoznom kellett valamikor más munkáim során, de most nem pusztán a memóriámra hagyatkozom: a folyóiratoknak van – kéziratos – repertóriuma,⁷ a napilap irodalmi rovatában közölt Tormay-írásokról pedig a szerkesztő, Kuncz Aladár levelezéskötetének egyik jegyzete tájékoztat.

A korszak nyilvánvalóan legértékesebb polgári irodalmi-kulturális folyóiratában, az *Erdélyi Helikon*ban éppúgy nem jelent meg Tormay-szöveg, mint a legmértvadból korabeli magyar marxista folyóiratban, a *Korunk*ban. A *Korunk* repertóriumát természetesen főleg becsületből ütöttem föl, hiszen a szerkesztők és az írók világnézete közötti szakadék eleve valószínűtlenné tette, hogy az előbbieket kézirattól könyörgő levelekkel bombázták volna Tormay Cécile-t. Az *Erdélyi Helikon*nal némileg más lehet a helyzet. Saját példánkban is tudhatjuk: számos oka lehet annak, hogy egy szerzőnek nem jelenik meg írása általa kedvelt folyóiratokban (például nincs kész kézirata, amikor éppen kérnek tőle). Tormayról azt is tudjuk, hogy 1920 után nagyon kevés eredeti szépirodalmi művet írt. Tény viszont, hogy az *Erdélyi Helikon* szerkesztői tudatosan (is) szervezték folyóiratuk anyagát, gyakran kértek írásokat magyarországi szerzőktől, s Tormayt is kapacitálhatták volna, hogy adjon nekik kéziratot. Az *Erdélyi Szépmíves Céh* és a *Helikon* eddig megjelent legrészletesebb dokumentációjában azonban Tormaynak írott levél nem szerepel, sem kéziratkérő, sem másféle; sőt, az írók nevét egyáltalán nem találjuk meg a kétkötetes munka névmutatójában.⁸ Eddig további, helikonistákkal kapcsolatos erdélyi levelezéskötetből sem került a kezembe ilyen adat. A folyóirat és az írók között egyébként egy bizonyos időszak-

ban lehetett – sőt, kellett hogy legyen – közvetlen kapcsolat. A Kuncz Aladárral – az *Erdélyi Helikon* egyik megalapozójával, aki Áprily Lajos Magyarországra települése után, 1929-től 1931-ben bekövetkezett haláláig a folyóirat szerkesztője is volt – foglalkozó irodalomban ennek szintén nem találtam nyomát, de most már bizonyos, hogy *A fekete kolostor* írója és Tormay ismerték egymást, sőt, Kuncz, mielőtt Erdélybe távozott volna, írt a *Napkeletbe*; amint az egyik alább idézendő forrásunkból kiderül, utolsó budapesti hónapjaiban még arról is szó volt, hogy a folyóiratnál fog dolgozni. Erre később visszatérünk még; most csak annyit: e kapcsolat lehet a magyarázata annak, hogy a szintén Kuncz által szerkesztett *Ellenzék*-mellékletnek Tormay Cécile a szerzője lett. Igaz, nem *rendszeres* szerzője: 1923 októberében folytatásokban közölték *Látomás egy templomban* című novelláját (*A megállt az óra* egyik szövegváltozatát), később csak egy fordításrészlete Assisi Szent Ferenc *Fiorettijéből* (1926. október 10.), és egy Beethoven-esszéje (1927. július 3.) jelent meg ott.⁹ A Kuncz-levelezés egyik darabjából kiderül, hogy a *Fekete kolostor* írója igyekezett tájékozódni a *Napkelet* erdélyi terjesztése ügyében. Úgy tűnik föl azonban, elsősorban azért, hogy a *Nyugat* Erdélybe juttatásának módját megtalálja. A cenzúra miatt mindkét esetben a magánutak mutatkoztak járhatóknak.¹⁰

A negyedik orgánus, a *Pásztortűz* című folyóirat szintén közölt Tormay-írásokat, s valószínűleg ezt is személyes kapcsolatból kell eredeztetnünk, az íróknak a folyóirat főszerkesztőjével, Reményik Sándorral való barátságából. A *Pásztortűz*ben öt prózai munkája jelent meg Tormaynak, négy novella és egy regényrészlet.¹¹ Ez a szám nem túl nagy ugyan, például nem egy klasszikus *Nyugatos* szerzőnek a folyóiratban való jelenlétéhez képest. Két dolog világosan következik belőle: az új erdélyi nemzedék – például éppen Kuncz inspirációjára – elsősorban a *Nyugat*ban kereste elődeit, de ebből nem következik az értékek erőszakos szembeállítására. Másrészt ezekből a közlésekből világossá válik, hogy Tormay

7 Mindhárom – a *Pásztortűz*, az *Erdélyi Helikon* és a *Korunk* repertóriuma – megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár hírlapolvasójának szabadpolcán; összeállítójuk Galambos Ferenc.

8 *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944)*. Közzéteszi: Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, I–II. köt.

9 Kuncz Aladár: *Levelek (1907–1931)*. Sajtó alá rendezte: Jancsó

Eleménné Máthé-Szabó Magda. A jegyzeteket összeállította: Juhász András. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982, 334. p.

10 Kuncz Aladár – Gellért Oszkárhoz. Kolozsvár, 1924. május 3. I. m., 53. p.

11 *Az utolsó dereglye*. 1924. II. köt., 215–216. p.; *A sorsfolyó*. 1925. 324–326. p.; *A síró ember meg a nevető ember*. 1931. 148–152. p.; *Az idegen*. 1932. 8–13.; 31 – 33. p.; *A hazatérő lovas*. 1934. 34–39. p. (Ez utóbbi a regényrészlet.)

Cécile-re Romániában nem vonatkozott eleve közlési tilalom. Máig nem lévén jó Tormay-bibliográfia, nem tudom megállapítani egyébként, hogy volt-e az utalt írások között egy is, amelyik a romániai magyar sajtóban jelent volna meg először. Több írásáról tudjuk, hogy legalábbis másodközlés (esetleg párhuzamos közlés), s én feltételezem, hogy a többi is az. (Ez egyébként logikus is: a magyarországi folyóiratok – legalábbis a főhatalomváltás után – nehezen, illetve kis példányszámban jutottak be Erdélybe, olvasóközönségük között alig volt átfedés.)

Van még egy adatunk, amiből látszik, hogy nem irodalmi lapok is közöltek – esetleg nem is ritkán – Tormay-szöveget. Kacsó Sándor 1927 őszén került Kolozsvárról a *Brassói Lapok* szerkesztőségébe. Amikor átnézte a megelőző számok irodalmi közleményeit, honi – erdélyi – dilettánsok, lokális, helyi amatőrök s Benedek Elek nevén kívül a Tormay Cécile-ét találta még ott. „*No, van itt szép feladat: becsempészni a lapba a rangosabb hazai magyar irodalmat!*” – vonta le Kacsó (emlékiratai tanúsága szerint) a következtetést.¹² A szövegben *nincs utalás arra*, hogy Tormayt íróként Kacsó egyébként hogyan ítéli meg; őt elsősorban az bosszantotta, hogy az irodalmi rovat jó része magyarországi lapokból kivágott, átvett anyag, ahelyett, hogy a kialakuló romániai magyar irodalmat pártfogolná. De az idézetből azt is hallani véljük – s Kacsó szemléletéből talán következik is ez –, hogy az írónőt a konzervatív(abb) tárcairodalom művelői közé sorolta a *Brassói Lapok* későbbi legendás főszerkesztője, s ha ebben egyedül lett volna, az adott helyen indokolta volna rokonszenvének hiányát (ezt irodalmi életműve teljes, publicisztikai munkássága részleges ismeretében jelenthetjük ki). Egyébként is tudjuk, hogy az erdélyi írásbeliség szervezői szemében a korszak egyik fontos célja az új léthelyzetet ábrázoló erdélyi magyar irodalom megszületése; e szempontból Tormaytól természetesen nem várhattak semmit. Van jóval későbbi forrásunk is arról, hogy az írónő-

hoz társítható vonulatot az „értékkörző”, nem pedig az újíto irodalomba sorolták be. Az alábbi Kós Károly-idézet azért is tanulságos, mert nagyjából kiderül belőle, hogyan ítélték meg azokat az erdélyi kulturális folyóiratokat s a napilapmellékletet, amelyekről beszéltem.

Kós egy öregkori, Czine Mihálynak írott levelében a *Pásztortűz*et konzervatív-értékkörző, nem túl magas irodalmi nivót képviselő folyóiratként említi, amely koncepciójában a Tormay-féle magyarországi szerkesztői szemlélettel és az abból következő gyakorlattal volt rokon. A passzus egy Kuncz Aladár erdélyi szerepével foglalkozó nagyobb szövegrészből származik, előtte arról volt szó, hogy Kuncz és Hunyady Sándor az *Ellenzék* című napilap hívására települt haza Kolozsvárra az 1920-as évek elején, hogy segítsenek megújítani a korábban Kós szerint „ősdi” *Ellenzék*et.¹³ Az ötlet talán Bánffy Miklóstól származott, a cél pedig az volt, hogy a napilap „felvehesse a versenyt” „a haladó demokráciát és a józan erdélyi realitást képviselő” *Keleti Újság* című, Kolozsvár román megszállásának napján indult napilappal. (A két napilap egyébként hamarosan és részlegesen szerepet cserélt.) A három kolozsvári irodalmi fórum közül Kós természetesen az *Erdélyi Helikont* tartotta a legértékesebbnek (ebben igaza is volt), az *Ellenzék* Kuncz szerkesztette irodalmi mellékletét elég modernnek tekintette, szerinte az irodalmi rovat „méltóan képviselte a „Nyugat”-nak – Kuncz Aladár magasrendű szellemiségével és irodalmi kultúrájával, s Áprily transzszilvanizmusával kissé módosított – Kosztolányi–Babits-i (nem Móricz Zsigmond-i) ún. tiszta európaias szemléletét.” A *Pásztortűz*ről pedig, amely munkakapcsolatban állt a *Napkelettel*, ezt írja (nyilván a húszas-harmincas évek fordulójára utalva):

„A régi, immár 10 éves „Pásztortűz” szerény igényeket szerény eszközökkel kielégítő, haladó időben a maradandóságot szolgáló irodalmi szemle, mely alapítójának: Reményik Sándornak erdélyi látásán

12 Kacsó Sándor: *Fogy a virág, gyűl az iszap*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1985 (*Tények és Tanúk*), 56.

13 Van olyan vélemény, amely szerint Kuncz azért települt vissza Kolozsvárra, mert a Nyugatnál nem kapott olyan lehetőséget, amelyet elvárt volna. Ez azonban a folyóiratnál betöltött háború előtti szerepe és a háború utáni tekintélye miatt – szerintem – valószínűtlen. Móricz Zsigmond személyes, illetve családi okokat feltételez Kuncz döntése mögött, de legalább ennyire valószínű, hogy a szintén visszatelepülő és kultúrpolitikai szerepet vállaló Bánffy Miklós embereként került haza – Bethlen István koncepciójának értelmében. Idézem itt még

Láng Gusztáv véleményét is: „A [háború alatti franciaországi] fogás, láttuk, egy létmodellt alakít ki Kuncz tudatában, melynek lényege az értékhiány látszatában jelentkező új értékteremtés. Ezt a létmodellt – illetve az ehhez hasonlót – érezte társadalmi méreteiben megvalósulónak a kisebbségi életformában; ez a létmodell és a belőle következő létértelmezés íratta meg vele – de azt is mondhatnám: íratta vele újra és át – az internáltság emlékeit mint ezek művészi totalizálását.” Láng Gusztáv: *Élet és utópia. A Kuncz-életmű kérdései*. In uő: *Kivándorló irodalom. Kísérletek*. Kom-Press–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár 1998 (Ariadné Könyvek), 69–70. p.

keresztül a Ravasz László–Tormai [sic!] Cecil-féle szemléletet képviselte. A konzerválásnak volt hűség munkatársa, s így nem volt és nem lehetett az új fiatal erdélyi irodalom fóruma.”¹⁴

Kós minősítése némileg egyszerűsítő, de most nem ez az érdekes, hanem az, hogy Tormayt tehát részben az értékörző konzervativizmus, részben a modernség képviselői közé sorozták, illetve az őt is közlő orgánumokat így minősítették. A két idézett szerzőnél nincs utalás arra, hogy az írónőt valamely szélsőjobboldali radikalizmus vagy az avas ókonzervativizmus megtestesítőjének tekintenék (ami 1945 után legalábbis Magyarországon nem volt ritka). Ennek ellentmondó állítást az erdélyi irodalom polgári képviselőitől eddig nem találtam. Elméletileg a marxista *Korunk* szerkesztői és szerzői minősíthették volna – talán minősítették is – így, de ott Tormayról – legalábbis a folyóirat repertóriumára szerint – nem jelent meg egyetlen önálló írás sem. Amit idézni tudok erről, az is inkább ódivatúnak, anakronisztikusnak tartja Tormay világát, mint radikálisnak. 1937-ből, az írónő halála évéből egyetlen rá vonatkozó utalást találtam a folyóiratban futólagos áttekintés nyomán; ez két-három hónappal a halála előtt jelent meg. A *Korunk* szerzőgárdája nem korlátozódott a romániai magyarokra, az említett hivatkozás Remenyik Zsigmondtól származik, aki Köhalmi Béla *Könyvek könyve* című vállalkozását (pontosabban annak második darabját; az első azonos című könyv még a világháború vége előtt jelent meg a szerkesztésében) kommentálja itt. E kiadványban vezető értelmiségiek, szellemi emberek, alkotók számoltak be legfontosabb olvasmányélményükről. A könyv Remenyik szerint „módfelett érdekes és szándéka ellenére, ha magát az írói mesterséget nem is, de a mesterség gyakorlóit gyanúsán dehonesztáló gyűjtemény.”¹⁵ Ugyanis a kötetben szerepel a megkérdoztetek által méltányolt írók népszerűségi statisztikája is, s Remenyiket roppant elkedvetleníti a világirodalom nagy alkotóinak háttérbe szorulása a korszak sikerírói mögött. Ennek szemléletes példája, hogy Tormay Cécile-re éppen annyian hivatkoznak meghatározó olvasmányélményük írójaként, mint Valéryre, Villonra, Voltaire-re, Rabelais-ra, Hegelre s így tovább. Igaz, Remenyik azt is problematikusnak találja, hogy „a Biblia ugyanannyi író eszmé-

nyeinek kialakulására volt végzetes hatással, mint Jókai összegyűjtött vagy részleges munkái”,¹⁶ hogy Marxot éppen annyian említik, mint Tamási Áront, Freudot pedig kevesebben, mint Szabó Dezsőt. Nem érdektelen ugyanakkor, hogy a szigorúan osztályharcos *Korunk* jegyzetírója nem utal arra, hogy Tormay Cécile-t kurzusírónak tartaná. Azért is feltűnő ez, mert ugyanebben az évfolyamban Hatvany Lajos a par excellence humanistát, Schöpflin Aladárt parentálja el, mint aki beadta a derekát az uralkodó rezsimnek. Több mint tizenöt évvel később szinte mindegy már, hogy Tormay írta a *Bujdosó* könyvet.

Itt már elérkeztünk Tormay Cécile erdélyi recepciójához és személyes kapcsolataihoz. Ezt a romániai magyar irodalomtörténet szakírói eddig nem pertraktálták, a tárgyhoz tartozó dokumentumkötetekben az írónő neve alig-alig tűnik föl. Valamiféle kapcsolat viszont már csak azért is eleve feltételezhető volt, mert köztudott, hogy Tormay Cécile folyóirata, a *Napkelet* helyet adott az erdélyi magyar szerzőknek.

A két, itt számba jöhető lehetséges támpont tehát Tormay műveinek erdélyi recepciója, illetve személyes kapcsolatai erdélyi írókkal. Ez a kettő gyakorlatilag szétválaszthatatlan – nagyrészt azok írtak Tormayról, akikkel személyes kapcsolatban is állt. S mindez összefügg utolsó vizsgált tárggyammal, a *Napkelet* és a romániai magyar irodalom kapcsolataival, illetve az erdélyiek írásaival a folyóiratban, és az erdélyi írókról ott közölt irodalommal.

Ha belemélyedünk a szakirodalomba, azt látjuk, hogy azok a konzervatívnek tekinthető magyarországi irodalomtörténészek, akik Tormay munkásságát nagyra értékelték, tulajdonképpen első, a modernitáshoz köthető művei alapján ítélték meg őt. A húszas éveknek a modernitáshoz kapcsolódó erdélyi írói viszont jobbra nem is e korai munkák, nem is például a *Bujdosó* könyv alapján teszik ezt, hanem Tormaynak az első világháború utáni *társadalmi tevékenysége* alapján, amit – tehát a keresztény nemzeti jelleget – konzervatívnek tekintették, és kevesen gondolták azt, hogy tanulni lehet belőle. Valószínű, hogy a konszolidáció idején ez a nézet általánosnak mondható. Erre következtetek a nem túlságosan bőséges erdélyi recepció egy-két fontos, s idézendő írásából is. A két világháború közötti erdélyi eszmélet történet döntő áramlata volt az a filozófiai és teoló-

14 Kós Károly levelezése Czine Mihállyal. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Budapest 2000, 97–98. p.

15 Remenyik Zsigmond: *Az írók és olvasmányaik*. *Korunk*, 1937., 147. p.

16 Uo., 148. p.

giai megalapozású, etikaközpontú protestáns elméleti irodalom, amely a Böhm Károly-féle filozófiai iskolában gyökerezett, Tavasz Sándor, Varga Béla és Makkai Sándor munkásságában érte el tetőpontját, s amelynek akkor egyik legismertebb darabja Makkai Sándor, a református püspök *Magunk revíziója* című tanulmánya volt – ez a munka többek között szigorú önvizsgálatra s például a nemzeti tudat ballasztjainak elutasítására hívta föl olvasóit, Ady-könyve pedig utóbb jelentős fordulatot idézett elő a költő megítélésében éppen a keresztény középosztály körében. Erről lejjebb még találunk egy Reményik-idézetet.

De lássuk az erdélyi Tormay-recepciót. *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* vonatkozó kötetéből¹⁷ látható, hogy a néhány, 1918/1919-től 1940-ig Erdélyben megjelent vagy erdélyi írótól származó, róla szóló írás több mint a felét az író halála után, 1937-ben írt nekrológok teszik ki, ezek felét pedig két, vele személyes kapcsolatban álló vagy levelezőviszonyban lévő alkotó – Reményik Sándor és Berde Mária – írta, s még világosabb, hogy Tormaynak egyetlen könyvéről jelent meg kritika: történelmi regénytrilógiájának első darabjáról – legalábbis a romániai magyar sajtónak azon, irodalomtörténeti szempontból fontosabbik részében, amelyet a bibliográfia készítői átnéztek.¹⁸

A két, az író mellett mindvégig kitartó s róla több alkalommal publikáló erdélyi íróbarát: Berde Mária és Reményik Sándor. Mindketten még a politikai fordulat előtt írták róla első cikküket, Berde kettőt is a budapesti *Protestáns Szemlébe*, amelyekben biztos kézzel emeli ki Tormay első három fontos művének értékeit. Berde 1916-ban *A régi házról*, két évvel később a *Viaszfigurákról* és az akkor második kiadásban megjelent *Emberek a kövek között*ről írt nagyon elismerően.¹⁹ Reményik Sándor 1918 fordulatot hozó őszét megelőzően, a *Viaszfigurák* megjelenésekor – s a két első regény ismeretében – klasszikusnak minősítette az írónt: „[...] Tormay Cécile irodalmunkban

egészen rendkívüli, hisszük: már ma klasszikus értéket jelent.”²⁰ Berde Tormayhoz hasonlóan az első világháború előtt kiugró tehetséggel debütáló alkotók egyike volt, kritikáiból s nekrológiáiból kitetszően rokon léleknek is érezhette a budapesti írónt, személyes kapcsolatuk azonban esetleg levelekre és egyetlenegy – a harmincas években történt – személyes találkozásra korlátozódott. A Reményikkel való első találkozás a húszas évek elején történt; kapcsolatuk kezdetét azonban már a *Bujdosó könyv* első kötete dokumentálta. Tormay 1918 decemberében közreadott egy cikket az egyik budapesti napilapban az írói felelősségről, illetve az ország megszállása idején hallgató írókról,²¹ s másnap az ekkor már Végvári néven irredenta verseket író Reményik levélben kereste meg őt Kolozsvárról. Tormay a hivatkozott cikket, a Kolozsvárról érkezett levélre adott reflexióit – „... olyan volt, mint a háborúban, ha megjött holt híre egy elesett rokonnak, és amikor már eltemették, megjött utolsó levele” – s magát a levelet beillesztette könyvébe.²² Olvassunk bele: átélhetővé teszi a hangulatot, amelyre a barátság alapozódhatott:

„Most olvastam Az Újság vasárnapi számában írott *Ébredjete!* című cikkét. Le nem írhatom, mit éreztem e cikk hatása alatt, és mégis úgy érzem, kell most írnom. Minden szó a szívembe vágódott a maga rettentő, metsző igazságával. Ez a hang, ez a keserű kemény beszéd úgy kell, mint az éhen halónak a falat kenyér; mint a vízbefülónak az utolsó szalmaszál. Ez kell: a magyar önértet, öntudat hirdetése egy olyan világban, amelynek minden nemzete tajtézik a sovínizmustól, csak mi, magyarok hirdetjük a nemzetköziség, a mások előtt való megalázkodás, a mindenbe belenyugvás és mindennel megbékülés elvét – ó, sokkal túl azon a határon, amelyig nyomorult helyzetünk elmenni kényszerít! [...]

Erdély nyomorult földjéről, Kolozsvár megszállásának előestéjén írom e sorokat. És kérem, ne hagyjon el továbbra sem bennünket, szegény magyarokat.

17 Botka Ferenc–Vargha Kálmán: *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1945. Személyi rész II. L–Zs.* A szerkesztésben részt vett: Szerb Antalné. Akadémiai Kiadó, Budapest 1989 (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 7.), 602–605. p.

18 Emlékeztetnem kell az olvasót arra, hogy a korszak erdélyi napilapjai közül egyiknek sem készült el a repertórium, az esetleges ottani recepcióról tehát nem tudok beszámolni. Magam a legfontosabb napilapok közül, ha nem is módszeresen, sokszor böngésztem a kolozsvári Keleti Újság és az ugyanott megjelenő Ellenzék, illetve a Brassói Lapok évfolyamait. Korábbi, másra irányuló kutatásaim során nem emlékszem, hogy találok volna Tormay nevével. E vonatkozásban számításba jöhet még a nagyváradi Erdélyi Lapok.

19 *Protestáns Szemle*, 1916. 496–498. p.; 1918. 322–328. p.

20 Reményik Sándor: *Viaszfigurák*. In uő: *Kézszerítés. Írók, művek, viták 1918–1941.* I. m., 364. p. Az írás eredetileg az Új Erdély 1918. 11. számában jelent meg.

21 *A Bujdosó könyv* első kötetében is idézett írásról van szó: Tormay Czeczile: *Ébredjete!* Az Újság, 1918. december 22., 4. p.

22 Reményik levele 1918. december 23-i keltezésű. Tehát az Újság 22-i száma még aznap vagy legkésőbb másnap megérkezett Kolozsvárra, illetve kapható volt ott. Reményik levele egy nappal azelőtt íródott, hogy a román hadsereg bevonult a városba. *Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918–1919-ből. Az „Őszirozsás forradalom”.* I. m., 283–285. p.

Írjon nekünk! – Minden könyvét, minden írását úgy fogadjuk, mint börtön rabja a napvilágot. Mert meglehet, hogy politikailag széthullunk, hogy államilag darabokra tépnek a reánk dühödtt farkasnemzetek, de nincs a gyulafehérvári gyűlésnek olyan törvénye, és nincs a nagyszombati kormányzótanácsnak annyi hatalma, s az oláh impériumnak annyi szuronya, hogy kitörölhetné vagy kivakarhatná a lelkünkéből a Tormay Cécile tolla nyomát. És amíg a magyar szellem el nem pusztul, addig örök a feltámadás reménye.”

Ez az egyik szál Tormay és néhány erdélyi alkotó kapcsolatának értelmezéséhez: a megszállás elleni tiltakozás. A másik a nők társadalmi szerepe, illetve az ebben bekövetkezett vagy várható fordulat, amely Berde írásaiban, Gulácsy Irén és Szentmihályiné Szabó Mária nekrológiáiban is szemlélhető. Állást kellene viszont foglalnunk abban a kérdésben, hogy hogyan fogadták Erdélyben a *Bujdosó könyvet*, amely valamiképpen megalapozta Tormay két világháború közötti szerepét. A *Bujdosó könyv* kultusz-könyvvé vált, talán tömegkönyvvé is, jó lenne hát tudnunk, hogy mennyiben járult hozzá az író erdélyi megítéléséhez. Ennek írott, illetve nyomtatott nyoma alig van – a részismeretekből viszont következtetnünk kellene az egészre. Amikor a *Bujdosó könyvről* beszélek, az első, az „őszirózsás forradalom”-ról szóló kötetre gondolok, az ennek eszmevilágához való viszony lehetett polémia tárgya: a második kötetben tárgyalt proletárdiktatúrát annak haszonélvezőin kívül mindenki elutasította, az októberizmust viszont kezdetben nem; ebben összekapcsolód(hat)ott a függetlenségi hagyomány és a korabeli szabadságelméletek jó része, s számításba jöhet az is, hogy a Tisza-kormányok idején az ellenzéki, részben protestáns területek választóival szemben a kormányok a nemzeti kisebbségek szavazataira támaszkodhattak. A jelentősebb erdélyi írók, vagy inkább a legfontosabb írócsoportnak, az *Erdélyi Helikon* tagjainak kalkulálható véleményén kívül a magamét is kénytelen vagyok ismertetni, megpróbálva ügyelni a kettő elválasztására. Szerintem a *Bujdosó könyv* éppen arra alkalmatlan, aminek annak idején s talán most, az ezredfordulón is a népszerűségét köszönhet: hogy megtudjuk belőle, mi is történt a Károlyi- és a Berinkey-kormány hónapjai alatt. Az valószínű, hogy Tormay valóban kezdettől fogva szemben állt az úgynevezett forradalommal és az új kormányokkal. De könyvéből az derül ki, hogy ez az ő köreiből általános volt – noha éppen „jobb-

oldali, ellenforradalmi” forrásokból (például Gratz Gusztáv és Bánffy Miklós műveiből) tudjuk, hogy ez nem igaz; Károlynak kezdetben – igaz, rövid ideig – nagy tömegtámogatottsága volt.

A *Bujdosó könyvnek* azt az állítólagos szuggesztivitását, amelyet az ellenforradalmat, általában a fehér ideológiát elutasító, „jobboldalinak” egyáltalán nem nevezhető alkotók közül is többen megtapasztaltak – lásd például a Grendel Lajos által mondottakat nemrégiben megjelent irodalomtörténetében –, én nem éreztem; az valószínűleg azokra hat inkább, akik a kommunista üdvtörténet után e könyvből kapnak *először* új (vagy rendszerezett) ismereteket 1918–1919-ről. Én éppen azt találok feltűnőnek, hogy szinte mindegyik, általam ismert úgynevezett „jobboldali”, fehér, ellenforradalmi memoár és napló jóval árnyaltabb, a társadalmi folyamatokat objektívabban értékelő, tárgyyszerűbb képet nyújt a megtörténteiről, mint Tormay Cécile könyve. Általában is súlyos problémának tartom, hogy társadalmi jelenségeket az azokban legtöbbször tájékozatlan írók munkáiból nyert információk révén ismerünk meg, illetve ezek alapján alkotunk véleményt róluk; Tormaynál különösen bosszantó a sok, a pesti pletykákból átvett, információérték nélküli, nemegyszer könnyen cáfolható „adat”; jelzem, az író nem is állítja, hogy tudományos forrásokból merített volna, magából a könyv szövegéből derül ki, hogy sokszor hallomásból nyerte ismereteit. (Így a könyv – szerintem – két korszakban és két irányban is képes dezinformálni: az „őszirózsás forradalom” minősítésében olyan arányban van jelen valamilyen (lehet, hogy szándékolta, kimódolta) iskolás (ál?)naivitás, hogy az még a helytálló ítéleteket is komolytalanná teheti sokak szemében. Amellett, hogy sok ellenforradalmár sokkal többet látta a valós folyamatokból, mint Tormay, az is fontos, hogy a Károlyi-kormány két minisztere – Garami és Jászi – ugyanolyan szigorú bírálatot adott a társadalmi mozgásokban részt vett tömegekről, s néhány prominens „forradalmárról” név szerint is, mint a „fehérek”. (Sőt, adott esetben nyelviileg is drasztikusabban fejezték ki magukat. Jászi Oszkár például a miniszterelnökség – Károlyi – sajtófőnökét „analfabéta strici”-nek nevezte; ilyet Tormay, gondolom, egy világért le nem írt volna.) Én azt is problémának tartom, hogy a *Bujdosó könyv* az eseményeket azonnal rögzítő és azokra frissen reagáló naplónak van álcázva, viszont a filológiai kutatás bebizonyította, hogy az eredeti följegyzések a következő évek

során jócskán kiegészültek. Kollarits Krisztina hívta föl a figyelmet arra, hogy a könyv az ország külpolitikai érdekeit is szolgáltni kívánta – ez más megközelítést követel meg; engem most az érdekel, hogy a belső egység szempontjából és Erdélyből nézve mi lehetett a jelentősége.

Mint hogy hivatkozásokat erre alig találtam, e hiányból kell kiindulnom, bármilyen spekulatívna tűnhet föl, amit mondandó vagyok. Feltételeznem kell, hogy a könyvet vagy *nem ismerték* – illetve kevesen ismerték²³ –, vagy nem tartották jelentékenynek. Ha mégis ismerték, akkor – az Erdélyben meghatározóvá váló eszmei irányvonalak (lásd az említett filozófiai iskola eredményeit és a transzszilvanizmust) alapján – valószínű, hogy a húszas évek második felében irodalmi értékétől függetlenül *már* nem találták aktuálisnak. Tartalmilag viszont aligha érthettek egyet vele.

Amellett, hogy kevesen ismerhették, szól: nem találtam nyomát annak, hogy a könyvet Erdélyben lehetett volna kapni – nem is valószínű, tekintettel a románok benne tükröződő megítélésére. Tudomásom szerint az erdélyi októbrista sajtó – volt ilyen, még a húszas évek elején is – sem pertraktálta a munkát (eddig adataim szerint), noha megtehetette volna. Az új erdélyi irodalom jelentősebb alkotói a *Nyugat* néhány nagyja követőjének tekintették magukat, kedvenceik némelyikét, Adyt, Móriczot és Szabó Dezsőt közvetett utalások szerint Tormay destruktívna minősítette, amiért is Erdélyben sokan egyetértettek – vagy egyetértettek volna, ha ismerik – Szabó Dezső véleményével, aki a maga sajátos modorában afféle teuton kékharisnyának minősítette Tormayt, „nyers ős turáni káromkodás, akinek a pszichéje minden csücskében abszolúte német, [...] akinek az írásaihoz képest az *Óh du, lieber Augustin*.”²⁴

Feltételezésemet az támasztja alá, hogy az októbrista eszmék Erdélyben *nem úgy* buktak el, mint Magyarországon. Erdélyben nem volt proletárdiktatúra, nem volt vörösteror és fehérterror, a román megszállás idején a Károlyi-kormány által kinevezett főispánok és kormánybiztosok a helyükön maradtak, őket internálták, majd állították hadbíróság elé a románok;

például Paál Árpádot, az Udvarhely megyei alispánt, és Apáthy Istvánt, az erdélyi főkormánybiztosot. Itt tehát a Károlyiékra itthon hangoztatott összeesküvés-elmélet – súlyosbítva azzal, hogy az őszirózsás forradalom vezetői átadták a hatalmat a proletárdiktatúrának, föl sem merülhetett. Bizonyára itt is sokan kritikával illették a kormányt, de ez aligha érintette a függetlenségi és esetleg a radikális párt eszméit, ugyanis az erdélyi magyar politikát részben az 1918 őszen is aktív erők szervezték meg, s ők mozdították ki a magyarságot a passzív ellenállásból, főként a Kós Károly, Zágonyi István és Paál Árpád által írt s közös kiadványban megjelent három röpirattal, amely Kós szövege alapján *Kiáltó szó* címmel vált ismertté. Az erdélyi szellemi élet kibontakozásában szerepe volt a Kolozsvárra menekült polgári emigrációnak, s magának a par excellence erdélyi ideológiának, a transzszilvanizmusnak az alapjai egybeesnek Jászi a trianoni Magyarországon – többek között Tormay Cécile által is – kárhoztatott keleti Svájc elgondolásával, a kantonrendszerrel, az önkormányzatiság egész hagyományával. Az erdélyi magyar párt konzervatívok és 1918 őszi radikálisok együttműködésével jött létre, programnyilatkozatában az általános titkos választójogot követelte, amelyet Magyarországon csak 1920-ban alkalmaztak, aztán megszüntették. Maga az erdélyi világ ekkor (is) liberálisabb, mint az akkori magyarországi – véleményem szerint azért is, mert az erdélyi magyar protestantizmus – s részben a magyarországi is – az itthoni úgynevezett keresztény kurzust katolikus kurzusnak tekintette. Az is fontos, hogy az erdélyi magyar politika nagyon fontosnak tartotta a magyar zsidóságnak a nemzeti közösségen belüli megtartását – Tormaynak az ezzel kapcsolatos, legalábbis a *Bujdosó* könyvben megjelenő nézeteit csak mint ellenpropagandát lehetett volna értékelni. Romániában csak 1937-ben tiltották be a szabadkőművességet – az erdélyi magyar írók közül sokan szabadkőművesek voltak – maga az egész intézmény döntően magyar, zsidó és német volt Erdélyben –, köztük olyan székely parasztok, mint Tamási Áron. A határok fölötti lehetséges (magyar-magyar) együttműködési formák megteremtése mel-

23 Nem találtam adatot arra, és az erdélyi cenzúravizonyok ismeretében nem is feltételezhető, hogy a *Bujdosó* könyvet Erdélyben terjesztették volna; oda valószínűleg csak szellemi dugárúként juthatott el. A húszas években Magyarországra települő Mihály László írja Tormay-nekrológiájában, hogy még odahaza került hozzá a könyv egyik, „kéz a kézről zárandokló és bujdosó példánya”. Mihály László: *Örök hűséggel...* Napkelet, 1937. 338. p.

24 Szabó Dezső: *Levél Tormay Szélszínnek*. In uő: *A magyar káosz. Pamfletek*. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte és az előszót írta: Nagy Péter. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1990, 45. p. Szabó Dezső hatása Erdélyben végig kimutatható, sőt, a harmincas évek társadalomkutatói nevét zászlajukra tűzték. Ez a hatás nem volt mentes az ütközésektől, például Tamási Áron első regényét az „orbánhegyi remete” szabályosan kivégezte, az emiatt kirobant vitában pedig minősíthetetlen hangon támadta meg Benedek Elek.

lett volt bizonyos dokumentálható távolságtartás is, amit éppen a témánk szempontjából kulcsszereplő Reményik Sándor, Tormay őszinte híve egyik Magyarországról haza, Erdélybe küldött levelével illusztrálhatunk. Reményik szemléletében a korabeli erdélyi irodalom fő vonalához képest – s részben esz-közeit tekintve is – konzervatív. Ez a konzervativizmus viszont modern a magyarországi hivatalos irodalomhoz képest. A levélrészlet így szól:

„Hogy mennyire összetartozunk mi erdélyiek és milyen egészen más világ sok tekintetben ez az itteni: azt most volt alkalmam különösen tapasztalni azzal a hajszával kapcsolatban, melyet bizonyos itteni hivatalos irodalmi körök folytatnak a mi püspökünk, Makkai Sándor ellen az Ady-könyve miatt, melynek egy-két fejezetét neked is volt alkalmad hallani annak idején. A Budapesti Hírlap pünkösdi számában Szász Károly, a Kisfaludy Társaság egyik oszlopos tagja, vad és brutális hangú kirohanást intézett ellene, vádolván őt destrukcióval, „vörös” gondolatokkal és hasonló jókkal. A megértés, elnézés, nyugodt, elfogulatlan ítékezés, az „emberi szempontok” méltányolása, mindez ismeretlen fogalom az itteni nagyfejúek előtt. Szegény Adyt Erdély értette meg először teljesen és igazán, és Makkai személyében Erdélyt bántják most miatta. Hanem én megfeleltem nekik Erdély és az erdélyi szellem nevében [...]”²⁵

Ugyanennek az ellenállásnak a Tormay–Reményik viszonyban nincs semmi nyoma. Mielőtt azonban erre rátérnék, lássunk egy másik Reményik-idézetet, ugyanazt, amit más kontextusban Kollarits Krisztina is idézett már, s amelyből a *Bujdosó könyv* erdélyi fogadtatására is következtethetünk. Reményik ugyanis

védetni kényszerül a munkát: „Ezzel a könyvvel sokat vitáztak, gáncsolták is. Itthon Erdélyben is komoly, erős magyarok is bírálták. Különösen évek múltával. Elmondták róla, hogy egyoldalú, elfogult, sőt gyűlölködő, hogy osztályöntudat és pártszenvedély beszél és harsog belőle. Szemére hányták, hogy nem lebeg a művész köteles magasságában az események felett, hogy az ő egész élménye, egyáltalában a forradalom és vörös uralom élménye és szenvedései kicsodák voltak a háború, a foglyok, az internáltak, a vakok, bénák, nyomorultak millióinak négyesztendő szenvedéseire képest? A parlamenti pince és a Duna 1919-es titkai kicsodák a verduni erődök hullapiramisaihoz képest? Akik így beszéltek, egy kicsit eltévesztették a mértéket. Bizonyos, hogy a Bujdosó könyv nem a liberalizmus kátéja abban a tradicionális értelemben, ahogyan a múlt század második fele hitt benne és gyakorolta, abban az új értelemben sem, ahogyan azt az erdélyi sors számunkra diktálja. [...] Tormay Cécile szentül hisz abban, hogy a háborúban elcsigázott nemzeti erőknél felelőtlen és gonosz tüzekkel játszó elemek, őrlő belső férgek adták meg a „kegyelemdföjt”. Ez a hite az ő igazolása. [...] „Tévedéseim a kor tévedéseinek tükröi” – írta ő maga. Ez a becsületes vallomás lesz mindenkor a művész felmentő ítéletének alapja a történelem előtt.”²⁶

Mindez nem változtat azon a tényen, hogy Tormay Cécile-nek hívei, sőt rajongói voltak Erdélyben.²⁷ Ez eredhetett korai művei sikeréből, feltételezhető – a nekrológot írók által emlegetett – személyes varázsából, segítőkészségéből, illetve abból, hogy sokat tett az erdélyi magyar íróknak a magyarországi magyar sajtóban való jelenléteért. Ez tükröződik a *Napkeletben*

25 Reményik Sándor – Lám Bélához. Pécs, 1927. június 23. In *Lám Béla levelezése Áprily Lajossal, Mannsberg Arvéddal, Olosz Lajossal és Reményik Sándorral*. Összeállította: Hantz Lám Irén. Kolozsvár 2005 [Stúdium], 36. p.

26 Reményik Sándor: *Út a nagy regény felé*. In uő *Kézsorítás. Írók, művek, viták 1918–1941*. I. m., 365–366. p.

27 Továbbá számosan olyanok, akik hűvös, elegáns tisztelettel emlékeztek meg róla. Hankiss János első Tormayról szóló könyvecskéjét – annak a sorozatnak más darabjaival együtt, amelyben megjelent – néhány sorban ismerteti az Erdélyi Helikon is (Kovács László, 1928. 631–632. p.), az Erdélyi Irodalmi Szemle is (J. E. [valószínűleg Jancsó Elemér], 1929. 143. p.). Még érdekesebb, hogy a *Napkeletnek* az író halála után megjelent emlékszáma az akkori viszonyok szerint baloldali – polgári liberális/radikális, illetve a szociáldemokráciával rokonszenvező – Szenczei László egyetlen kritikai megjegyzés nélkül mutatja be:

„A NAPKELET

Tormay Cecile-számában a *Napkelet* körének minden jelentősebb írója és kritikusa megszólal és meleg szavakkal emlékezik meg az elhunyt írónőről. Kállay Miklós az író irodalmi, művészi és

nemzetpolitikai jelentőségével foglalkozik. Igazi költő volt, nemcsak irodalmi működésében, hanem legegyszerűbb írásos megnyilatkozásában is. A századelő írói szárnypróbálgatásaitól utolsó nagy művéig, melyet már nem fejezhetett be, mindig európai magasságú és nemzetiesen magyart alkotott. Horváth János az elhunyt író pályafutását értékeli. Első novellásköteteiben valami poétikus és mitikus hang uralkodik, szívesen vonatkoztatja el magát a realistól, a múltat idézi és szalonszerelmi történeteket sző. Az igazi nagy meglepetést két első regényével keltette. Az *Emberek a kövek között* és *A régi ház* egy csapásra a legnagyobb íróink közé emelte, oly magas és előkelő színvonalra, melyet egyetlen későbbi művében sem hagyott el többé. Utolsó nagy regénye, az *Ősi küldött* a magyar középkor legválságosabb korszakában játszódik, melyet élő és eszményi magyar figurákkal népesít be.” Szenczei egyébként nem arról volt híres, hogy kritikai észrevételeit elhallgatta volna. Nyíltan náciellenes volt, a most idézett *Magyar folyóiratszemplét* követő *Francia folyóiratszemplé*ben rögtön egy olyan francia cikket ismertett, amely Heidegger a hitlerizmus előtt való behódolását bírálja. Szenczei László: *Magyar folyóiratszemplé*. Erdélyi Helikon, 1937. 6. szám, 465. p.

1937-ben erdélyiek által írt nekrológokból. A *Napkelet*-emlékszámokban és a következő számban hét erdélyi, illetve erdélyi származású író szerepel. Ott van közöttük – természetesen – Reményik és Berde is. Ketten, az irodalomtörténész és kolozsvári egyetemi tanár Kristóf György és a prózaíró-szerkesztő Gyallay Domokos az erdélyi irodalom viszonylag kisszámú konzervatív vonulatához tartoznak, Szentmihályiné Szabó Mária a Magyarországra áttelepült nőírókat képviseli, Mihály László a fiatal erdélyi írónemzedék tulajdonképpen népinek tekintett csoportjából származik, de korán szintén Magyarországra költözött, és a *Napkelet*-nél dolgozott. Sok erdélyi személyiség Tormay-képét tükrözik Kristóf György emléksorai:

„Szemben lennem” Tormay Cecillel

A XVII. századi követjelentések nyelvén szólva, szemben lennem Tormay Cecillel egyetlenegyszer adódott kedves alkalom. Boldog voltam, hogy köszönhettem élő szóval az Emberek a kövek között, A régi ház és a Viaszfigurák kiváló szerzőjét és szerkesztőjét annak a folyóiratnak, a Napkeletnek, amelyik elsőül kezdte rendszeres figyelemben részesíteni az erdélyi írókat és irodalmat.

Szemben léteimkor is legott irodalomról, irodalompolitikáról eredt meg a szó. Természetesen főként erdélyi vonatkozásban.

Meglepett, hogy mily alapos és biztos az ő személyes, maga szerzte erdélyi irodalom-ismerete, mily tisztán látja és ítéli meg az erdélyi irodalmi élet megmozdulásait, alkotásait. És még egy: a meleg szeretet minden jóra igyekvésünk és az őszinte elismerés minden irodalmi sikerünk és értékünk iránt.

Egyik legigazabb barátunkat, patrónánkat vesztettük el Tormay Cécile-ben.

Kolozsvár 1937. május 14.

Kristóf György²⁸

Mihály László arról emlékezik meg, hogy amikor Magyarországra érkezett (hogy megtelepedjen itt), Tormay sietett azonnal a segítségére, munkát is ő szerzett neki,²⁹ Gulácsy Irén szimbolikus értékűnek látott első találkozásukat eleveníti föl,³⁰

Szentmihályiné Szabó Mária – aki az 1918-as fordulat előtt szintén ismerte már az első két Tormay-regényt és a *Viaszfigurákat* – szintén arról ír, hogy amikor Magyarországra érkezett, Tormay milyen figyelmesen, a legapróbb részletekre kiterjedően kezdte megszerkeszteni – illetve segítette újraírni – az ő első regényét.³¹ Gyallayt idéztük már. Reményik szinte tanulmányértékű szövege az első Tormay-könyvek értékeit elemzi röviden. Megkerülhetetlen, amit a magyarrá válásnak *A régi házban* olvasható kulcsjelenetéhez fűz: „*Micsoda hallatlan igazolásunk ez nekünk, micsoda hallatlan művészi erővel ábrázolt igazsága annak a ma eléggé nem hangoztatható tételnek: a nemzethez tartozásnak nincs más értéke, mint az érzés, a lélek, az akarat, az alkalmazkodni tudás és az önkéntes beleolvadás a nemzet életébe. Ez az igazság kiáltó, zengő cáfolata minden divatos fajelméletnek, minden természetre és vérre alapított örületnek!*”³² Berdet az töltötte el elégtétellel, hogy Tormay emléke körül valamiféle közmegegyezést látott kialakulni – „*Azokban, akik hisznek még embert emberrel összebékítő gondolatokban, mélységes elnyugvást, elégtételt váltott ki az egyöntetű tiszteletadás, mellyel a magyar szellemélet irányadó tényezői meghajoltak Tormay Cecile ravatala előtt*” – írásának legfontosabb állítása viszont az, hogy a romániai magyar irodalom első lépései idején Tormay volt, aki azonnal felajánlotta folyóiratát az erdélyi szerzők számára, aki a visszautasítások, „*vállvergetések, kibeszélések*” közepette „*feltételes módok nélkül nyitott ajtót az erdélyieknek. Pedig nagyobb művész volt, mint oly sokan az igényesek közül*”. Emlékszünk, Berde Mária az elsők között ismerte föl Tormay korai prózájának értékeit. Most mégis elsősorban az író „*emberi beállítottsága*” előtt hajolt meg.³³ Berde – amint Reményik is – a *Pásztortűz*-be is írt egy nekrológot, ennek (is) az a jellemzője, hogy mindenféle mitizálás, „*köteles*” tiszteletadás nélkül mutat rá Tormay rokonszenves emberi vonásaira, miközben nem állítja, hogy az író tévedhetetlen lett volna.³⁴ Fontos a *Pásztortűz* másik emlékcikke is: Reményik egyszerre emlékezik meg két, ideológiai téren egymástól oly messze álló alkotóról, mint Juhász Gyula – és Tormay,³⁵ akit

28 Kristóf György: „Szemben lennem” Tormay Cecillel. *Napkelet*, 1937. 357. p.

29 Mihály László: *Örök hűséggel...* I. m.

30 Gulácsy Irén: *A zenélő óra megszólal*. *Napkelet*, 1937. 318. p.

31 Szentmihályiné Szabó Mária: *Tormay Cecile – az írótestvér*. *Napkelet*, 1937. 329–331. p.

32 Reményik Sándor: *Tormay Cecile*. *Napkelet*, 1937. 354. p.

33 R. Berde Mária: *Erdő mélyének soha nem hervadó örökzöldjéből...* *Napkelet*, 1937, 356–357. p.

34 Berde Mária: *Koszorú helyett Tormay Cécilének*. *Pásztortűz*, 1937. 144–145. p.

35 Reményik Sándor: *Két csapás*. *Pásztortűz*, 1937. 140–141. p.

„valaha élt legnagyobb nőíróknak”-nak nevez. Föltűnő, hogy a feltételezhető nézeteltérések dacára egy közös generáció legalábbis hasonló világgépű művészeinek tekinti őket:

„Az én ifjúságomban már nagyon együtt vannak. Mindkettőjük alakja teljesen hozzátartozik a század eleji nagy modern magyar irodalmi föllendüléshez, a közvetlenül előttem járó nemzedékhez, amelytől tudatosan, de inkább öntudatlanul formaképző erőt tanultam. Mindketten az Ady-nemzedék tagjai, s ahogy viszonyulnak Adyhoz és az ő forradalmához, az is meghatározza őket. [...] Tormay sohasem tartozik a Nyugathoz, ellenkezőleg, szinte mereven és nagyon öntudatosan áll a maga külön modern prózai stílművészetével, impresszionista-szimbolista saját magatartásával, szemben az Ady-táborral, Ady mély értékeinek elismeréséhez későn jut el, Ady halálakor Naplójába, a Bujdosó könyvbe megértő, részvételtjes, de még mindig idegenkedő szavakat is jegyez, ugyanúgy Kaffka Margitról, nagy asszony-írótlársáról is. Később, a Napkelet folyóiratban mintha egyenesen a Nyugat ellenképét akarná felrajzolni a magyar égre. Mégis szorosan és kikerülhetetlenül kapcsolódik művészete a századelő formaforradalmához. Bennem pedig egyforma szépséggel zengenek A régi ház ötvösmondai és Juhász Gyula nemes veretű verssorai.”³⁶

Föltehető, hogy a *Napkelet* erdélyi publikációnak jelentékeny hányada Reményik révén érkezett Budapestre, vagy legalábbis az, hogy az erdélyi írók jó része és a *Napkelet* kapcsolata ezen a szálon alakult ki vagy erősödött meg – nemcsak a két szerkesztő, hanem a két orgánium között is volt együttműködés. A *Napkelet* mindegyik évfolyamában több romániai magyar szerző szerepel; a konzervatívabb eszközöket használó írók talán nagyobb arányban vannak benne, mint a fontosabb erdélyi folyóiratokban, de nem zárkózott el a lap a fiatal – különösképpen a prózaíró: például Kacsó Sándor, Böződi György – tehetségektől sem. Annyira nem, hogy olyan pályakezdőknek is teret adtak, akik nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. De például a fiatal Jékely Zoltán majdnem annyiszor közöl itt, mint pályája csúcán lévő édesapja, Áprily Lajos. Az is tény

viszont, hogy a folyóirat szerkesztői nem tudtak ráhangolódni az egyik legmaradandóbb becsű erdélyi líra – Olosz Lajosé – értékeire. Erre is rávilágítanak a *Pásztortűz–Napkelet* viszonyt taglaló, 1922–1923-as, éppen Olosz Lajosnak írt Reményik-levelek. Az első 1922-ben Budapesten keltezett: „Itt elég sok emberrel érintkeztem, írókkal, újságírókkal keveset aránylag, ami természetes. Tormay Cécile-lel találkoztam, és holnapra van kitűzve egy második, behatóbb tárgyalásunk Vele irodalmi kérdésekről, főként az erdélyi irodalomról, amellyel karácsonyra megjelenő folyóiratában rendszeresen óhajt foglalkozni. Ismer és szeret bennünket. Impozánsan komoly nő. Sok férfi tanulhatna tőle. Holnap Arvéddel³⁷ megyünk hozzá. Az itteni folyóiratok közt, melyeket úgy meglehetősen ismerem, az ő folyóirata ígérkezik a legsúlyosabb vállalkozásnak.”³⁸ Nem egészen egy hónap múlva Reményik arról tudósítja Oloszt, hogy a Tormay Cécile-nek szánt verseit továbbítják – nyilván a *Pásztortűz*.³⁹ Február 9-én azután egy újabb levél megy Olosznak a következő meggondolkozató megjegyzéssel: „Verseidet legépeltettem, pontos gépírással, és úgy küldtem fel Tormay Cécile-nek. Nekem kettő rendkívül tetszik: *Hóolvadás és Jégtavak*. Nem nagyon tartom valószínűnek azonban, hogy ezek a rendkívül bonyolult finomságú, impresszionista verseid megnyerjék a konzervatívabb gondolkodású ottani főintéző, Horváth János tetszését. Ottlétemkor Horváth Nagy Emma beküldött verseit erősen kifogásolta formai szempontból. A *Hóolvadást* jövő számban szíves engedelmeddel a *Pásztortűz* is közli, hiszen olyan különböző a két lap közönsége.”⁴⁰ Olosz verseiből a repertórium szerint egy sem jelent meg a *Napkeletben* a folyóirat fennállása alatt – az utolsó idézett levélhez a hivatkozott könyvben fűzött jegyzet sajnos megtévesztő: „a Tormay Cécile szerkesztette *Napkelet* és a *Pásztortűz* közötti megállapodás értelmében kerültek közlésre a *Napkeletben* Olosz Lajos versei”.⁴¹

Nem érdektelen kiegészítés ehhez, hogy Molter Károly levelezésében ugyanerről a kéziratküldésről fennmaradt egy levél, amely arra utal, hogy az úgynevezett „progresszívek” szemében a *Napkelet* címének nem volt olyan rossz a csengése, mint utó-

36 I. m., 140. p.

37 Mannsberg Arvéddel, Reményik és Olosz közös barátjával.

38 *Félig élt élet. Olosz Lajos és Reményik Sándor levelezése 1912–1940*. Sajtó alá rendezte: Kis Olosz Klára. A jegyzetek összeállításában közreműködött: Ábrahám Izabella. Polisz Könyvkiadó, Kolozsvár 2003, 187. p. Reményik 1922. december 11-i, Olosz Lajosnak írott leveléből.

39 Uo., 193. p. Reményik Sándor – Olosz Lajoshoz. Kolozsvár, 1923. január 9-én.

40 Uo., 194. p. Reményik Sándor – Olosz Lajoshoz. Kolozsvár, 1923. február 9-én.

41 Uo., 404. p.

lag gondolnánk. Sőt, Molter 1922 végén még úgy tudja, hogy modern írók fogják szerkeszteni a lapot: „Walter Gyula küldött Berdéhez egy fölszólítást, melyet ő közvetít Budapestről (úgy látszik, R. Sándor okozta): Tormay Cecil főszerkesztése alatt Pesten Napkelet címen előkelő szépirodalmi lap indul Laczkó Géza és Kuncz Aladár szerkesztésében. Eme lap, mely úgy látszik a te és az én ízlésem szerint lesz indítandó, kéri Erdélyből Berde Mária, Tompa László, Áprily Lajos, Balogh Endre, Nagy Emma, Olosz Lajos és csekélységem bötüit. Tehát vedd tudomásul, mert még ide számítottak a vásárhelyi iskolához, és küldj Walternek kéziratot, lehetőleg meg nem jelentet. Különbönbet bővebbet nem tudunk, majd R. Sándor informál bennünket.”⁴² Olosz egy nem sokkal későbbi levelében azt állítja, hogy Reményiknek – kitűnő barátjának – a „kurzusirány”-hoz való ideiglenes kapcsolódás lelki elbizonytalanodást okozott – de ő maga (ettől függetlenül) elküldött Budapestre négy verset, ebből három új.⁴³

Sőt, még a polgári radikálisoknak sem kellett a priori elzárkózniuk a *Napkelet*től. Kuncz Aladár levelezésében maradt fenn egy érdekes dokumentum, melyben szerzője, Sipos Domokos arról számol be a szerkesztőnek, hogy egy novelláját – talán éppen Kuncz biztatására? – eljuttatta a *Napkelet*nek, s Hartmann Jánostól a levélből kikövetkeztethetően szívélyes választ kapott, amelyben az is szerepelt, hogy a július–augusztusi számban közlik az írást. Sipos – amint Kunczknak írja – válaszolt neki, s levelében szerepelt, hogy a minden magyart érdeklő ügyben bizonyára nincs különbség köztük, de ő nyilván más politikai elveket vall, mint a lap, s ezeken nem is akar változtatni, de Hartmann biztatására az ezzel az ideológiával nem kapcsolatos, nem kiélezett és ellentétes tendenciájú írásokat neki fogja adni.

Az írás azonban nem jelent meg a Hartmann által megjelölt számban.

„Úgy hiszem – írja Sipos Kunczknak –, hogy vagy az én levelem volt oka a kimaradásnak, vagy az,

hogy a szerkesztőségnek politikailag jobban tájékozott főmadámja: Thormay [sic!] mama nem akarja olyan emberrel elpiszkolni csinos folyóiratát, akit hajdan, 1918-ban a radikálisok akartak főispánnak Kis-Küküllőben, s akit az aradi tárgyalásokon a románok is főispánnak kívántak.

Régi mese, az igaz! Nekem azonban arra kötelezettség, hogy még most sem lett volna szabad a *Napkelet*nél kopogtatnom. [...] Mit csinál ilyenkor egy szegény „destruktív” erdélyi író? Nyel egyet, illetve előbb kiköpi a nyálat, vagy ír egy levelet a *Napkelet*nek, hogy menjen a drapp színű fenébe egész szerkesztőségével együtt?!⁴⁴

Valójában azonban vagy Hartmann nem volt – konzervativizmusa dacára – olyan merev, ahogy azt Sipos Domokos feltételezte, vagy maga Tormay lépett közbe: Siposnak 1925-től 1928-ig, fiatalon bekövetkezett haláláig négy novellája mégis megjelent a budapesti folyóiratban – annak dacára, hogy éppen Hartmann egy korábbi kritikájában elég szigorúan írt róla. Mindenesetre azt bizonyítja ez, hogy a szerkesztők, akár saját ízlésük ellenére, korrigálni tudták korábbi álláspontjukat.⁴⁵

Visszatérve még egy rövid idézet erejéig Kunczknak a *Napkelet*ben betöltött szerepére: a folyóirat első évfolyamában megjelent írásaiból világosan látszik, milyen nagy jelentősége lett volna annak, ha (nagyra) ő alakította volna ki Magyarországon az erdélyi kánont (bár kérdés, hogyha Budapesten marad, Erdélyben a helyi kánon hogyan alakul); e szempontból kitüntetett fontosságú, amit ezekben az írásaiban mondott. Az, hogy utóbb, legalábbis a húszas–harmincas évtizedfordulóig egy hagyományosabb irodalomértelmezés szerint bírálták el az erdélyi irodalmi eredményeket, nem Tormay hibája, hanem Kuncz Erdélybe településének következménye. De még utoljára ő volt az, aki bizonyos értelemben elméletileg is elhatárolta az erdélyi irodalom „világnézetét” a magyarországi irodalomban kialakuló Erdély-képtől:

42 Molter Károly – Olosz Lajoshoz. Marosvásárhely, 1922. XI. 10. In *Molter Károly levelezése 1. 1914–1926*. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Marosi Ildikó. Argumentum–Polis, Budapest–Kolozsvár, 1995, 97. p.

43 Olosz Lajos – Molter Károlyhoz. Kisjenőn, 1923. I. 18. I. m., 109–110. p.

44 Sipos Domokos – Kuncz Aladárhoz. Szováta, 1925. VII. 13. In *Kuncz Aladár: Levelek (1907–1931)*. I. m., 67–68. p.

45 Ez lehet az egyik magyarzata annak, hogy a Hankiss által a Tormay-hagyatékából közölt "papírlap"-ot oly különböző alkatú (és részben világnézetű) kolozsvári írók együtt írták alá:

„A „Napkeletesek” Vezérének a napkeleti partokról, a közénk szakadt Sorsfolyón át hódoló testvéri üdvözlétüket küldik az erdélyi magyar írók kolozsvári csapatából:

Kolozsvár, 1925. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján: Makkai Sándorné, Áprily Lajosné, Reményik Sándor, Dr. Makkai Sándor, Dr. György Lajos, Gyallay Domokos, Áprily Lajos, Járosi Andor, Dr. Moldován Pál, Kacsó Sándor”

Hankiss János: *Tormay Cécile*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest 1939, 258. p.

„Az előbb azt mondtuk, hogy formai szempontból nincs és nem is lesz erdélyi irodalom, mert a magyar irodalmi egységet többé semmiféle viszontagság szét nem darabolhatja. Belső, lélektani szempontból azonban azt látjuk, hogy nem is egy, hanem két erdélyi irodalom van kialakulóban. Két erdélyi irodalom van éppúgy, mint két Erdély: az egyik az önnön testrésztől elszakított anyaország Erdélye, a fájó emlékekből fölépített Álomország, amelyet a ránk szakadt barbár nemzetközi állapotok oly messzire toltak tőlünk, hogy képzeletünk szárnyain is alig érhetjük el; a másik a sorsukat vállaló magyar testvéreink tragikus Erdélye, olyan valóság, amely számukra mindennapi, képzele-

tükbe és lelki életükbe ezer gyökérrel belefogódzó élmény. Az egyik irodalomnak legfőbb határozó jegye az emlék, a távolság s a vágyakozás szivárványútja – egyetlen híd a két világ között, amelyre a képzelet szívesen lép. Erdély létkérdése ebben az irodalomban is fölmerül, de csak úgy, mint kedves halottainké, akiknek egyéniségét, jelentőségét, igazi szépségeit valójában csak elvesztésük után értékeljük.[...]

A másik irodalomnak, az erdélyiek irodalmának anyaga ilyen szivárványos ábrándkép nem lehet.”⁴⁶

Talán ennek a fölismerésnek is szerepe lehetett abban, hogy Tormay Cécile haláláig halogatta a maga Erdély-könyvének megírását.

GERENDAY MÁRIA

Kövek közt

fényparton
kövek közt
névtelenül fedetlen
ülnék
koccannának
sima kerek
kavicsok közegében
ha loccsan
a színük merülve
holdbodros
üvegárnyék
a naphang kifordul
leng int
csillagházba
burkolt virágom
világ
rengetegbe
kibuggyant rózsám
énekalaphang
csendtudat
zsoltára

mosolyod moccan
hinárhúshúzta
tavi íz csontzár
sikongó sírás
vágyiszap
lehúzó mélye

mert eltűntél
te féktelen fényég
égsziromillat
illattövis
tövisarc
arború
borúvágyam
vágyzokszó
szótenger
tengerszél
szélital

itatnálak, ha innál
keres a szomjam

46 Kuncz Aladár: *Erdélyi irodalom*. Napkelet, 1923. 92. p.

DEMETER JÓZSEF
Szeretem a cigányokat

Bestele, more!

Tényleg szeretem. Valamilyen különleges hatású, már-már misztikusnak mondható érzés miatt, mintha láthatatlan köteléssel, pántlikával lettem volna hozzájuk kötözve, csokrozva – az egzotikus bőrű, fekete szemű cigánylányokhoz és menyecskekhez egyaránt. Szorosan.

Takaros, pedáns, vallásos édesanyám a patikatisztaságnál is tisztább háztartást vezetett. Naponta takarította, többször kiszellőztette a szobákat, minden lakott és nem lakott helyiséget. Az üde levegős frissességgel szemben, a dohos leheletű sárputrik és környékük áporodott tömény füstjét, szagát, főleg a nyári zuhék utáni szivárványszínben játszó napokon, a zöld burján, articsóka, vadmenta és más, majdhogynem tárgyiasult szagok töcsaszerű egyvelegét úgy szerettem, mint csépléskor a kehesen pőfögő traktor égettőlaj- és benzinszagát – a szépen göndörödő füst kíséretében. Búzaillattal vegyítve, pelyvaporosan-zsírosan, mi több: tavattazsíros „ízekkel” áradtak ezek a szagok az aransárga fényű asztalok körül, bőséges nyarak idusán. Később mintha vörösrezt sárgarézzel olvasztott-forrasztott volna össze a kora ősz. Egeket szikráztatva. A pálinkafőző és más üstöket toldozó-foltozó cigányokat kísérő, vegyes lisztből csirizet „csáló”, pereputtyos, pipás, sátoros cigányasszonyok szagfelhői pedig erős nikotinnal megspékelve költöztek az orromba. Nem beszélve a süldőcske cigánylányok pergelt zöldalmahéj-illatáról...

Éjjel-nappal éreztem. Érzem még ma is.

Fokozottan. Tömjénesen. Zsongó zsigereimben.

Harapni szerettem volna a dús, kevert, vad illatot, enyhén kormos, nőstényes fényt, nyers szagot. Mennyei büzt... Legközelebb meg is teszem, mondtam hazafelé menet a virágos rétnak. És a rét csak nézett, nézett. Szirmok szálltak enyhe szélben a Maros felé – körülöttem.

*

A legjobb gyermekkori barátom is cigány volt. A sárgás-fekete bőrű, néger hajú Lázár Lázárevics Kálomival mágnesként vonzottuk egymást. Sokat tanultam tőle, nagyobb volt, mint én. Ördögösen ciglizett a rongylabdával, veretlenül pickázott, „duny-duny golyózott”, birkózott, nyílveszőzött, a

betűket viszont az Istennek sem tudta összerakni. Analfabéta maradt szegény. A szomszédos temetődombról kiabálta: Jázsiká, hej! Jázsiká, Jázsiká!

Pucolj innen, te semmirevaló, evvel látom el a bajodat, né, hadonászott édesanyám a seprűvel, és az én barátom – akinek egy ideragadt, korán meghalt felszabadító katona volt az apja – elüzetése után, a magas, meredek Agyaglyuk tetejéről kiabálta a nevet, mintha az égből kukkerolt volna alá a portánkra.

A lecke elkészítése után enyém volt a világ. Nehogy a cigányokhoz menj, hallod?! Nem megyek, édesanyám, dehogy megyek. Vigyázz, mert megleslek. Jól van, na, lessen, és! Az Alszeg felé trappoltam. Hátralát volt szemem. Az első kanyar után, a töltés szegélyezte kertek alatt a Csapógátnál fordultam vissza, ahol az állatok nyelvén beszélő, varázserővel bíró jó öreg Záhingú szokott horgászni. Engem is ő tanított meg csupasz kézzel halat fogni a forró déli órákban – a „katlanyas” helyeken, amikor pihentek, aludtak a márnák, a balindok, a paducok... Rákászni is elmentem vele. Egy karéj kenyérért, darab szalonnáért sok mindent tanulhattam tőle. Cigány Cukára is ő hívta fel a figyelmem. Fájén süldőjány, má' begyes, súgta harcsászás közben, és félszemével kacsintott – a másakra vak volt; szürkés-sárgás tályog nőtt rá, ezt mindig lecsukta, amikor találkozott valakivel, me' nagyon csúfságas, mondogatta. Vízi embernek neveztük. A Maros martján lakott, inkább lyukban, mint barlangban. Mikor nem fogott halat, rákot, marti fecsketojást és békát evett. A sózott béka „cubákak” csak amúgy táncoltak a markában, s még a nyelvén is szökdöstek, rángatóztak. Ennek okát csak nekem árulta el. Fogadásból gilisztát és lótetűt is früstökölt. Uzsonnázott. Zsíros kenyereim felét neki, Cigány Cukának vagy Kálomi barátomnak szoktam adni. Az öreg Záhingú a „ganyédambró” kiásta a döglött tyúkot, jó lesz vasárnapi húslevesnek, mondta, s lefety nyelvével „gusztusasan” csettintett. Élő tyúkot sose tudtam lopni neki hazulról, „me' erősen káricsáltak”. Többnyire tyúkkal fizettek a szüleim Záhingúnak, amikor nálunk dolgozott. Mindig ő ásta fel a kertünket, pedig csak egy keze volt. A másikat a „hábarúba” felejtettem, hékás, mondogatta viccesen – szalutálva.

A jó öreg Záhingú territóriumán túl, a Sziget és a Nyáras között, a sűrű Kicsi Berek felső felén várt Kálomi barátom Cigány Cukával. Cuka már tényleg begyes volt, én még majdnem-taknyos, „szőke purdú”. Melegem lett, fáztam, reszkettem, fűjtattam, mint verseny előtt Halmágyosi Sándri fiatal csődöre a

rajtvonalon, mihelyt Cuka hozzám ért. Feszes-fényes, kreol bőre csillogóbb volt, mint a maharadza kisebbik lányának orcája – a moziban, amikor a befagyott Maros jegén nem jöhetett át a karavános autó, ezért a mozigépet, felszereléseket Oszolis Endre bá lószekérel fuvarozta Magyardelelőre. Jaj, drága jó tiszteletes úr, há' Aszalis, hogy is tudatt ennyi lavat áthazni a Marasan a szekeréve, kérdezte a lovas-harci jelenetre mutató Esternén a mellette ülő paptól – süket lévén, jó hangosan. Jutott eszembe mindez errefelé jövet, az Oszolis Endre bá legelni kipányvázott lova láttán – a Delelő melletti Kicsi Berek szélén. A ló gazdája „suhunn se vót”, így nem kellett attól tartanom, hogy meglát, de azért a biztonság kedvéért bennebb húzódtunk a tömöttebb sűrűségbe. A hatalmas nyárfák mögé. A nyár eleji káprázatban.

Gyere, Kicsi Gyárfás Jásziká, gyere, gyere, jác-caggyunk apásdit, anyásdit, tehenesdit, bikásdit, hívogatott Cigány Cuka annak ellenére, hogy akkor semmit se tudtam csórni neki hazulról. Ő mégis a virágzó bodzabokrok alá csábított, ráncigált, onnan pedig a mélyebb árnyékú, mohás tisztásra, ahol a kerítő Kálomi barátom öt-tíz méternyire tőlünk örködött. Így csak az ég látott, leshetett minket – a ketszínű nyárfalevelek rései között – rezgősen, reszketve, mint dúsan lombosodó sugarai az időnek.

Vecsernyére harangoztak.

Égig zengett a világ – bennem.

Ettől kezdve a cigányok még különlegesebb helyet foglaltak el a szívemben.

Cigány Cuka vadméz ízű, játékos szeretkezési csókjai után még a csúfságos-csúf, szipirtyó-vén Pungulicánét is más szemmel néztem, pedig csupa bibircsókos, sült-fekete, keményre aszalódott szilvaíz volt az arca. A szeme nyüves kökény. Száraz seggvakaróból font gyöngy csüngött a nyakán. Vadsalátát, sózsnját vegyenek, rikácsolta denaturált-szeszes torokhangon. Azelőtt én is csúfoltam őt a barátaimmal, Lázár Lázárevics Kálomin kívül Kukuri Szabó Gézával, Biszijog Paprika Jancsival, Esztihalmágyi Ostoros Lajcsival, Égbetrappoló Sunyival, a pakulár Guci Niku Viktorral és másokkal. Sapkánkat a térdünkre tettük, egyik kezünkkel tartottuk, a másikkal a sapka fölött körözve visibáltuk: Pungulica-pungulici, prrrrrrrr! Na, csak ennyi kellett neki. Szedte le az eget, és csapkodva mutatta, hogy hová menjünk, mit nyaljunk ki. Lupu hintáztatta a köntösét, nem volt fersing alatta, még bugyigó se. Soha. A Cigány Cukás eset másnapján kiszáll-

tam a kórusból, hazafutottam a mart alatt, behívtam a még örvöngő Pungulicánét, nagy karéj kenyeret, kolbászt, lisztet, szalonját adtam neki. Egyből lehígtam. Senki sem volt otthon, mindenki a mezőn ténykedett. Lementünk a pincébe. Én még nem tudtam bort szívni, ő tanított meg. Nagyon húzott az üvegből, újratöltötte. Bepárásodott a szeme, az a csipás-sárgás, ciberés – ráncos kézfejjével törölgette. Jó gyermek vagy, Kicsi Gyárfás, jó biza, igen biza, de még mennyire, mondta üveges, csikorgó hangon, és homlokon puszintott. Máskor is jöjjön, mondtam neki megszeppenve. Jaj, te arany, te arany, segiccsen a Devlá, imádkozom éretted – simogatta az arcomat csipős tőrőszagú, szűrős tenyerével.

...Vagy! Ott volt „Mennybil a' angyal”, cérnávékony hangon kántált, nemcsak karácsonykor, kántált ő mindig, tavasszal, nyáron, ősszel, névnapokon, multságokon, vendégségekben, húsvétkor. Élvezték a hallgatók, adtak neki ezt-azt, néha még alamizsnát is. Hólyagos kék, apró szeme volt – savanyú-sovány, ráncos arcába csirizelve; és még így is mintha kotyogott, zörgött volna benne. Ő viszont délceg-egyenesen járt, koslatott, szállás-szikár deszkaderékkel, nem cipelt púpot a hátán, mint a göcsörtös szilimán Pungulicáné. Szentpálról jövegetett át még télvíz idején is Magyardelelőre.

Ki a szeretőd, te, kérdezték a legények virágvasárnap, templomozás után, a cinterem mögött. Ku-kukuráta Anti az én sze-szeretóm, mondta mamlaszul, csontra aszott, száraz, semereges bőre véraláfutásba borult. Kényszeredett, vigyorszerű mosoly mázolódt az arcára. Hogy csináltatok Kurátorral, ha megmutatod, kapsz egy lejt. Én is adok egy lejt. Én is, én is, szólaltak meg az ígérető legények, és ő megmutatta. Ügyetlenül mozgott előre-hátra. Röhögték, de! Egyikük se adott lejt... Remegő, inas-szállás, csöntörgés kezét kéregetve nyújtotta feléjük. Beleköptek. Nagyon megsajnálta szegényt, de semmit se tehettem érte. Másnap viszont! Négy egylejes papírpénzt loptam ki – az elsőházban, a sifonér felső fiókjából – az összefogott szöttes törülközők alól, és „Mennybil a' angyalnak” adtam. Ennyit ígértek a legények, igaz? I-i-igen, nézte a pénzt, aztán engem nézett – véraláfutásos, bávatag szemével. Keresztet vetett – felém is, mint a kerelőszentpáli plébános a vegyes esküvőkön.

...Vagy! Ott volt a széparcú, nyomorék Bufáné, a seggén csúszó, töpörödött cigányasszony. Időnként neki is loptam hazulról ezt-azt, főleg ételmet. Nem volt lába szerencsétlennek, többől hiányzott mind a

kettő. A háború kaszáta le, és! Mégis felcsinálták, állítólag egy magyar ember, a rossz nyelvek szerint, aki ráadásul nős volt – Gusás Tuláj Laji, persze hogy tagadta, de a gyermek, ahogy nőtt, egyre jobban hasonlított az apjára. Édesanyja hárászkeszkenőjét fogta, így jártak koldulni. Ritkán utasították el. Gusás Tuláj Lajibá, mikor a felesége nem volt otthon, meglestem, két bugylyázott kupa lisztet töltött Bufané nyaklós tarisznyájába, és a gyermek fejére barackot nyomott. Könny csordult ki az édesanya hunyogó szeméből.

Hirtelen szemerkélni kezdett, aztán gyorsan óra váltott az idő, nem tartott sokáig, de ezt a korai havazást sose felejttem el. Felnőtt korom visszatérő álmaiban is sokáig ilyen nagy, kövér-pufók pelyhekben hullt a hó, egyre csak hullt, hullt a hallgatag szülőföld felett, úgy, mint akkor ott a kihalt, szikár, fagyos őszi valóságban – mégis! Melegséget sugárzóan. Fényesedő szürkeségben.

...Vagy! Ott volt a nyerskék szemű, széplelkű Néma Gyagya Lindus, akit jól megmocskolt a háború – egy pár felszabadító katona képében. A hűgát agyonverték, mert megharapta egyiküket, de! Így is elvették a szüzességét a pufajkások, amíg meleg volt a teste.

Cigány Ruzsa Nunnú mintha nagyanyám lett volna, annyira hasonlított Mámimra. A faluvégi sárviskóban tengette életét. Volt két lánya, Luli és Pendzsa. Ők „csak” arról voltak híresek, hogy senkinek sem álltak meg, se magyarnak, se románnak, se cigánynak. Rázá nen, mondta egy szép nyári estvén Luli Mami-nagyanyámnak, má azé jüttem, hogy csájan nekem egy fidreszt. Mit, te Luli? Fidreszt, fidreszt. Hát az meg mi a csuda, értetlenkedett Mami-nagyanyám. Há má az ajan bigyigó es csecstartó, amive csinálam bé magam nyáran a Marasba. Fürdödressz, te... Az, az, Rázá nen, az. Nem sokat fürödhetett benne szegény. Csontszuvasodásban halt meg – fiatalon. Pendzsával nem tudni, mi lett. Sokat szivaroztunk együtt, a hazulról szájrézott szüzdohányból, de velük én se szeretősködtem, mindamellert, hogy időnként még bort is csórtam nekik a hátsó pincénkéből.

Te dáftut bule!

Szeretem a cigányokat, tényleg szeretem.

Márdi Ida sejlik fel, mint fénykép az előhívóban. Vele manapság is szoktam találkozni. Széles, fényes mosoly. Átölel. Ki is az urad, kérdelem tőle, a hogy s mint után. Ki-ki, há nem tudad, Jókka az én uram, te,

az a csúf fekete. Be fájén vagy te, Kicsi Gyárfás, mondogatta réges-régen: Hagy egyem meg a káricsadat, drága lelkem, lelkem, te! Ilyen és ehhez hasonlókat felnőtt koromban is hallhattam tőle – sötét-csillogós szemével is beszélt, és mindig megsimogatta az arcomat, a hajamat – jólesően, szép hosszasan, amitől én forrósággal töltődtem fel. Emlékezetesen.

Gyermekkoromban, a bazáros szentpáli „bároforó”-vásár „lupuhintás”-körhintás forgatagának idején, a Cigányseregben legelőször ő ráncigált be a táncolók közé – csingerájozni... Márditól Zizi vett át, ő már 16-17 éves nagylány volt akkoriban. Varkocsba font csillámló-fekete haja, annak minden tincse szorosan összekötve; külön-külön, szálanként is érezte, élte a ritmust, égő piros muskátli volt belelűzve. Aznap tükrös mézespogácsa-szívet vásároltam neki. Jaj, keszenem, keszenem, mondta, és azt se tudta, hogy hálálja meg. Mennyünk ada, a muzsikásak elé, a parandra, gyere, gyere, ne szégyelld, Kicsi Gyárfás Jázsika, öntötte el szépségesen olajos-csillogó orcáját az az egyre jobban fényesedő csokoládés mosoly, amelyet sokszor, most felnőtt koromban is megálmodok. A hajában, éjfekete dús hajában ezúttal is muskátli parázslott. Gesztenyeszagú testének minden porcikája árasztotta, zengte a táncot, azt a különleges forró ritmust, amelyet felfokozva, mindig dupla ütemben csingerált. Rázta a szoknyája szélét, alája bújt a levegő, vitorlaként dagasztotta. Ki-kivillant formás térde. Néha még a cubákja is. Én pedig, mintha színes selyempántlikával lettem volna hozzá csokrozva – magyarosan, cigányosan járt a lábam, vegyesen, korcsosan. Ő még „ramányt” is cifrázott belé. Tényleg Dumnyezósan...

Zsunzú Mammó ott állt mellettünk, és énekelt, pattyogatott, kurjongatott, kontraütemben tapsolt, szája sarkában újságpapírból facsart szivarral, tömött füstfelhősen. Biztatott, hogy figurázzak, de én akkor még nem tudtam a pontozót, ha tudtam volna, se engedem el Zizi sejtelmes-selymes, feszes, forróságos testét. Amikor – forgás közben – irányt váltottunk, arcunk majdnem összeért, rám kacagta leheletét, és most már enyhén mézes-kesernyés gesztenyepüré-illattal árasztott el, amelybe vadnárciszszag keveredett, mazsolás levendula és enyhe bazsalikom. Románul ez utóbbit „buszujog”-nak hívják. Legénykoromban tudtam meg, hogyha a szerelmelek – a román dal szerint – a párnájuk alá buszujogot tesznek, megálmodják, hogy ki lesz a jövődöbéli

férjük, feleségük. Konfirmálás után, amikor már legénynek tudhattam magam, lapult buszujog a párnám alatt, nem is egyszer, és én ilyenkor nem Cigány Cukával, gyermekkorom első szeretőjével álmodtam, hanem a csingerájos, muskátlis hajú Zizivel. Mégse ő lett a feleségem...

Buszujog, buszujog!

A bemutatkozó csingerálás után Zsunszú Mammó vett kezelésbe, ő tanított meg igazándiból táncolni, verbunkozni. Most se tudom, miért neveztük Mammónak, hisz ez a név nagyon vénasszonyos, holott akkortájt ő még fiatal menyecskének számított – nemcsak a kora, hanem a szépsége miatt is. Sokan fenték rá a fogukat, de nem állt kötélnek. Az anyósa, Julú Nannyó – neki is szoktam papusa dohányt „furálni” hazuról – már töpörtyűsen töpörödött vénasszony volt. Matuzsálemes. Áldott jó lelkű, szorgalmas és tiszta, igen-igen, mert ő tényleg tiszta volt. A tapasztós háza, kulipintyója úgyszintén. Nagymosáskor édesanyám mindig őt fogadta meg, ilyen öregem is. Erős keze van, inas, ez nem vénül, nagyon jól dörgöli a mosnivalót, mondogatta édesanyám, Éde, főleg a fehéreneműt, olyan patyolat-tisztára, mint ő, senki sem mossa. Julú Nannyóék is a falu végén laktak, Cigány Lázár Lázárevics Kálomi barátomék mellett a felszegben, kőhajításnyira tőlünk. Palás-agyaggal tapasztott, homokkal enyhén teleszórt alacsony, szalmafedeles kunyhóban. Sárviskófésülésben. Mindössze két szűk szobából, odúból állt. Fonott „ficfakorlát” övezte, már rég lebontották. A hegyről elszabadult utánfutó zúzta szét. Muzsikás Munyúbaák is ekkor költöztek új, égetetlen téglaházba, de ez is kicsi, és még ma is ott áll Bőjthés tanítóék szomszédságában, ez a porta választ el minket tőle.

Zsunszú Mammónak Munyú primás volt az ura. Az egész környék legjobb zenésze, senkinek sem sírt, jajongott úgy, olyan keservesen, szívszaggatóan a muzsikája, mint az övé. A csárdást is úgy cifrázta trillázgatva, hogy gyönyörűség volt hallgatni; baseválás közben nem egyszer saját magának is könny szökött a szemébe. Száz primás közül is meg lehetett ismerni az ő szárazfáját, melynek „lelke vót, csuda lelke”, és! Nem is egy, de csak az ő kezében. A második világháború után épülő demokráciában, kollektivizálás közben a falusi zenészeket, primásokat is vizsgáztatták, a legjobb minősítést az „atesztát” vizsgán az egész tartományban Munyú cigányprimás kapta. Diplomája ott díszlett a bejárati ajtó melletti falon, a

hegedű közelében. A nagydarab szentpáli gardanyas, Bakatány Doli nyomta a kezembe Munyúba muzsikáját, merthogy olyan nagyon és sokáig bámultam a kopott, híres szárazfát. Így fagd le a húrakat az ujjad, né, fújta rám a füstöt Muzsikás Munyúba, és megmutatta a „Felmásztam a kemencére” című dal kezdő hangsorait... Ennyiből állt az én zenei képzésem. A tabbit e ke lesni, az a te dógad, sandított rám. Csak erősen ke szeretni, jabban, mint a jányakat, és a saknál is tabbat ke gyakoralni, te szőke ramálesz, mondta. Megengedem, hogy délutánanként bármikar cinghass itt benn, az ajtó melletti kicsi széken, muzsikásülőkén. Csak ki ne vidd, stimmel, Kicsi Gyárfás, emelte fel nikotinos, zsíros mutatóujját, aztán az általam otthonról elmismákolt dohányból „fasza szivart” facsart nekem is.

Egy hétre rá Julú Nannyó elpatkolt. A halottlátogatók érkezése előtt Munyúba és Cimbalmás Gógú Sándru „csurdé” nőket ábrázoló fényképeket nézegettek, nekem is megmutatták – miután otthonról két papusa száraz leveles szüzdohányt s egy liter bort szájréztam... Mejék kurva teccik he, mejék?, kérdezték heherészve. A másik adag fényképen már szeretkező alakok voltak, különféle pozitúrákban. Ezeket is megbámulhattam. Torkomba röppent, verdesett a szívem, húskalitka lett a szám, nem mertem kinyitni... Minden hőség, kánikula testemből a lábam közé szorult, ott tombolt a vérem, izzott minden porcikám, a levegő is körülöttem, és mielőtt „megelevenedtek” volna a fényképen levő alakok, mindent lehűtöttek a halottlátogatók. Hirtelen kártyapartira váltott a két zenész. A zsírosan izzadó vén Cimbalmás Gógú Sándru teste csipős túrószagot erjesztett, homlokát törülgetve mondta nekem: Ha akarad, te is megnézheted Julú Nannyót. A kicsi zeneszékre állva hajoltam a magasra vetett ágy fölé. A halott fogatlan, tátott fekete szájából éppen akkor röpi ki egy légy, az arcomnak csapódva vésszesen zümmögött, mintha Julú Nannyó lehelte volna rám a lelkét. Nyitva volt a szeme. Elájultam. Zsunszú Mammó hidegvízzel locsolgatta az arcomat. Két-három korty pálinkát is belém diktált – ez volt életem első rezes-szeszesital kóstolója. Azóta ahány halottat megnéztem, még most is, félévszázad távolából – ez az emlék jelenik meg, a zümmögő, rémült léggel...

Megint a cigányoknál voltál, érzem a szagot a ruhádon, pirongatott Éde. Ez a tömjénfűszag, gyantás muzsikaillat is belém ivódott, sose megy ki, mindig az orromban érzem.

Szagok tömkelege, Cigány Cuka cunaszaga, zsenge bőrének vadgesztenyés fénye lobog-leng körülöttem, kísér lépten-nyomon, mintha látnám is e láthatatlan aurát, amely csak nekem jelenik meg – egyre bensőségesebben... A rég lebontott vityillók édeskesernyés, izgató-savanykás bűze is mintha örökre belém bújt volna, új ruháimon is érzem.

Szeretem a cigányokat, tényleg szeretem – egzotikus büvkörükbe öveztem. Zizin kívül, legmélyebb benyomással az első szeretőm, a zsenge húsú Cigány Cuka mellett Zsunzsú Mammó hatott rám, sőt! Ő még jobban, mint a lánya. Táncra termettségén túl gyönyörűen énekelt, s mintha szidolozta volna a fogsorát, olyan fehéren villogott. Mindig jókedve volt. Nagyanym után őt hallgattam a legtöbbit, zengő-zsongó gordonkás hangját – tátott szájjal, elbűvölten. Teljesen megbabonázott. Ne a torkodból nótázz, te szőke cigány, hanem a gyomrodból, onnét fűjjad a levegőt rezegtetve, így, né, tanítgatott mindegyre, és még a feje is a hang rezgésére remegett. Vénységére aztán ez a hangremegtető mozdulat reszketőssé vált, de ezáltal a keserves dal még keservesebbé, fájdalmasabbá szépült, cifrásan – a gyors pedig pattogósabbá fokozódott.

Pattogatott kukoricát, „terebúzá” süített Mammó. Kieresztett ingben, a nadrágszíjam alá dugva vittem a csöveket neki előző nap délután. Kristálycukrot is szajréztam hazulról, amit ő a kemencén megpergelt. Sokkal finomabb volt, mint a bolti cukorka, amit többnyire lopott tojással szoktam vásárolni nemcsak én, a magyar barátaim is. Volt elég tyúk, elég tojó. Sose vették észre.

Gyere bé, gyere, ne félj, nem látnak bé a magyarok, az ablakra né, látod, firhangot tettem.

Mindig lopva kellett a faluvégi cigányokhoz járnom, ólálkodva, nehogy valaki lefűleljen. Mielőtt beosontam volna, szétnéztem, le is, fel is, a hegy és a Maros irányába, hogy tiszta legyen a terep, mert Éde többször megtaslizott, eltángált, nesze neked cigány putri, nesze neked Kálomi és Cigány Cuka, nesze, nesze! Zsunzsú Mammó tudta ezt, persze hogy rosszul esett neki, sértette az önérzetét, esetleges cigány büszkeségét. Édesapám és Mami nagyanym már másképpen állt hozzá. Ők is emberek, mondogatták a cigányokról.

Úgy megtanítlak táncolni, csárdásolni, csingerálni, verbunkozni, de úgy, hogy anyádnak tátva maradj a szája, meglátod, kurjongatta táncóra közben, és spanyolosan pattogatott – kasztanyettásan. Előtte ünnepléses, hosszú, rikítószínű rokolyába öltözött.

Pöttyöt festett a homlokára, mint az indiai nők. Az orcáját friss vadrózsa bimbóval-szirommal pirosította, télen pedig ablakbeli muskátlival és kölnivíz helyett zöld mentával kente be a nyakát, a hónalját, a kezét, hogy báli hangulatot teremtsen. Verbunkozni magyarul, cigányul és románul is egyaránt tudott, férfiakat megszégyenítően. A magyart székely verbunknak nevezte. Ezt egyenesen kell járni, így né, mint a magyarok, gögösen. A cigány verbunkot egy kicsit görbén, előrehajolva, kéregetősen, de gyorsan ám, hogy lássák, nem vagy lusta fajta csávó, te szőke cigó, tette hozzá, és vágott a szemével. A román verbunkot curájozva kell táncolni, pirregtette a nyelvét, és mondta, hogy: a lábszáradat nem belül, hanem elől paskolod – a sípcsontodat, hadarálva... az összefolyó ritmus miatt: prrrrrrrrrr!, Így...

Cigány Cuka ott ült és bámult minket, ő se táncolni, se énekelni nem tudott, meg se próbálta, hiába is nógatta Mammó. Ki az anyád kínja csinált téged, te?! Nézd meg ezt a szőke, kékszemű romáleszt, hogy járja, milyen firregősen, mutatott rám kacérokodva...

Bestele, cse! Nákere lárma!

Kászomró kár ánró csip!

Ilyesmiket mondtak egymásnak, cigányul. Akkor még nem tudtam, mit jelent, hiába kérdeztem, egymásra néztek, kacagtak. Na, gyere ide, Kicsi Gyárfás, a lábad járjon, ne a szád. Mikor megizzadt, friss szalmaillatot, eső utáni, jégverte sózsnya- és különféle zöld burjanszagot árasztott a teste – párolgó földszagot, vadmentaillattal keveredve. Jólesően, kábán, éhkórosan szippantottam be – még az álmaim is ilyen illatúak lettek. Ez a sajátos levegő, forróságot gerjesztő szag, mint azt később tapasztaltam, a négerekre is jellemző, ami viszont Zsunzsú Mammó érett testéből áradt, erősebb volt, vágyságosabb, mint a Cukáé, nőstényszagúbb, ha szabad ezt így mondani. Hergelősebb. Fejem a szívéig hajolt, ritmust rezgő, erős, dús keble a hosszúkás nagy görögdinnye formájára emlékeztetett, mint amikor kettőt felül összekötnek... Köztük az izgató, fordított „V” alakú bevágás mereven iramlott kétfelé, úgy, hogy a duzzadt-feszesebb végem felkunkorodott, mintha ikreként egyszerre is szólalt volna: markolássz meg!

Minden tánc elején és végén, fejemet játékosan zenélős emlői közé ölelte, becézte, dédelgette – hamiskásan. Szégyelltem magam, de forrt, pezsgett, zubogott a vérem, parázsolt, lángolt, miként a langalló, amit Gyárfás Mami, nagyanym szokott sütni ünnepnapokra a nagy búboskemencében.

Zsunzsú Mammó akkor is így incselkedett velem, amikor a „fájén ember” férje-ura, az aranyfogát mosolyogtató Munyú bá trillás hegedűszólójára táncoltunk. Eleinte húzódoztam, ódzkodtam az ő jelenléte miatt, de amikor kijelentette, ha nem verbunkozok, nem csingerálok, többet nem engedi, hogy cincogjak a muzsikával. Ez elég volt nekem ahhoz, hogy megembereljem magam, mindent beleadjak, apait-anyait, szívemet-lelkemet.

Na, dikk more, dikk, mit tud ez a gyermek!

A vegyes lakosságú helységeekben a feltámadás ünnepét kétnyelvű húsvétnek nevezték. A magyart és a román egyaránt megtartva, kölcsönösen locsolkodtak, demokratikusan – a munkahelyeken is. A vezetők szemet hunytak mindkét ünnepkor, szolidárisan, hisz ők is ugyanúgy húsvétoltak. Amikor a két feltámadás egybeesett, nagyobb volt a dínomdánom, mint máskor. Gyermekkoromban egy nyelvű volt ez az ünnep, mert Magyardeleón akkor még nem laktak románok. Húsvét másodnapján, derengő jázminos fényben Muzsikás Munyú bá tisztelegni járt a bandájával – korán reggel érkeztek hozzánk, mielőtt locsolkodni mentem volna. Zsunzsú Mammó is elkísérte a zenészeket, rezegetős hangon énekelt. Istenien. Utolérhetetlenül. Már nem az ablak alatt húzták a cigányok, mint régen, hanem bent az ajtó mellett – a szívbeli-szép hallgatókat, ropogósabbnál ropogósabb csárdásokat – máglyásan. Szokás szerint a gazduram népdalával-nótájával kezdték; utána a fehérnépeké következett születési sorrendben, előbb a Mamiéval. Mindenkinek tudta a nótáját Munyúbá – az egész faluban. Sose tévesztette, cserélte fel őket. Szentségtörés lett volna.

Az otthoni virágszálakat már meglocsoltam, s mielőtt Zsunzsú Mammó sorra került volna, Munyúbá elvette tőlem a kölnisüveget, majd utána locsolkods, mondta, és kezembe nyomta a muzsikát. Az otthoniak csak néztek engem, néztek, néztek, mint Cigány Kugyela Gyuri az égből pottyant „má’eccer-eccer fehér, eccer-eccer fekete”, amúgy tarka, rég eltűnt malacát, amiről ő már végleg lemondott. Azt nézték, hogy mit is akarok én azzal a szárazfával. Aztán, még ha nyekergősen is, de csak elkezdtem játszani. A banda pedig halkán kísért. Munyúbá olyan diadalittasan villogtatta aranyfogát, mintha Paganinit látta volna. Hallj te ide! Hallottam innen is, onnan is ...Na, dikk more, dikk, mit tud ez

a gyermek. Édesanyám pedig: Hát, ezt nem gondoltam volna! Ha a fiam úgy megtanulna muzsikálni, mint te, Munyú, semmiért se adnám magam a világon, ismételte kétszer-háromszor, és megpaskolta-simogatta a fejemet. Végül pedig némi diskurálás, koccintgatások után Munyú bá zendített rá, és vilámlóan trillás-cifrás ropogásra fergetegesedett minden, de minden... Zsunzsú Mammónak se kellett egyéb, felrántott a faragott kanapéről, na, gyere ide, Kicsi Gyárfás, te szőke-székely romálesz primás, mutassuk meg, hogy még mit tudsz. Húzott, ráncigált, biztatott, lupuhintáztatott maga körül, mint tyúk a berki gilisztát, úgy lóbált. Eleinte összeakadtak a lábaim, de amikor édesapám azt találta mondani, hogy nem tud táncolni a gyermek, ne erőltess, Zsunzsú! Hogyne tudnék, gondoltam, és minden szegényérzetem elinált. A csattogtató figurával kezdtük, aztán már dupla ritmusra forogtunk-penderedtünk, közben csürdöngölöztem is, utána pedig a korcsost, vagyis a csingerájt roptuk – magyarosan, cigányosan, románosan, minő diadalmasan! Egyre vesztebbül. Tátott szájjal néztek, bámultak a szüleim. Mami nagyanyám? Mintha most is látnám, felállt, nem hitt a szemének. Csóválta a fejét, bólogtatt. Közelebb jött. Még közelebb. Karját széttárta, és tapsolni kezdett. Úgy éreztem, hogy még a ház is táncol – velünk csingerál a világ. A gardanyas a nagybögőjét fehérnépként forgatta, táncoltatta, csattogtatva paskolta. A figurázó kontorás, Fekete Adalbert Ugra fel-felszökve kurjongatott: Kitye kára, nádára, zsike lá in kámera, hoppersása, si járása!... De a központ mi voltunk, főleg én.

Na nézz ide, te asszony, az áldóját, milyen táncot facsarint ez a gyermek, dörögte édesapám egyre fényesebb kedvében, és a következő lelkifordulóra a sebes csárdást már ő is járta az új házban derűsödő édesanyámmal, Édével. A szépszobában.

Plafonig szökött az öröm. Most mindenki őket nézte.

Nagyanyámat a bögös kérte fel táncolni. Teketóriázás nélkül.

Sejhde!

Zsunzsú Mammó ezt kihasználva a fenekemnél fogva ölelt magához, meg-megemelt. Úgy szorított forrószagos izom-satus cubákjai közé, az ajtó melletti kis előszobában, hogy mindenét, de mindenét – mélyedését, domborúságait éreztem, egyre jobban, még jobban – zengő-tüzes ölébe préselődtem, s mintha már-már bele is hatoltam volna, csipeszkedve, akárcsak színes, buja álmaimban. Zsunzsú Mammó

kártyavető-gondolatolvasóként, hosszadalmost ölelt rajtam. Elcsuklott a lélegzetem, megrázkódtam. Minden emlék, mennyei nőstényszag, izgató fuvallat, pacsuliillat rám zúdult, mint felhőszakadásakor az ég – a meleg eső. Az aranyat érő áldás. A szomjúhozó termőföldre. Habzsolósan.

Egyre habzsolósabban.

Irgalmatlan vágy feszített, testi vágyak vágya degesztett – olyan velőtrázóan, hogy!

Földrengés lett.

Megbillent a világ velem.

Nem kaptam levegőt.

Tüzes cseppek, lávás cseppek csapódtak a hasamra, sistergősen.

Zsunzsú Mammó észrevette.

Besütött a Nap a házba, a szívembe.

Még vonaglott enyhén a testem – meghitten, ájtatos fényben, locsolkodási időben.

A feltámadás szent ünnepén.

Bimbófakadásakor.

Ámen...

Vájló, Devlá, vájló, szótekerász...

FÜLÖP GÁBOR

Szürrealista étvágy

*Korán kelt pirítóst ennék most,
mely mákostésztaból készült
és csak hajnalban feküdt.
Innék hozzá kakaós vajat,
mely már kétszer megsült.
A napon.
Erős UVH-sugárzás alatt.
De tegnap.
Ez lenne most
a jó falat.*

Elvira

*Ó, Elvira, amióta megszületél,
szerelmes vagyok beléd.
Olyan aranyos kisbaba voltál
és a mai napig is kisbabucis maradtál,
bár dédelgettek eleget.
Kis bogaram, Elvira,
olvaslak, babusgatlak, etetlek,
elvi Elvira vagy, igaz,
hol vagy, hol nem vagy.
Kedvenc MÁV-menetrendem,
szeretlek, szeretlek, szeretlek.*

Gyerekmosdatás

*Pudinggal szoktam
le mosni a kölyköket.
Vaníliapudinggal, csokipudinggal,
néha valamilyen gyümölcsösssel is,
ha akciós áron vehetek ilyet.
És ettől tiszták lesznek a gyerekek,
mivel lenyalják magukat.*

MAROSI GYULA
Szeretve tisztelt hölgyeim!

Liv Ullmann az önéletrajzi könyvében azt írja, hogy amikor Ingmar Bergmannal Farö szigetén éltek, akármilyen is volt az idő, vagy száz métert kellett gyalogolni, hogy elérjék azt a bizonyos félreeső kis helyet, ahol a deszkafal hasadékain át a tengert lehetett látni.

Ulickaja meg egyenesen azt állítja, hogy hősnője, Médea – akit nagyon is jól ismer – birtokolja a Krím félszigeten a világ legszebb kilátással rendelkező budiját.

Beleborzongok, ha arra gondolok, milyen lehet, mondjuk egy téli estén, a legtermészetesebb magányban, éppen teleholdkor az ezüst minden árnyalatában tündöklő Balti-tengert lesni! És valósággal belesajog a szívem a látványba, amint a félsziget hosszú, kettős hegylánca meglehetősen meredeken ereszkedik a távolban a tenger foszlányaihoz...!

Mégis, szeretve tisztelt Hölgyeim – ne tartsanak elbizakodottnak –, ezennel beszállok a nemes versengésbe, hogy valójában hol található a világ legszebb kilátással rendelkező budija.

Versenyző objektumomról Önöknél kissé bővebben írok, talán mert megszoktam, hogy hazámról a világban keveset tudnak, azt is sokszor rosszul – most nem beszélve azokról a talán lelki zavarokkal küszködő alakokról, akik gyakran tudatosan hazugságokat, ordenáré rágalmatokat terjesztenek rólunk: ilyen, budikról szóló, felemelő és nemes szövegkörnyezetben valóságos blaszfémia lenne szót ejteni róluk.

Ha egy pillantást vetnek a térképen Európa közepére, bizonyára feltűnik egy érdekes rajzolat: a Duna kettős S-kanyart leírva, kitartóan kelet felé tartó útjáról derékszögben délnek fordul. Ilyen nagy folyók, mint a Duna, ritkán engedik magukat így terelgetni, mennek toronyiránt, elmosva mindent maguk előtt. Így is tett még vad őskorában, nekizúdult és kettészakította a Pilis–Börzsöny hegyvonulatot – a kettős kanyar végül is egy bölcs kompromisszum eredménye. Mivel versenyző objektumom a kettős kanyar utolsó kunkorában, egy hegyecske derekán található, a deszkán üldögélve először is szinte két, egymás természetétől elűtő folyóvizet látok: a felső, hegyek közé szorított szakaszon egy határozott, sietős, áradáskor bizony kíméletlent; lejjebb, a lapályos részen

egy széles, lustán elterülő, mely az utolsó kanyar megtétele után szinte kedélyesen tengeröblöt játszik. Itt rakta le a hegyek bontásából keletkező hordalékot, melyet aztán kettészakadva szinte átölel, egészen Budapestig húzódó, lapos szigetet alkotva. Csaknem a sziget csúcsán egy ősrögre települt falucska: a parti, hatalmas füzek takarásából csak két templomtornya emelkedik ki – de ezek kellene ide nagyon is, akármelyik giccsfestő megmondhatja. Szemben velem, a túloldalon, egy Nagy-Villámnak nevezett csúcs – megfigyelési pontom a derekáig sem ér fel. Búbján egy költői lelkületű emberek által épített kőtorony, egy kilátó, a hatalmas tájban szinte jelentéktelen pontocska, de mégis a világ csodáinak egyike: legszebben a nyár eleji holdkeltekor rajzolódik ki, amikor is a telehold az ő vonalkája mögül bukkan elő. Kelet felől, bátyja vállára hajtván fejét a Kis-Villám: oldalát kapzsi emberek kemény kövéért két ponton is megbontották, majd szerencsére felhagytak a bányászattal. Az ilyen hegyeken ejtett sebek általában lehangolók, de a Kis-Villámnak most szinte jól áll, hogy hatvan év elteltével úgyahogy benőtte a növényzet: mintha két merev, de átható bagolyszemmel figyelné a lába alatt kettészakadó Dunát. Magunk között úgy is hívjuk: a Bagoly.

A budi deszkáján békésen üldögélve – jövetelem eredendő okát már el is felejtve –, fejemet nem is kell, elegendő, ha a szemem mozdítom: nyugat felé a Nagy-Villám magasságával vetélkedő csúcson a Fellegvár. A magyar királyoknak a középkortól kezdve folyamatosan épített, olykor pusztuló vára. Ludmilla említi, hogy Médea budijából el lehet látni ősi várromokhoz, amelyek éles szemmel, akkor is csak tiszta időben kivehetők – az én budim vára itt van karnyújtásnyira, minden részlete, tornya, boltívei, lépcsőzete öreg szemmel is látható. A Krímben és az itt épült ősi vár valószínűleg hasonló, hisz mindegyiket kemény ostromok kiállítására építették, magas falúak, bástyások, toldalékrészekkel erősítettek, nem afféle, a nagyravágyásba és a gögbe belegárgyult uralkodó rafinált ízléssel tervezett, cukor- és arany mázzal leöntött épületegyüttese. És: szeretve tisztelt Hölgyeim! Még mindig nem kell a fejemet mozdítanom! Ha kelet felé pillantok, a Duna – melynek vize olajzöld, tengerkék, aranybarna, ezüst, zordszürke, alkonyvörös és áttetsző égszínkék tud lenni – széles öbolkanyarja fölött, a magasban ott fénylenek a Naszály csupasz mészkőfalai. Déli verőn halovány sárgásrózsza beütéssel, alkonyatkor felizzanak, mint az ég alja.

Órák hosszát tudnék még fecsegni a finom részletekről, a színekről, illatokról, hangulatokról, de nem akarok visszaélni becses türelmükkel. Vázlatnak – melyből láthatják, méltó versenytársuk vagyok – most elég ennyi.

Valami megézés azt súgja, léteznie kell még egy versenytársunknak. Ha van, feltétlenül a Pireneusokban: egyszer láttam egy hosszabb dokumentumfilmet erről a vidékről – azóta akár nyúlfarknyit is megnézek –: elbűvölő, varázslatos, otthonnak méltó, szerelmes vidék. Csak ott lehet – ha van még egy, az előzőekhez mérhető, különleges helye a világnak. Valószínűleg azért nem tudunk róla, mert tulajdonlója nem akarta a felszínes, lepcsés, szenzációhajhász világgal tudatni a titkot. Vagy ha szolt is róla, esetleg baszk nyelven tette, amit még a magyarnál is kevesebben ismernek.

Liv azt meséli, hogy amikor Amerikában sztároskodott, a nagy csinnadrattás hacacaréban számolta a napokat, mikor térhet vissza Farőre, mikor üldögélhet újra a huzatos budi deszkáján. Mert ott érzi igazán, milyen nagyszerű is az élet. Azt mondják az úgynevezett modernség felkent okosai, hogy az otthon, tágabb értelemben a haza mint lelki szükséglet, de mint még fogalom is idejétmúlt, elavult, a világ ma már egy nagy falu, mindegy, hol van benne az ember. Divatos, jól fizető gondolatok ezek, bár meglehet, a mondogatók őszinték,

ők sosem éreztek ilyet: elvégre léteznek érzelmi fogyatékosok is – de hát mégiscsak az a helyzet, hogy léteznek a világban helyek, ahol a lélekkel született ember jobban érzi, milyen gyönyörűséges is az élet.

E nemes verseny eldöntésére az lenne a kifogásolhatatlan s egyben sportszerű eljárás, ha mi: Liv, Ludmilla, a Pireneusi Ismeretlen és én, négyesben, sorra felkeresnénk a pályázó objektumokat, és részrehajlás nélkül eldöntenénk, melyik érdemi ki „a világ legszebb kilátású budija” címet. Sajna, anyagiak hiányában én ezt nem tehetem meg. Az a helyzet, hogy nem vittem valami sokra az életben – valami ifjúkori ábrándos elképzelésnek engedve csak egy magyarul író ember lett belőlem. Szüleim nem figyelmeztettek, mert fogalmuk sem volt a világ efféle dolgainak állásáról, és pechemre nem akadt egy atyai jóbarát se, aki felvilágosított volna elhatározásom következményeiről. Így hát ilyen nagy utazásokról, hogy például elmenjek Farőre vagy a Krímbe, akár a Pireneusokba, csak álmodhatok. De itt teszem közzé, ha valamelyikük véletlenül Magyarországon jár: szívesen megmutatom neki a dunakanyari Nagy Helyet! Tehetségemhez képest boldogan vendégül látom. Biztos vagyok benne, hogy itt, az első pillantás után még vendégként is megérik, milyen gyönyörűséges tud lenni az élet.

Napsütés

KÁDÁR BÁLINT
Korunk igazi meséje
 Oláh Mátyás László kiállításáról

Itt van ez az indián, ezen az úrállomáson. Ez valami-féle szürreális mese. Meg persze itt vannak a többiek. Mind indiánok, vagy mert annyira idegenek, vagy mert annyira bennszülöttek. Mind ismerőseink. Tudjuk, miről van szó, hiszen itt élünk, bármennyire szürreális is néha.

Mostanában az indiánokat megint rezervátumokba terelik, és kis bolygónk eme narancssárga úrállomása sincs már meg. Építettek helyette olyat, amelyet más bolygókon is szokás. Igaz, sokan nem akartuk észrevenni indiánjainkat. Az ufót pedig nem akartuk elhinni, főleg nem megérteni. De attól még ez a mese a miénk. És ha okulunk is belőle, vagy ha netán erőszakkal meg is változtatjuk, mégis kultúránk részévé válik, mert van, aki szerint érdemes róla mesélni.

Ezért vagyunk itt. Mert egy fiatal művész, Oláh Mátyás képeivel erre figyelmeztet. Olyan mesét mond el, amelyet el kell mondani, amiből érdemes meríteni. Mert mások is meséltek már hajléktalanokról, lecsúszottakról, kínai árusokról, de talán még a dél-amerikai bennszülöttekről is, akik zenéjüket észak-amerikai indiánnak öltözve próbálják meg eladni Kelet-Európa poszt-szocialista szürrealitásában. De hogy három évtizeden belül miként válik a társadalmi modernitást kifejezni próbáló, világosnak és korszerűnek épített úr- – bocsánat –, intermodális állomás eme figurák züllött otthonává, végül miként tűnik el az egész, lesöpörve modernitást, problémát és az okulás lehetőségét is... Ez korunk igaz meséje. Ezért tudom, hogy amit megidézt Oláh Mátyás ezekkel a képekkel, kultúránk része, s e képek által méginkább azzá lett. Ismerem egy ideje Oláh Mátyást és ismerem szobrait, festményeit. Felismerem őket, világom figuráit, szituációit, érzelmeit, és igen, problémáit is bennük. Lehet, a művész csak megfesti, megfaragja, amit épp gondol, lát vagy érez, de ezt úgy teszi, hogy én megláthassam bennük világomnak, mindannyiunk világának sokszor ki nem mondott valóságát. Nem torzítja el, nem értelmezi át, nem absztrahálja, hanem nekem adja megismételhetetlen formában.

És én hálás vagyok ezért.

Mint építész, különösen hálás a mai kiállítás anyagáért. Nekem az a dolgom, hogy ilyen úrállomásokat tervezek. Néha kicsit otthonosabbakat. Néha meg a már meglévők további szolgálatát kell biztosítanom. Talán azért is hívtak ide, hogy én is meséljek erről a narancssárgáról, amely szerintem méltatlanul kevés ideig tudott szolgálni, miközben a szűk három évtizede alatt hallatlanul sok történetnek adott otthont. Engedelmeükkel, erről mesélnék is, talán sikerül megvilágítanom e képek gazdagságának és fontosságának egyik forrását.

Az 1980-ban átadott régi KÖKI-t Kővári György tervezte a hetvenes évek legvégén, Koppányi Imrével és Miklóssal a MÁV Tervező Intézetben. Egy méltatlanul elfelejtett építész munkája ez, aki méltatlanul korán meghalt, utolsó munkája, a Skála Metró áruház Nyugati téri üvegalotájának 1982-es megnyitója előtt érte a korai halál. A hatvanas-hetvenes évek futurisztikus infrastrukturális építményei közül sok a nevéhez köthető: a balatonfüredi vasútállomás, a Baross tér és Nyugati tér süllyesztett gyalogos rendszere, vagy kedvencem, a Déli pályaudvar. Persze a legfurcsább ufó a KÖKI volt. Vesztét ugyanazok a folyamatok okozták, melyek ma is megfigyelhetőek a Déli pályaudvaron. Ezek a nagyvonalú közlekedési csomópontok igazi demokratikus terek, amelyeket hatalmas társadalmi optimizmus hozott létre. Ne értsenek félre, nem a szocialista optimizmusról beszélek, hanem az alkotóban munkálkodó modern világréprokról. Bár kétségtelen, hogy a tervgazdasági rendszerben könnyebben lehetett ekkorát álmodni, mint a mai piaci körülmények között, de maga a kor volt optimista, és hitt a szociális értékekben. Nyugaton is, természetesen, talán ott méginkább.

Egy jó nevű bécsi építész ismerősöm mesélte, hogy 1972-ben jött először Magyarországra. A Déli pályaudvarra futott be a vonat. Nem hitt a szemének. Úgy tudta, hogy egy elmaradott, bezárt, sötét szocialista országba jött, és erre megérkezett egy fényben és térben úszó, tiszta, modern állomásra, amelyet Párizsban tudott volna elképzelni leginkább. Hatalmas, monumentális terek, amelyek a köznek épültek, kőből, üvegből, acélból és műanyagból is, a társzművészetek alkotásait – Vasarely munkáit is például – soha nem látott módon befogadták.

Kővári György kompromisszum nélkül volt modern, és bár a kor szocialista ipara nem mindig tudta

őt követni, nem ez okozta munkái megbecsülésének hiányát. Maga a társadalom nem tudta követni őt, sőt... A szocializmusban ránk kényszerített rossz féle társadalmi szolidaritás miatt nem alakulhatott ki nálunk az igazi társadalmi összefogás és megbecsülés. Rendszert váltottunk, és a kényszeredett közösködés évtizedei után, aki csak tudott, beleugrott a magántulajdon élvezeteibe, hátrahagyva azokat, akik nem bírták a tempót az újfajta tülekedésben. El akartunk szakadni mindattól, ami közösködésen alapul, boldogan menekültek autóik zárt világába azok, akik megengedhették maguknak, hogy elhagyják ezeket az igen is nagyvonalúan megépített, a köznek szánt tér luxusát nyújtó helyeket.

Ezek a terek nyitottak voltak és demokratikusak, de már csak a leginkább elesettek használták, akik kiszorultak a plázák ellenőrzött áldemokratikus tereiből. Mivel nem kellett már senkinek a szabad tér luxusa, árusok bódéi épültek oda, ahol egykor a fény járt, és tülekedni nem akaró emberek álltak meg élvezni ezt a tágasságot.

A Déli pályaudvar plasztikáit benőtte a gagy, a KÖKI osztás nélküli üvegtábláit eltakarták a lángosozók. A tér és fény luxusa helyett kosz és zsúfolt-

ság költözött ezekbe az épületekbe. És persze azok, akiknek más már nem jutott. És a nyugatiak már nem egy modern ország, hanem a pusztuló Balkán analógiáját jöttek ide megcsodálni. Lebontották a KÖKI-t, épült helyette ellenőrzött, de karakter nélküli pláza. Elhajtották ezeket a szerencsétlen mesebeli figurákat. Mégis kultúránk részévé válik mindez, az optimista modernitás szomorú bukása után is.

Kukucska Gergely, Polyák Levente és Antal Balázs megmentettek 12 narancssárga műanyag panelt. A 2012-es Velencei Építészeti Biennále magyar pályázóiként a velencei lagúnákon közlekedő társas vízibicikliként élesztették volna újjá őket. Hiszen egykor a balatonkenesei Sirály Vas- és Műanyagfeldolgozó Szövetkezet vitorlášhajók készítéséhez kifejlesztett technológiával készítette a narancssárga homlokzati paneleket. A pályamű dicséretben részesült, de helyette egy visszhangot méltán nem kapott kiállítás valósult meg idén a magyar pavilonban.

Most meg itt vannak Oláh Mátyás László festményei, és azt tudatosítják bennünk, hogy az indián története az űrállomáson nemcsak legenda, hanem a magyar kultúra szerves része.

Kádár Bálint és Oláh Mátyás László

PINTÉR LAJOS

Hajósi Cabernet dicséretére

Igyunk, igyál. Mindenki víg, kit
 ver a gyász. Mindenki víg, kit
 erő emel, kit földig lever az erőszak.
 Igyunk, igyál. Ha ég a ház,
 igyál, ha épül, majd porig leég,
 igyál, hisz fölépül újra.
 Te hirdetted, hogy nemzedék kell. S nem
 vagy magad most, mondod: magadnak.
 Könnyen felednek, könnyen föladnak.

Kerestél volna köteléket,
 mely nem kötél, csak kötelez.
 Emberiség? Nemzet? Város?
 Család? Vagy a férfitársak:
 pillantástok egy nőre rácsap,
 ahol a kicsi vesszeje, ahol
 csípője tengerpartja: ott volt a
 világ közepe,
 dicsekedhettek egymásnak.

S micsoda lányok, micsoda város!
 Micsoda ócska lányok, ringók?
 Lábukon erek: kék iringók.
 Virágok. Áldottak a lányok.
 Kicsit bunkócskák, kicsinyt ringyók.
 És ez a világtalan, mosdatlan város,
 határos a kerek erdővel:
 fejbe lőtt fácán, vaddisznó, szarvas
 ott köt békét a túlerővel.

Igyunk, igyál. Mindenki víg, kit
 öröm ér. Mindenki víg, kit a
 közösség égig emel, és el nem ejt.
 Igyunk, igyál. Hogyha fölépül,
 és romba nem dől az a ház.
 És nem csontodból épül, és
 nem hamuddal keveredve
 épül föl végül, s nem menedékül.
 Majd nem kell menedék, ha nem kell menekülj.

Emeljetez föl, kicsi szárnyak,
 kicsi ikaroszi szárnyak,
 s ne csapjatok a szikláknak.
 Emeljetez föl, kicsi szárnyak,
 izzó szitakötő-szárnyak,
 hajnali hártvány, szúnyog-szárnyak,
 Kondor Béla repülőjéből
 letörhetetlen lécek, szárnyak,
 rőt angyalszárnyak, röpködő szőnyeg,
 légszákok, léggömbök, szálló ernyők.

Nem a földön, rajtatok állok,
 s csontokon lépek, hogyha járok,
 elhunytak, drágák, hullt virágok,
 épp lábujjhegyen, hogy ne fájjon.
 Épp lábujjhegyen, hogy ne fájjon,
 elhulltak, drágák, elhunyt virágok,
 csontokon lépek, hogyha járok,
 nem a földön, rajtatok állok.

Részeg vagyok most, tündöklő részeg.
 Markomban fölrobbant pohár.
 Baltával ugrok, kislejtszéval
 remegő rímekre, részletekre.
 Szétverem a verset, nincs költészet,
 szent vagyok, öklelek, öklendezek.
 De a vállam belesajdul már,
 széteső, vízmosta vállam:
 lépnek rá fiak, pólyált lábak.

Mégis szeretlek, szétvert költészet.
 Mégis, mégis, tiprott virágok.
 Mégis, mégis, devalvált várak.
 Mégis szeretlek, ringyócska lányok,
 vérző kötések, puhácska lábak.
 Mégis szeretlek, nemzedékem.

Tüntessetek, tündököljetek bennem, akarom.
 Segíts, pohár bor, legjobb borom.

A fehéringes „fogoly”

Beszélgetés Pintér Lajossal

– *Mi jut eszébe, ha azokat a „hívószavakat” mondom, hogy gyermekkor és szülők?*

– Kedves nekem ez a kérdés, mert életemnek múltat felidéző szakaszát élem, mivel 2013 márciusában leszek hatvan esztendő, és ez a kerek évszám valamelyest nosztalgizásra is indít. Édesanyám szép kort élt, múlt évben hagyott itt minket 87. életében. Amikor a 80. születésnapján összegyűlt a család és köszöntöttük, azt mondta: „Csak azt nem tudom, mikor telt el az én nyolcvan esztendőm.” Ugyanezt kértem én is magamtól, 60. életévemhez közelegve. Ha az ember élete apróbb mozzanatait leltározza, akkor a leltárban azért rengeteg dolog szerepel. Kérdésére azt kell válaszolnom, hogy szép gyerekkorom volt, mely egész életemre ellátott élményekkel. Móricz írja, hogy az emberrel gyermekkorában már minden csoda megtörténik. Ezt magam is elmondhatom. Szegeden születtem a klinikán, ám a család nem szegedi. A család évszázadokra visszamenőleg csongrádi. Családtörténeti kutatásokat is végeztem néprajzos és történész barátaim segítségével. Kutató barátaim szerint a török hódoltság koráig visszavezethető a családom csongrádi jelenléte. Az apai és anyai ág egyaránt csongrádi.

– *Mikor kisiskolás diákjaimhoz meghívtam önt, a család kapcsán a bolgárkertész mesterséget is említette...*

– Az apai ági család, a Pintérek ágán apai nagyapámnak nagy területen volt földje, ám ez a föld szikes, rossz talajú volt. Anyai nagy-

apám viszont a bolgárkertészetet művelte. Csongrád mellett, a Nagy rét nevű területen tíz hold földjén gazdálkodott. Ezen a területen kertészkedett az úgynevezett bolgárkertészeti eljárással. Ez a kertészeti eljárás, ahogyan elnevezése mutatja, valóban bolgár nemzetiségű betelepülők nyomán hagyományozódott. Mai szóhasználatnál föliázásnak nevezhetnénk ezt az eljárást. Nagyapámék azonban nem föliáztak, hanem melegágyztak. Ezek a melegágyak voltaképpen kis üvegházak voltak, melyekben palántákat neveltek elő. Alul a talajréteg, felül a napfény melegítette a palántákat, és oldalt fakeret, a fakereten ajtó méretű üveglapok. Az üveglapok kissé meg voltak emelve, hogy ne fülledjen be a palánta. A természetbe kitett palántákkal szemben volt több mint egy hónapnyi előnyük ezeknek az előnevelt palántáknak. Nagyapámnak ebből az volt az előnye, hogy több héttel korábban piacon volt a terménye, mint a többi természetűnek. Primört is megelőző primőr kertészkedés volt ez, tehát valamelyest nagyobb haszonnal tudta értékesíteni a terményt, mint a hagyományos módon kertészkedők. Nagymama árulta a piacon a terményt, szép haszonnal. Szép polgári házat tudtak venni Csongrádon. Volt tanyájuk, de városi házuk is. A tanya voltaképp a munkahelyük volt, télire és a holt időszakokban pedig beköltöztek a városi házba. Ez a ház ma is áll, csak édesanyám halála óta üresen.

– *Milyen volt Csongrádon gyerekeskedni?*

(Straszner András felvétele, 1994)

– Romantikus. Csongrádnak volt Tiszája, Köröse és két nagy holtága. Halászsok, horgászok mozogtak, izgalmas volt ez a víz közeli élet. Rengeteg szép élményt szereztem ott. Megéltem annak a folyamatnak a szépségét, hogy ha egy magot elültetnek, az milyen fázisokon át válik kész terménnyé. Izgalmas tapasztalat volt látnom a természetbe vetett ember küzdelmét az elemekkel. Nagyszüleim szép, harmonikus életet éltek egymással és a természettel egyaránt. Elegánsan, kifinomultan, mondhatnám polgárisultan éltek és végezték munkájukat. Csodálom őket, hogy nem olyan „nyers parasztok” voltak, mint számos szomszédjuk. Anyai nagyapám, Csernus nagypapa intelligenciájára rácsodálkoztam már gyerekként.

– *Csongrádon járt általános és középiskolába. Milyen emlékeket hordoz a csongrádi iskoláévekről?*

– Édesanyám első generációs értelmiségi, pedagógus. Ő már a városban kapott állást, de korábban tanított a tanyasi iskolában is.

A tanyasi iskolában a tanító afféle mindenestül volt, az iskolánál állt a harangláb- és édesanyám delente még harangozott is. A család beköltözött a városba. Az első osztályt azonban még a tanyai iskolában jártam. Osztatlan iskolában jártam, 1–4. osztályig. Nem lehetett könnyű egy tanítónak egyidejűleg négy osztály számára feladatokat adni. Elöl ültek a kicsik. Amikor a nagyok feleltek, a kicsik füleltek. Akkoriban ezen a tanyavidéken még két iskola volt. Ma már két lakott épület sincs. Annak a tanyai iskolának, ahová jártam, már az emlékét is benőtte a fű. Elnéptelenedett, funkciótlaná vált, majd szét-hordták. A harangot is ellopták.

– *Váci Mihály Jegenye-fényben című verse jut eszembe. A jegenye, mely az iskola tövében állt, a tanyasi, barázdákban bot-*

ladozó gyerekeknek a jel volt, hogy merre kell menniük az iskola felé. Váci a tanítót is ilyen jegenyéhez hasonlítja, aki jel és útjelző a gyermekek számára. „A jegenye zöld máglya, égre lobbant a pusztába”.

– Nagypám, mint parasztpolgár efféle „jegenye” lehetett számomra és környezetem számára. Édesanyám pedig, mint tanító, egyetlen értelmiségiként ilyen „zöld máglya” volt. Délelőtt tanított, délben harangozott és délután irodalmi színpadot szervezett. Megmaradt az ötvenes évekből egy fénykép, amelyen az egész tanyai világ szerepel valami népszínműves kosztümben. A fotón látható szereplőket édesanyám még évtizedek múlva is néven tudta nevezni. Ez a tanyai közösség romlatlanul ott maradt a memóriájában és a szívében.

Egyébiránt a csongrádi táj kevésbé hasonlít Váci Mihály nyírségi tanyavilágára, mert a Nyírség inkább nyersebb, homokosabb, Csongrád és környéke viszont színesebb, zöldebb, gazdagabb flórájú vidék. A táj gazdagságával azonban itt sem párosult a társadalmi jólét. A parasztság ezen a tájon is sokat nélkülözött.

– *Gyermekkorában hogyan jelent meg a szépirodalom?*

– Kisgyermek koromban szinte sehogyszem. Egyáltalán nem emlékszem, mik lehettek az elsős, kisiskolás olvasókönyvemben. Szellemileg 15–16 éves koromban kezdtem magamra eszmélni Csongrádon, középiskolásként. Elkezdtem meglehetősen „koravénen” mindenfélét olvasni.

– *Kiket olvasott? Hogyan kezdett az irodalom iránt tudatosabban tájékozódni, érdeklődni?*

Tíz éves a Forrás (1979)

Állnak: Lezsák Sándor, Balázs József, Gál Farkas, Goór Imre, Hideg Antal, Kovács István, Pintér Lajos, Utassy József, Tornai József

Ülnek: Székér Endre, Hatvani Dániel, Buda Ferenc (guggol), Zám Tibor (Bahget Iskander felvétele, 1979)

– Amikor elkezdtem tudatosabban tájékozódni, a sorsommal és körülményeimmel rokon élményeket kerestem olvasmányaimban. Nagy László vagy Juhász Ferenc hatottak rám, valamivel később pedig Kormos István. Velem ellentétben mindhárom általam felsorolt költő dunántúli, mégis rokonságot érzek velük. De amint mondtam, faltam a könyveket, Sartre egzisztencializmusát, Flaubert-től a *Bovarynét* olvastam. Ez egy kamaszos, felületes, kapkodó szellemi tájékozódás volt. Egy Ady-kötet volt az első, nem felületes, hanem lelkem mélyéig hatoló élmény. Disznóvágási nap volt a városi házunkban. A rokonság estére, végezvén a munkával, iddógált, mulatozott. Én különvontam a szobámba, és a valakitől kapott Ady-kötetet olvastam. Új világ nyílt ki számomra. Ekkor éreztem először, hogy az irodalomnak van valami megmagyarázhatatlan, mágikus ereje.

– Mikor érezte először önmagában azt a késztetést, hogy az irodalmi szövegek nemcsak befogadói oldalról izgalmasak, hanem saját alkotásként is?

– Gimnazista koromban elkezdtem verseket írogatni. Sőt, jelentek is meg verseim a Forrásban és Tiszatájban. A Tiszatájra úgy találtam rá, hogy valamiképp már gimnazistaként tudatos volt bennem, hogy ez a tájegység folyóirata. A Tiszatáj mellett a Forrást lehetett kapni Csongrádon az újságosnál. A Forrás folyóiratot minden hónap-

ban átolvastam, noha ekkor még nem sejtettem, hogy sorsom össze fog forni ezzel a folyóirattal.

– *Ha nem tévedek, Ilia Mihály szerkesztette akkoriban a Tiszatájat.*

– Igen. Ilia Mihálynak küldtem először verseket. Voltaképp ő fedezett fel. Gimnazistaként fedezett

Pintér Lajos fiaival (Bahget Iskander felvétele)

fel, de egyetemista és Eötvös-kollégista lettem már, mire a gimnazistaként küldött írásaim a Tiszatájban megjelentek 1972 novemberében. A hetvenéves Illyés Gyulát köszöntő lapszámban jelentem meg. Aztán a decemberi számba, majd az 1973-as januárba is tett be tőlem Ilia Mihály írásokat. Három egymást követő számba.

– *Rendszeresen kapott tehát publikációs lehetőséget Ilia Mihálytól. Hogyan tovább?*

– Annyi kéziratot küldtem Ilia Mihálynak, hogy az már valamiképp kötetként körvonalazódott. Ő a kötetnyi kéziratot átküldte Kormos Istvánnak, a Móra Kiadó szerkesztőségébe. Kormos legendás szerkesztő volt.

– *Na és legendás költő. A Móra Kiadón belül a Kozmosznál jelentek meg verskötetek.*

– Igen. Évente két pályakezdőt adott ki itt Kormos. Jó ízléssel válogatott: Kiss Annától Kiss Benedeken át Veress Miklósig sokakat felfedezett. Óriási megtiszteltetés volt nála megjelenni. Egyszer kaptam Ilia Mihálytól egy levelet, melyben közölte velem, hogy ajánlással elküldte Kormos Istvánnak a verseimet egy leendő kötet reményében. Azt írta, érdeklődjek Kormosnál. Ekkor már magyar –népművelés szakon egyetemista voltam Pesten. Az Eötvös Kollégium portáján volt egy nyilvános, fülkés telefon. Kikerestem Kormos István szerkesztőségi telefonszámát és az Eötvös Kollégium portájáról hívtam.

Bemutakoztam, hivatkoztam Ilia Mihályra és kérdeztem, mikor mehetek be a kiadóba. Kormos nagyon tömören azt válaszolta, hogy nem kell bejönni semmit megbeszélni, ki fogják adni a kötetet. Ezt elsőre nem is értettem, és újrakezdtam a mondókámat. Ő leállított és szikáran annyit közölt, hogy nincs mit megbeszélni, kiadják a könyvet és kész. Ettől függetlenül nem hagytam lebeszélni magam arról, hogy Kormos Istvánhoz bemenjek, ha nem is a kötet kapcsán, de egy tisztelgő látogatásra. Életre szóló atyai barátsággá lett végül a kapcsolatunk. A Kormos Istvánnal kapcsolatos élményeimet később megírtam az Új Írásban. Úgy fogalmaztam, hogy nemcsak a bölcsészkart végeztem el, hanem a „Kormos Egyetemem” is.

– *A kötet 1975-ben jelent meg, Fehéringes folyók címmel. Van azonban egy anekdota, amely szerint a Fehéringes folyók majdnem „fehéringes foglyokká” alakult...*

– Kormos legjobb szándéka mellett is három év volt a kötet kiadói és nyomdai átfutási ideje.

Három év alatt nagyon sok asztalról asztalra vándorolt, fiókból fiókba tették. Sok helyen begépeltek. Egyszer hívat Kormos, rá egyáltalán nem jellemző módon igen ingerülten. Azt mondja, hogyan gondolom én azt, hogy a háta mögött megváltoztatom a kötet címét. Mondtam, hogy nem tudok semmi változtatásról. Az eredeti cím, a *Fehéringes folyók* az én fölnevelő folyómra, a Tiszára utalt. A fehéringes mivolt morális tartalmat is jelölt, természet és morál tisztaságára egyaránt vonatkozott. Kormos erre elmegy és visszahoz egy kartotékot, melyre hatalmas betűkkel rá van írva, hogy *Fehéringes foglyok*. Addig készültek az újabb és újabb kartotékok, míg végül a folyók foglyokká váltak. Vélhetőleg valamelyik titkárnő félrehallotta, elgépelte.

– *A hetvenes években még igen merész cím lett volna a Fehéringes foglyok, elég egyértelműen lehetett volna mögé sejteni a költők és egyéb „fehéringes” értelmiségiek fogoly mivoltát, kiszolgáltatott helyzetét. A fehéringes értelmiségi látszólag szabadon járkál, mégis egy zárt rendszer foglya. Az értelmiségiek rabruhája a fehér ing?*

– Pontosan így van. A *Fehéringes foglyok* isteni kötet cím lett

volna. Mögé lehetett volna sejteni Rajkot, 56-ot, a kemény és puha diktatúra minden emberi helytállását és mindazt, amit ön említ. Olyan különleges cím ez, amelyet csak így, véletlenül, gondviselés-szerűen lehet találni. Azért merem ennyire dicsérni ezt a kötet címet,

„Séta bölcső-helyem körül”, Csongrád-Nagyrét. Portré a tanyánk udvarán (Móser Zoltán févetele, 1978)

mert nem én találtam ki, hanem sorsomra vált, később pedig a válogatott verseim kötetének címévé lett, immár tudatosan is. Megmondtam Kormosnak, hogy itt félreértés van, és a vége az lett, hogy mindketten jót nevtünk. Persze tudtuk, hogy nem csupán egy gépelési hibán nevtünk, hanem ennél sokkal többről van szó.

– *Mondana Kormos Istvánnal kapcsolatos anekdotát?*

– Kormos nagy Fradi-rajongó volt. Egy alkalommal kimentem vele az Üllői útra a Fradi–Haladás mérkőzésre. Előreküldött, hogy vegyem meg a jegyeket a meccsre. Villamossal akartam menni, de ragaszkodott ahhoz, hogy taxival menjek, adott taxira pénzt. Kormos kedvéért én is a Fradinak drukkoltam, de kikaptunk 2:0-ra. A taxis jegyvásárlás is igazolja, hogy Kormos szegény származá-

sú, de gavallér ember volt. Szeretett nagyvonalú lenni. Amikor bementünk hozzá a Móra Kiadóba, mindig meghívott a Hungária Kávéházba egy whisky-re vagy jó minőségű sörre.

– *Juhász Ferencet is említette, mint irodalmi hatást. Vele kapcsolatos anekdotát fel tudna idézni?*

– Juhász Ferenc is ígéretes költőnek tartott egyetemista koromban, és ezt azzal is kifejezte, hogy kaptam tőle egy szép, márkás, arany hegyű töltőtollat gyönyörű díszdobozban. Volt benne egy kis cetli, amelyben azt írta, hogy „A fiatal költőnek bátorításul, hogy ezzel a tollal írja a verseit. Juhász Ferenc”. Ez olyan meghatározó és megrendítően

nemes ajándék volt, hogy soha nem mertem tintával megtölteni és írni vele. Erekléként tartottam számon. Épp mostanában akadtam rá, ahogy édesanyám meghalt és Csongrádon pakolásztam. Örök emlék és örökre szóló bátorítás. Megvan érintetlenül, cetlivel, díszdobozzal együtt, használatlanul.

– *Juhász Ferencet, Kormos Istvánt és Nagy Lászlót említette mint irodalmi hatást. Kiket tart fontosnak rajtuk kívül megemlíteni?*

– A Kilencek költőit. Utassy Józsefet, Kiss Benedeket, Oláh Jánost, Mezey Katalint, Péntek Imrét, Rózsa Endrét és mind a kilencet mondhatnám. Ők akkor végeztek az egyetemen, amikor én kezdtem, de az Eötvös Kollégiumtól elszakadni nem lehet. Ők minden rendezvényre visszajártak.

– *Többször is szóba hozta egyetemi évei kapcsán az Eötvös*

Kollégiumot. Mi az Eötvös Kollégium titka?

– Az Eötvös Kollégium talán nagyobb hatással volt rám, mint maga az ELTE. Mi a titka? Jó képességű diákokat közösséggé alakító intézmény volt, és a kortárs fiatal értelmiségi közösség „rálátott” egymásra. Egymást tanítottuk. Amikor bekerültem a kollégiumba, a hálószobában volt ötödéves, másodéves, én elsőéves. Rám a kortárs generáció nagyobb hatással volt, mint az egyetemi professzorok. Az Eötvös Kollégium olyan hatással volt rám, hogy még ma is gyakran álmodom róla. Az egyetemet már rég ott hagytam, de álmaimban még mindig ott vagyok a kollégiumban.

– *Kikre emlékszik szívesen vissza? Említette a Kilencek költőit, akik visszajártak az Eötvös Kollégium rendezvényeire.*

– Igen, még a menzára is visszajártak. Ha Pesten maradtam volna, én is így tettem volna,

mindaddig, amíg életkorom miatt ki nem néztek volna. A Kilencek generációja az utánuk következő generációkra jelentősen hatott. Egyik képviselőjük, Kovács István, mikor én Eötvös-kollégista lettem, nevelőtanárként maradt ott. Utassy Józsefet nem lehetett nem szeretni, kitűnő költő és különleges jelenség volt. Én akkor még a depressziós, önmarcangoló Utassy Jósikából semmit sem érzektem. Találkozásaink alkalmával mindig csupa derű volt.

– *A Kilencek alkotóinak volt egy antológiája, az Elérhetetlen föld...*

– Amikor ez az antológia megjelent, elhatározták, hogy a magyar irodalom színe-javához elviszik a kötetet. Az irodalom jelesei szívesen fogadták őket, kávéval kínálták őket, a polgárosodottabbak megkérdezték, kérnek-e whiskyt. Utassy Jósika mesélte, hogy Veres Péter úgy fogadta őket, hogy kérnek-e egy saját maga által „gyártott” pohár aludtjejet.

A Kilencek alkotói mellett még az Eötvös Kollégium kapcsán meg kell említenem Salamon Anikót, akitől, a kolozsvári származású néprajzostól beszélgetéseink alapján sokkal többet megtanultam Erdély kultúrájáról és mindennapi valóságáról, mint egyéb tanulmányaimból. Később Anikó hazament és a Kriterion Kiadó szerkesztője lett Kolozsváron. Színvonalas néprajzi könyvei is megjelentek. Tragikus véget ért. Öngyilkos lett a romániai diktatúra szorításában. Szobatársam, Wacha Balázs zseniális nyelvész volt, országos egyetemi versenyen első díjat nyert. Ma a Nyelvtudományi Intézetben dolgozik.

– *Kikre tekint úgy, mint saját generációjára?*

– Valahogy úgy hozott és forasztott össze a sors két emberrel, hogy generációs társaknak nevezhetném őket. Baka Istvánra és Nagy Gáspárra gondolok. Kiterjeszhetném a felsorolást más

Húszéves a Forrás (1989)

Dobozi Eszter, Goór Imre, Kiss Benedek, Füzi László, Pintér Lajos, Szekér Endre, Kovács István, Utassy József, Tornai József,

Csiki László. Elöl: Vörös Júlia, Baka István, Buda Ferenc (Bahget Iskander felvétele, 1989)

nevekkal is, de mi hárman nagyon ráérezünk egymásra. Kormos István egy írásában engem Nagy Gáspár ikertestvérének nevezett. Ezt Baka Pistára is lehetne mondani. Mindhárman kölcsönösen nagyon szerettük egymást. Amikor 1976-ban, végezvén az egyetemmel, méltóképp akartam elbúcsúzni az Eötvös Kollégiumtól, meghívtam Baka Istvánt és Nagy Gáspárt egy irodalmi estre, és Kormos Istvánt kértem fel moderátornak. Szimbolikus volt, hogy Kormos vezette fel az irodalmi estet, és mi hárman mint új generáció érkeztünk meg az irodalomba.

– *Verseiben, az Ezüst című kötetben*

több kortársat is említ, például a tragikusan fiatalon elhunyt Pinczési Juditot vagy Nagy Gáspárt. Pintér Lajos honlapján lapozgatva a fotóalbumot, izgalmas kalandozás nézegetni a régi csoportképeken a fiatal Buda Ferencet, Lezsák Sándort vagy Dobozi Esztert, Utassy Józsefet és sorolhatnám.

– Igen, felbecsülhetetlen kincs az a sok fotó, amely közös rendezvényeinken készült és látható a honlapomon.

– *Egy alkalommal volt szerencsém vendégül látni Pintér Lajost a kecskeméti piarista iskolában, ráadásul a legkisebbek, az alsó tagozatos kisdíjak közé, lévén, hogy Pintér Lajosnak gyermekverseket tartalmazó kötetei is vannak. Az elsőnek az a címe, hogy Zsiványok arca. A Móra Kiadó*

adta ki. A Rajz őszi tűzfalon című képerve általános iskolai tankönyvekbe is bekerült. Van más gyermekverskötete is, például a Békarokka. Mi inspirálta gyermekversek írására?

– Gyerekverset mint olyat, soha nem írtam. Kormostól és Weöres-

(Bahget Iskander felvétele, 2009)

től azt tanultam, hogy külön gyerekirodalom nincs, csak jó irodalom és rossz irodalom. Úgy hiszem, hogy a felnőtt irodalomnak van egy olyan szelete, amely odaadható a gyerekeknek is. A Móra Kiadó is valami ilyesmit csinált, hogy az irodalom legjavából válogatott a gyerekeknek. Azt hiszem és vallom, hogy a gyerekeknek mindenből a legszébbet és legjobbat, egyszóval a legszínvonalasabbat kell adni, ha jó utókort szeretnénk magunk mögött tudni.

– *Hogyan születik a Pintér Lajos-vers?*

– Korszerűtlen költő vagyok. Ebben az informatikus korszakban ceruzával írok olyan papírra, amelynek a másik oldalán már van valami hivatalos levél, tehát „újrafelhasználó” vagyok. A ceruzás vál-

tozatot írom át, csiszolgom, majd „hűséges társammal”, ami egy Erika nevű írógép, tisztázom a végleges szöveget. Verseim mindig ihletből születnek, valami belső hang sűgására. Megrendelésre vagy időpontra, tervszerűen sosem tudtam írni. Előfordul, hogy az utcán emberek visszaköszönnek, pedig nem is köszöntem nekik, hanem a fejemben készülő verssoraimat motyogom. Motyogva, azaz halkán kimondva teszteltem, hogy a vers hogyan hangzik.

– *Említette, hogy a Forrás folyóirattal már egész ifjan, Csongrádon, gimnazistaként, olvasóként megismerkedett. Pintér Lajos ma a Forrás folyóirat*

szerkesztője. Mit tart a legfontosabbnak a Forrással kapcsolatban megemlíteni?

– Amikor 1976-ban elvégeztem az egyetemet, a Forrás folyóirathoz kerültem. Óriási megtiszteltetés és felelősség volt ez. A Forrás mindig igyekezett hűségesnek lenni a magyar irodalom klasszikus értékeihez. Sosem politizáltuk túl a lapot, ma sem tesszük. Nem megyünk bele generációs vagy irányzati harcokba. Azt a magyar irodalmat, amit Illyés ötagú sípnek nevezett, egységében látjuk. Ma már talán több is a sípok száma. A Forrás a rendszerváltás után sem esett áldozatul a bulvárosodási folyamatnak. Remélem, klasszikus értelemben vett irodalmi folyóirat most is.

Bozók Ferenc

TOMAS TRANSTRÖMER

Havazik

*A temetések
úgy sűrűsödnek,
akár a közlekedési táblák,
amikor egy városközpont felé közeledünk.*

*Sok ezer pillantás
pásztázza a hosszú árnyékok földjét.*

*Az ürbe
lassan
híd emelkedik.*

Fekete hegyek

*A következő kanyarban a busz kivált a hegy hideg árnyékából
és orrát a nap felé fordítva füstölve kúszott fölfelé.
Össze voltunk zsúfolva. Velünk volt a diktátor mellszobra is
újságpapírba csomagolva. Egy flaska járt szájról szájra.
A halál anyajegye kinél lassabban, kinél gyorsabban nőtt.
Odafönt a hegyen a kék tenger beérte az eget.*

Néhány mondat Tranströmer verseiről

Tomas Tranströmer, korunk legjelentősebb svéd költője 1931-ben született Stockholmban. Pszichológusnak tanult, éveken át börtönpszichológus volt Västeråsban. Első, 1954-ben megjelent és mindössze 17 verset tartalmazó kötetével üstökösként robbant be a kortárs svéd irodalomba, azóta minden új művének megjelenése irodalmi esemény. Kevés verset írt, csak végsőkig kiérlelt munkáit rendezte kötetbe: 12 kötetben publikált eddigi életműve ma sem túl vastag olvamány. „Tranströmer a koncentráció mestere”, írta róla egyik legszorgalmasabb fordítója, Mervel Ferenc, „versei intenzív pillanatképek, de váratlan dimenzióikban néha túlmutatnak önmagukon”, majd valamivel később így folytatja: „Versei valahogy nélkülözhetetlenek, ami kétségkívül a költői nagyság kritériuma.” Költészete elvont és visszafogott, szikárságában leginkább egyik kedvenc költőjéhez, Pilinszky Jánoséhoz hasonlítható.

Itt közölt versei különböző köteteiből valók, így szerény „keresztmetszetet” adnak eddigi lírájából. A mába átnyúló történelmi témák (*Carillon*), egy felhőszakadás döbbenetes érzéki leírása, az őszi táj tapinthatóan konkrét megfogalmazása (*A szabadban*) vagy a legutóbbi kötetében megjelent, az elmúlást idéző szorongás (*Havazik*) – olyan témák ezek, amelyek költészetét időtlenné és elvontságuk ellenére is tárgyiassá teszik.

Miután elnyert minden fontos hazai irodalmi díjat, 2011-ben irodalmi Nobel-díjjal tüntették ki. Többször járt Magyarországon, Thinsz Géza segítségével 43 XX. századi magyar verset ültetett át svédre. Szükre szabott lírája csaknem teljes egészében olvasható magyarul is: a hetvenes években Thinsz Géza jelentette meg tőle kisebb válogatást, 2001-ben és 2011-ben pedig a Széphalom Könyvműhely adta ki „majdnem összes” versét (*117 vers*, illetve *Boltívek végtelenje*).

Jávorszky Béla

Kövek

*A kezünkből kiröppenő kövek kristálytisz­tán
hullnak keresztül az éveken. Lent a völgyben
a pillanat riadt mozdulatai szállnak
ághegyről ághegyre, hogy aztán a jelenidő ritkás levegőjében
elcsöndesedjenek, úgy siklanak, akár
a fecskék, hegycsúcsról
hegycsúcsra szállva, amíg el nem érnek
a végső fennsíkra
a létezés határán túl. Ott lezuhannak,
kristálytisz­tán hullnak
cselekedeteink
rajtunk kívül,
a semmi fenekére.*

A tél pillantása

*Előre dőlök, akár egy létra, és arcom bevilágítja
a cseresznyefa első emeletét.
Már bent is vagyok a színek harangjában, melyet a nap kongat.
S hamarabb falom föl a bíbor gyümölcsöt, mint négy seregély.*

*Ekkor távolról megcsap a hideg.
A pillanat elsötétül,
belém hasít, mint fatörzsbe a fejsze.*

*Későre jár. Futólépésben távozunk
szemtávolságon túlra, le, le, az antik csatornarendszerbe.
Az alagutakba. Ott vándorlunk hónapokon át,
részben munkakörünk okán, részben menekülve.*

*Rövid áhítat, valahányszor egy-egy csatornaszem megnyílik fölöttünk,
és némi fény hull alá.
Felfelé nézünk a lefolyó rácsai közül, fel a csillagos égre.*

A szabadban

1.

Őszvégi labirintus.

Eldobott üres üveg az erdő kapujában.

Lépj be. Az erdő ilyentájt elhagyott, néma lokál.

Alig hallani neszt: mintha egy csipesszel óvatosan

ágakat mozdítana odébb valaki,

vagy mint mikor sarokvas nyöszörög halkán egy vastag fatörzs oldalában.

A fagy rálehel a gombákra: összezsugorodtak.

S most leginkább eltűntek után maradt tárgyakra vagy ruhadarabokra hasonlítanak.

Megjön az alkonyat. Ideje kilépni

és viszontlátni jelképeinket: a rozsdás szerszámot odakint

a mezőn,

a tó túlszéljén árválkodó házat, ezt a rozsdabarna dobozt, mely leginkább leveskockához hasonlatos.

2.

Egy Amerikából érkezett levél kergetett ki

eme világos júniusi éjjel a néptelen külvárosi utcákra, emléktelen,

most született háztömbök közé, melyek hűvösek, akár a rajzok.

A levél a zsebemben lapul. Nyughatatlan, dühös gyaloglás, afféle ima.

Nálatok a rossznak és a jónak valóban arca van.

Ami nálunk többnyire harc hangok, számjegyek és napok között.

Akik a halál dolgában járnak, nem kerülnek a napfényt.

Üvegpalotákból irányítanak. Hangyaként hemzsegnek a tűző napsugárban.

Előrehajolnak a pult fölé, és a nyakukat tekergetik.

Távol, az új homlokzatok egyike előtt állok meg véletlenül.

Ablaksor, mely egyetlen ablakká olvad össze,

s magába szívja az éjszakai ég fényét és a falombok vándorlását.

Sima, eget tükröző tó, mely fölemelkedik a nyári éjszakában.

Az erőszakot valótlannak érzem

egy pillanatra.

3.

Éget a nap. Repülőgép száll alacsonyan,

hatalmas, kereszt alakú árnya a földre vetül.

Egy ember ül a mezőn, és valamit ás.

Közeledik az árnyék.

Emberünk a másodperc töredéke alatt a kereszt középpontjába kerül.

Láttam a keresztet, mely hűvös templomok boltíve alatt csüng,

és néha egy heves mozdulat pillanatképehez hasonlatos.

Felhőszakadás a szárazföld felett

*Eső dobol az autók tetején.
Dörög. Észrevehetően lassul a forgalom.
Fényes nappal van, mégis fölgyúlnak a lámpák.*

*A füst visszatorlódik a kémények torkán.
Aki él, meglapul, két szemét lehunyja.
Te is magadba fordulsz, s tapinthatóbban lüktet benned az élet.*

*A kocsik csaknem vak. Megáll,
fölgyújtja fényét, enyhén füstölög,
miközben a víz végigcsorog az ablaküvegen.*

*Íme az erdei út, mely oldalt
egy tavirózsában gazdag tó mellett kanyarog
a távoli erdő felé, melyet az eső magába zárt.*

*Odafenn vaskorszakbeli kövek
hevernek, e táj valaha törzsi harcok színhelye lehetett,
afféle fagyos Kongó,*

*és a veszély egybeterelt embert s állatot,
morajló tömeggé gyúrta őket a falak,
a bozót és kőhalom mögött a hegy tetején.*

*Sötét kapaszkodó, valaki
hátára vetett pajzzsal kaptat fölfelé,
s töpreng, miközben az autósor várakozik.*

*Világosodik, letekerheted az ablakokat.
Madár fuvolázik magában
az egyre ritkásabb eső hangjegyei között.*

*A tófelszín kisimul. A viharos ég
súg valamit a tavirózsákon át a homokdűnének.
Az erdő ablaka lassan kitárulkozik.*

*Csakhogy a vihar egyenesen belevág a csöndbe!
Fülsiketítő csattanás. Utána néma csend,
csupán néhány esőcsepp perdül még a földre.*

*A csendben közeledni hallod a választ.
Jó messziről. Afféle nyers gyerekhangot.
Dörgés kúszik a hegygerinc felől.*

*Egybenőtt hangok moraja.
A vaskor belsejéből hosszú, rekedt trombitahang kiáltozik.*

Carillon*

*A madám mindenkit megvet, aki csak szobát vesz ki
ócska szállodájában.
Enyém a sarokszoza a másodikon: nyomorúságos ágy,
csupasz égő a mennyezeten.
Meghökkenően súlyos függönyök, melyeken negyedmillió
láthatatlan minta masírozik.*

*Az ablak alatt sétálóutca vezet,
lomha turisták, fürge diákok kószálnak,
munkaruhás férfiak tolják kerékpárjukat.
Ők, akik azt hiszik, megforgathatják a világot, és akik
azt hiszik, hogy majd ők is vele forognak.
De hát ez utca, a mi utcánk, ugyan mibe fog beletorkolni?*

*A szoba egyetlen ablaka máshova néz:
a Vad Térre,
a forrongó földre, erre a hatalmas, rengő földfelületre,
melyet olykor járókelők népesítenek be, máskor kihalt.*

*Minden, ami bennem él, ott ölt testet, minden rettegés
és minden remény.
Minden, ami elképzelhetetlen, de ami mégis megtörténik.
Alacsonyok a partjaim, ha csak két decimétert emelkedik a halál,
máris ellep, elönt.*

*Maximiliánnak hívnak. 1488-at írunk. Itt tartanak bezárva
Brügge városában,
mivel ellenségeim tanácstalanok –
gonosz idealisták, amit pedig a borzalmak hátsó udvarán
elkövettek, leírni sem tudom, a vér tintává
nem változik.*

*Én vagyok a munkaruhás férfi is, ki csörömpölő kerékpárját tolja
odalent az utcán.*

*Én vagyok az is, akit látsz, a sétáló és időnként megtorpanó
turista, aki lődörög, aztán megáll,
és pillantását végigjártatja a régi festmények
holdsápadt arcain és redőzött öltözékeken.*

* Carillon = harangjáték. A vers Brüggeben játszódik 1982 őszén. Maximiliánt, a későbbi I. Maximilián császárt, 1488-ban itt tartották fogva, híveit kivégezték.

*Senki nem határozza meg, hova menjek, legkevésbé én,
és mégis minden lépésem a helyes irányba vezet.
A fosszilis háborúba, ahol mindenki sebezhetetlen,
mivel halott.*

*A poros levéltömegek, lőrészekkel áttört
ablakok, a kerti sétányok, ahol megkövült könnyek
csikorognak a cipősarkak alatt...*

*Váratlanul, mintha drótba botlottam volna, a harang
megkondul a nevenincs toronyban.
Carillon! A zsák varratai szétfeszlenek és
a hangok szétgurulnak Flandria fölött.
Carillon! A harangok búgó érce, zsoltár és divatos
dal, együtt valamennyi, belerajzolva a levegőbe.
A reszketeg kezű doktor megírta a receptet, amit senki sem tud
elolvasni, de azért megismerik a kézírását...*

*Tetők és terek, fű és zöld lomb fölött
zúgnak a harangok, élőknek és holtaknak.
Nehéz megkülönböztetni Krisztust az Antikrisztustól!
A harangok végül hazaröptetnek.*

Elhallgattak.

*Visszatértem a szállodaszobámba: egy ágy, egy csupasz lámpa,
függönyök. Fura hangokat hallani itt, a pince
fölfelé sompolyog a lépcsőházban.*

*Kitárt karral heverek az ágyon.
Horgony vagyok, mely alaposan belekapaszkodott a tengerfenékebe,
s így megtartja a
hatalmas árnyékot, mely odafönt oson,
a nagy ismeretlent, amelynek része vagyok, és ami biztosan
fontosabb, mint én.*

*Odakint tovább halad a sétálóutca, ahol elhalnak lépteim,
el az írott szavak, előszavam a csendhez,
a továbblapozott zsoltár.*

Jávorszky Béla fordításai

Műfordítói díj Jávorszky Bélának

A skandináv irodalom magyar tolmácsolásáért és a *Fölmagasodik hirtelen – Tizenkét finn költő* (Magyar Napló, 2012) című kötetéért Jávorszky Béla budapesti műfordító a Magyar PEN Club Janus Pannonius műfordítói díjában részesült. A kitüntetéshez gratulálunk, és további jó munkát kívánunk Jávorszky Bélának!

„Sodródunk fátyol-szárnyakon” Kiss Anna:
Lepkék útján a lélek,
Kortárs, 2012.

Lélekutazásra, bolyongásra hív – időben és térben, valóságban és álmovilágban – legújabb versgyűjteményével (*Lepkék útján a lélek*) Kiss Anna. A kötet írásai szerves folytatását mutatják annak a költői szemléletnek – egyben szellemi és formai kísérletnek –, amely legutóbbi könyveit is jellemezte: egyfajta látomásos-mitikusság itatja át ezt a költészetet. „Álom és valóság állandó interferenciája, visszatérő motívumok, ráolvasásszerű ismétlések s a belőlük áradó kristálytisza versbeszéd metafizikus távlatot nyer: mindent összezárt ez a világ: alsó és felső létet, eget és földet, elszállt lelkeket, szerelmeket, barátokat, mestereket, az ifjúságot, egy egész életet” – olvashatjuk a kötet kiadói ajánlásában.

A mesék életünk részei. És minden élet maga is egy-egy mese. Vagy mesetörredék. Nem kizárólag rajtunk múlik, hogy egész mesét élünk-e meg. De elsősorban mégis magunk vagyunk a felelősök a történetekért. Miként azt Kiss Anna is megállapítja: „van, ki eldobja ezüstjét, / meséit menti a / halálos ég alatt...” (*Közel vagy, mint felhőid*). Az idő azonban változik, ahogy az időben változunk mi magunk is. Van úgy, hogy szerepet cserélünk. Van úgy, hogy álmokat. De sorsunk bárhogy is alakuljon, feladatunk ugyanaz: élni az élhetőt, alkotni, új életet teremteni („máshogy dúlnak a / hadak ma, az / álmod adják-veszik, / ne hibáztasd magad, / növessz fát, tégy rá / madarat”), hogy aztán szemfedőként megtaláljon bennünket az eldobott-elherdált vén ezüst, amelyiknek immár végérvényesen csak az egyik oldala a miénk: „a vén ezüst / bejárja a // világot, // de túlfelén / az írás // elveszett”.

A kötet idézett nyitó verse mintegy foglalatát adja Kiss Anna versvilágának. Ugyanakkor fölvezeti azokat a motívumokat, amelyek a könyv további lapjain vissza-visszatérnek. Az első ciklus (HOL) füzerei már címükkel is egy sajátos közegebe invitálnak. Egy-egy verscím bennem *franyo aatoth*, Párizsban élő, de idehaza is gyakran kiállító magyar származású festőművész képeit és – néhol abszurdba hajló – címadásait idézte fel (pl. *Bolond nő, kabát nélkül*). Kiss Annától nem áll távol az abszurd, de csak annyira van jelen költészetében, amennyire mindennapjainkban is. Mert világunkat mi alakítjuk, mi for-

máljuk, s ha követjük az intelmet („a világnak / Te mondd, mi mennyi” – *Sárangyalok háza*), akkor a mi akaratunk szerint változik, ahogy kívánságaink is a mi akaratunkat és bátorságunkat tükrözik („almát az dob a vízbe, aki / mer is hármát kívánni” – *Bolond nő, kabát nélkül*).

Alapvetően azonban – talán mert sok hatalmat vindikált magának az idők során – „az ember / fél magától”. Félelmetessé nőtt. Az akarat, a szándék talán nem mindenhol ér össze a cselekedetekkel, a tettekkel s azok eredményével: „Sok száz éves / szövés / nagy rendje összedől, / míg vásik, / mélyét fölfedi, / rejtett szállal egy / másik történet kezd / alóla látszani” (*Élem hát a meséket*). Ugyanakkor a romlás, a pusztulás nemcsak a vég, hanem mindig valaminek a kezdete is: „Minden hónap / halálos, / minden hónap / kilencedik” (*Szól, szól a régi dob*).

A második ciklus (TÚL) címe mintha válaszolna az első ciklus helymeghatározásra utaló kérdésére (HOL). Ugyanakkor nemcsak térbeli, hanem időbeli viszonyításként is értelmezhető.

Ez a sok hangra épülő, oratóriumszerűen szerkesztett, dramatizáló és lírai elemek elegyítésére alapozott vízió sokszínű és sokféle emberi lélekállapotot tár elénk. Szereplőit (Vadszegfűs nő, almamoly, Szivi, Szivi volt pasija, Orgonahangoló, fátyolkák stb.) akár be is azonosíthatnánk. Élők és halottak, valakik és senkik, életüket eszmékre és igazságra föltevők és kisstülű csirkefogók, küzdők és árulók, áldozatok és csak önmagukkal törődő, félrehúzódo percmberkéek. Vagyis mi – mindannyian.

A szerző úgy teremt sajátos atmoszférát, hogy – bár az egész gondolatsor szinte ködben úszik, és valószerűtlen könnyedséggel lebeg egy meghatározhatatlan dimenzióban, ahol az idősíkok is összefolyanak, s mintha a térnek sem lennének határai –, ennek a víziószerű álmovilágban játszódó „történetnek” mégis vannak nagyon is éber kitekintései a múltra, jelenre.

„Mi a menekülés / bajnokai vagyunk” – állapítja meg keserűen az egyik szereplő. A miértre mindannyian tudjuk a választ. A menekülést többnyire kényszer szüli. „Hajnal felé a / szél már üres töltényeket,

/ zászlót sodort, / felkeltette a vizeket, / menekültekkel hajókat / rakott le távoli partokon, // az én világom / vérzett, // végül minden / mindennel elvegyült, / vér, hajók, a / felkelés végnapjai, a // betűk a falakon!” Az utalás 1956-ra egyértelmű. De nemcsak elbukott forradalmak, vesztés szabadságharcok szórták szét nemzetünket. A menekülés ennél sokrétűbben értelmezhető: menekülés a döntés, a felelősségvállalás elől, a kapcsolatokból („Sodródunk / fátyolszárnyakon /... / elveszítve egymást”), de mégis legfőképpen: menekülés a múltunk elől, amivel nem tudunk, nem merünk és akarunk szembenézni. Világunk azért álságos és hamis, mert itt ma is „süket beszél a / vakkal”, és nincsenek kapaszkodók, támaszok: „már a bölcsőben / egyedül vagyunk”.

A saját magunk teremtette törésvonalak, a szakadás, az elembertelenedés, az értelmetlen pusztítás, a tomboló terror sajátos, szinte feldolgozhatatlan pszichológiai helyzetet teremtett. Ennek abszurditását a Sebhelyes fogalmazza meg: „Szerelemről / meséljete. A tej szagát sem / feledtük, s már / megvolt az ítélet, // kötelünkről a számlát / anyánknak már postára adták”.

Az álomszerűen egymásra vetülő, ködzavaros rebbenésekből egyszer-egyszer valódi helyszínek (a Fény utca, Calgary – ahogy az előző ciklusban is a terézvárosi Epreskert) és valóságos helyzetek („Majd szétválk a lomb, // s egy cellaajtóra látsz”) elevenednek meg. Ezek köré építi a szerző azt a lélektani helyzetet, amelyből a szereplők szemlélik egymást és önmagukat. Vannak, akiket bezártak, vannak, akik bezárkóztak. Becsukott ajtók, elfüggönyözött ablakok mögött megnyithatatlan lelkek nyüszítenek szeretetre éhesen. És hiába a szárnyak hitt kezek: nem repülhetsz és „nem ölelhetsz / mindenkit”.

A jelenben futó gondolati-asszociációs utak (lásd Szivi és pasija egy-egy párbeszédét) folyton összemossódnak a múlt emlékeivel, és álomszerű, kaotikus jelenések sorát közvetítik. Látszat és valóság él szoros szimbiózisban („Néha engem is / megtéveszt a látszat! // Minden látszat. // Fenét. // Esküszöm, hogy a / lórúgás valódi”). Mindezt tetézi az ismétlődő gyász feloldhatatlan fájdalma: „A Templomépítő halott”. (A vesztés mindannyiunké – s lám, nemcsak a barcelonai Gaudí, immár Makovecz is halott.)

A harmadik ciklus mintegy *függelékként* kapcsolódik az első kettőhöz. A korábbi motívumok (vadszegfű, lepkék, falak, süket és vak) itt is visszatérnek. Ahogy a gyász is folyamatosan jelenlévő eleme

ciklusban sorjázó verseknek: „a múlt lepkéje // ér át a ködön, // a múlt lepkéje, / de átér-e a / változás fűvére, / magunkra hordott / halmok fölött” (*A múlt lepkéje*). A halmok, a sírhantok mindennapjaink jelenvalóságai. Ők a kapocs jelen és múlt között.

E ciklusban állít emléket a szerző egyebek mellett a pályatárs Páskándinak, akinek halálával a „nomád dal” elhangolódott (*Lefüggő szál*), vagy a korábban említett jeles építésznek, Makovecz Imrének, „ki / magát építi / templomába” (*Nagy ősz, harangok évszaka*). Magától értetődő természetességgel folytat párbeszédet az elhunytakkal, hiszen művükkel, emlékükkkel bennünk „tovább élnek a / holtak” (*Ahol*). S ez a tudat az elmúlás, az elvesztés fájdalmát némiképp enyhítheti, hiszen gyakran támad az a kínzó érzésünk, hogy életükben valamit elmulasztottunk, valami pótolhatatlant nem beszéltünk meg, nem mondtunk ki, nem adtunk a tudtukra. Így azonban van idő. Hisz a fájdalomra hangolt szavak mögött ott feszül a cáfolhatatlan tény: „a holtak / nem sietnek” (*Lefüggő szál*).

Ugyancsak visszatér és jelen van az örökös lázadás motívuma is: „kell még egy // áldozat, // hajnal felé / már utcakő a / kézben...” – írja a több irányú célzást sejtető *Októberek* című versében.

Végezetül pedig a borongós, keserű hang mögül felsejlik a rezignált tárgyilagosság, s a számvetésként is értékelhető gondolat: „világ végére / értem, tudom, / mi reng a / mélyben” (*Távolodó*). S innentől minden mondat fölösleges, mert „betelt a föld / üres szavakkal” (*Áradás*).

Furcsa világba kalauzol Kiss Anna versgyűjteménye: egy mitikus, balladisztikus – szinte Huszárik Zoltán filmjeit idéző, majdnem semmiben lebegő – világba, az ébrenlét és az álom határmezsgyéjére. A visszhangszerűen visszatérő mondatok, mondatfoszlányok monoton mormolása olykor altatja az olvasó tudatát, máskor figyelmet kelt, kapcsolatot, kapcsolódási pontot jelez. A változó idősíkok, a múltban gyökerező, de a múlt szorításából szabadulni képtelen jelen tragikus vesződése, önostorozása sejlik fel a sorok mögül. Kiss Anna szövegei valóságok személyes élete (és a mi életünk) különböző – olykor nyomasztó emlékekkel terhelt – szaka-szaiból. Az archaikusnak ható szövegszerkesztéssel, a ráolvasásszerű ismétlésekkel fölerősíti a mondani-valót. Jó szívvel ajánlom az olvasók figyelmébe.

Oláh András

**Műfajok
mezsgyéjén** Demeter József:
Hazatévedtem,
Magyardellői-balló-
szögi napdalok
Hungarovox, 2011.

A *Hazatévedtem* egy sorozat immár negyedik részeként Demeter József legújabb napdalait tartalmazza. A sorozat első része 2006-ban, a második 2007-ben, a harmadik 2009-ben jelent meg *Magyardellői napdalok* címmel és *Lirai szociográfia* alcímmel, amely a harmadik kötetben *Mágikus lírai szociográfiára* módosult. A mostani kötet megváltozott paradox címe és az alcímbe került egykori főcím, egy másik helynévvel bővítve, jól mutatja a dél-mezőségi Magyardellőről elszármazott és a Kecskemét környéki Ballószögön új otthonra lelt író, költő, festő és népzenező alkotói helyzetének változását, a kettős kötődés kénytelen-kelletlen elfogadását, miközben a szülőföld továbbra is kiapadhatatlan forrást jelent a számára. Az attitűdváltás szükségességét és létállapotának ellentmondásait maga a szerző is érzi, hiszen egy témát, táplálkozzék az akár a leggazdagabb forrásból is, nem lehet a végtelenségig nyújtani, variálni, mert az megbosszulhatja magát, amit helyenként a *Hazatévedtem* is tanúsít.

Egyébként nemcsak maga a kötet cím paradox, de ez a stíluseszköz az oximoronral együtt végig domináns szerepet játszik a könyv szövegeiben. Mégpedig a paradox a maga egymást kizáró, az oximoron pedig az egymást feltételező ellentéteivel. Bizony, kellő leleménnyel a pusztai stilisztikai eszközök emberi sorok, léthelyzetek hordozóivá is válhatnak, akár csak a jambusok, amelyekbe, mint tudjuk, ha más nincs, kapaszkodni lehet! Így például a hazai aratásokat felidéző vers címében *Az utolsó első*, a Trianon kilencvenedik évfordulójára írt *XC*-ben a „forráságos nyári fagy”, az *Augusztus 20-án* a „győzelmek vereségei és vereségek győzelmei”, a *Résen-résről részre* címűben a „nappali csillagok fénye”, a *Tele* címűben az „éji dél” pompás és kifejező ellentétei hitelesítik annak az embernek a szinte megoldhatatlan konfliktusát, aki *önmagától elcsatoltan* él, és aki, amint azt már említettem, léthelyzetének ellentmondásosságait igyekszik tisztázni, feloldani. Ezt a kényszerhelyzetet legjobban éppen az az önreflexió bizonyítja, amellyel a lírai hős tudatosan alkalmazza az oximoront, illetve hivatkozik rá. Az *Örömkönnyes házasságiadá*-t „oximoronosan,

új pátoszütemre” írja, a *Szarva közt a tőgyét*-ben pedig remek, többszörös metaforát alkot az oximoronból: „Bé / Vagyunk fogva / Édes tömlőc / Oximoronba.”

A másik uralkodó stilisztikai eszköz, amelyet a szerző a kötet írásának jelentős részében alkalmaz, és amelyre a *Zeneszószentélyben* úgyszintén önreflexióval hívja fel a figyelmet – az enjambement: „Ne más keressen. Jer elő. Enjambement”. Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy a gondolat vagy a mondat állandó széttördelése, tudatos és folytonos átvitele az egyik sorból a másikba szintén a költői helyzet felismert ellentmondásosságának formai megnyilatkozása.

A *Hazatévedtem* szerkezeti felépítése is ellentmondásos, ám ez, ellentétben a stilisztikai erényekkel, inkább fogyatékoságnak látszik. A korábbi három kötet ciklusokra tagolódott, ez viszont egyetlenegy nagy szövegfolyam, amely olvasás közben több műfajra bomlik. Vannak benne egyértelműen publicisztikai indíttatású vagy naplószerű részek, ahol a mindennapi, aktuális történések, a családi események könnyen felismerhetők, sőt deklaráltan azok megörökítése a céljuk. A *Halottak napja Magyardellőn* a szülőfaluban és a temetőben tett családi látogatást örökíti meg, az *Augusztus Szent István ünnepét*, a *Június 4*, *A haza sincs már odahaza* és a *2/3 Trianon évfordulóját*, az *Édeske* pedig egy köznapis aktualitásra, a mézhamisításra reagál. Ezek közül a *Halottak napja Magyardellőn* kimondottan prózai, szociográfiai szöveg. Persze a műfajhatárokat átlépő modern líra már elbíra az ilyen elbeszélő jellegű verseket is, „melyeket a sorokba tördelt prózától már csak sajátos költői logikájuk különböztet meg” – ahogy azt éppen a Magyar Napló hasábjain Ács József írta Lackfi Jánosról. Ám a *Halottak napja Magyardellőn* kimondottan prózai szociológia, ilyen mondatokkal: „Hogy lehet, kérni a két diplomás, nagyobbik fiam, Magyardellő, a hivatalos források szerint – egy évvel idősebb Kecskemétnél. Ma már csak a neve színmagyar. A szocializmusban ez még fordítva volt.” Ez bizony egy külön ciklusban, vagy külön kötetben, más hasonló írásokkal együtt, szociográfiai eszközökkel és nem versbe tördelve sokkal hatásosabb lenne. A *Zeneszószentélyben* pedig

ilyen mondatok állnak: „Hisz ugyanazt hegedültem – Imola unokámmal közös festmény- és portrékiállításunkon Budapesten, a hétéves, kisebbik unokám közreműködésével.” Itt viszont a túlzott intimitás viszi felre és epikába a máskülönben jól induló verset.

Az említett fogyatékoságoktól eltekintve, amelyeket kár lenne elhallgatni, igen erőteljes és szép, a korábbiaknál is jobb a kötet lírai vonulata. Az egész sor jó vers közül is kiemelkedik a *Gyertya az idő*, a *Haladó*, *Az égi húrok* (amelynek címe szerkesztési gondatlanság miatt kimaradt a tartalomjegyzékből), *Az október végén*, *A hazai vonat*, az *Óperenciás revízió*, *A nyíl útja*, *A kora nyári díszlet*, a *Magyardellő*, *Ballószög* – és a felsorolást még bizvást folytatni lehetne.

Ezek a versek egyben új színfoltot is jelentenek Demeter költészetében, és azt tanúsítják, hogy alkotójuk birtokában van a költői tudásnak. Így többek között biztos kézzel bánik a rímmel, amelyet eddig ritkábban alkalmazott: „Magyardellő, Ballószög, / Szívem csücske – kettős rög.” Sőt a sor középi és sorvégi szavak egybecsendítésével új rímvariációkkal próbálkozik, méghozzá sikeresen, mint például *A fény delelőjében*: „A fény földjén föl- / Lejárok. Talpam / Alatt ég-föld árok.”

Aztán új verstípusokkal gazdagítja lírai világát, ezek közül a legértékesebb a *Haladó*, ez az összegző jellegű önmegszólító vers: „Lejárhatod a lábad – / Nem jutsz egyről kettőre. / Mennyben a poklot látad, / Azóta nincs előre.” Új elemet jelentenek elégius, gondolati versei is, mint például a *Gyertya az idő*, *Az életelégia*, *A nyíl útja*, az *Eljáródal*.

Ezekben a versekben, és különösen a tájleírásban képes rendkívül eredeti, többletjelentéssel bíró metaforák, szóképek, szinesztéziák teremtésére is, amiről a költő igazán megismerszik. A természet napdalában például „ős csellózik az erdőn”, a *Zerkula szívében* „sugarakon vibrált az ég vonója”, a *Fény-osztováta*, *szövőszékben* „üvegegresek a könnyek”, a *Kora nyári díszletben* „kivégző osztag előtt egy fa” áll. A *Zöld, kék* alábbi három sorának szinesztéziái pedig mesteri módon különböztetik meg a szerelmi líra ősrégi toposzait, a testi és lelki, vagy ha úgy tesszük, a platói és érzéki, a wolfram és a tannhäuseri, az égi és a földi szerelmet: „A lánynak a kék / Illat tetszett jobban. / A fiúnak a zöld.” Feltétlenül beszélni kell Demeter egyéni szóalkotásairól, sőt nyelvtelentő erejéről, amely már korábbi kötetekben is megmutatkozott, de ott inkább a tájnyelvi alakok felhasználására korlátozódott.

A *Hazatévedtem* viszont bővelkedik az úgynevezett hapax legomenonokban és a neologizmusokban, amelyek nevüknek megfelelően egyetlen helyen, azaz itt fordulnak elő először, illetve ennek megfelelően új szavaknak is minősülnek. Ilyen például a perc szóból képzett melléknév a *Zeneszószentélyben*: „Gyöngédebbek a percek is. Percesebbek.” A *Szívkedvű kikeletben* „Aranyjánoslik az est.” Az ilyen hapax legomenonoknál még gyakoribbak a nyelvújítók módszerével alkotott szavak, például a *Novum forum sicullorum*ban a tősgyökeresből elvonással képzett tősgyökér. Szintén formai egyediség az itt és más versekben is tárgyi bővítéssel használt fénylik ige: „Eleink dicsét fényli.” Ezek a nyelvi lelemények nem öncélú játszadozások, hanem jól indokolt formai funkciójuk van, a legutóbbi két alak például archaikus hatású, és megteremt a székely múlt felidézésének légkörét.

Végül, de nem utolsósorban a kötetet végigkíséri egy másik, úgyszintén egyedi stilisztikai próbálkozás. Az indulatok és érzelmek kifejezésére, nyomatékosítására Demeter egészen sajátos eszközt alkalmaz: a kötőszavakat, vonatkozó névmásokat, indulatszavakat önálló mondatként használva felkiáltójelet tesz utánuk, és a legváratlanabb helyeken szakítja meg, illetve fejezi be velük a verssort. Ennek illusztrálására talán a székelyeknél különben is oly elterjedt s kötőszó látszik a legalkalmasabbnak: „A Föld s! / Minden a maga / Helyére omlik.”

A költő itt a mifelénk hajgatónak nevezett hangulatcsinálók magatartását veszi fel, akik bálokon, multságokban ritmikus hajgatással feszültséget teremtettek, vagy emelték a hangulatot. Demeternek ez akkor sikerül, ha ezzel a ritka, népköltési alakzattal, eredeti funkciójának megfelelően fokozni tud, mint például a *Jóram* című istenes versében: „Mindig, de! / Mindig – merőt- / Odébb leszel.” Nagyon sok esetben azonban nem tudja elérni a kívánt hatást, és ez a kísérlet sokszor indokolatlannak vagy zavarónak, az eredetiség helyett inkább eredetieskedésnek bizonyul. De a mérleg másik serpenyőjébe téve a *Hazatévedtem* javát kitevő, megzabolázott, fegyelmezett, formailag letisztult, súlyosan zengő verseit, azokkal olyan hangulatot, olyan feszültséget tud teremteni ebben a nagy életmultságban, mint a legjobb hajgatók. Így aztán összességében méltán mondhatjuk el legújabb kötetéről, hogy ez nemcsak jó multság, de férfimunka is volt.

Ircsik Vilmos

VALACZKA ANDRÁS

Egy lehetséges érettségi esszé

Nagy Zoltán Mihály
A sátán fáttya című művéről

I. Az esszé megtervezése

Az esszé elkészítésének folyamata

Középszintű érettségin a feladatsor három esszétipusból enged választást, munkánk első szakasza ennek megfelelően maga a döntési folyamat: melyik kidolgozásba kezdjük bele. Jelen esetben ezt a folyamatot nem tudjuk modellezni: fel kell tételeznünk, hogy választásunk a címben említett műre esett. Ehelyett – mielőtt továbbhaladnánk ennek a módszertani javaslanak a tanulmányozásában – olvassuk el magát a művet! Nem igényel néhány óránál hosszabb időt, s műveltségünk gyarapításán túl az a hasznunk is meglesz belőle, hogy hatékonyabban megérthetjük az itt következő felvetéseket.

Az esszéfeladat kiválasztása és az elemzendő **szöveg alapos átolvasása** után fel kell idéznünk a már korábban megtanult szempontsort (ld. Valaczka András: *Az érettségi választható esszéfeladatairól*. Magyar Napló XXIV. [2012] november, 66–69.). Ajánlatos a rendelkezésünkre álló piszkotatpapíron egymás alatt, egy oszlopban egybegyűjteni és rögzíteni ezeket az **elemzési szempontokat**, hogy azután melléjük írassuk megfigyeléseink eredményeit. Ez azért is hasznos módszer, mert szempontsorunk a megfigyeltekkkel együtt egyben esszénk vázlatát jelentheti, amelyet azután már csak meg kell szövegeznünk. És persze lélektanilag is segíthet a szempontsor rögzítése, sokan ugyanis megrémülnek a vizsgahelyzetben a sok üresen tátogó fehér laptól.

A választás, az átolvasás és a szempontsor rögzítése után következhet az anyaggyűjtés. Ezúttal már úgy olvassuk újra a művet, hogy aláhúzzuk az érdekesebbnek vélt szakaszokat, s amit lehet, egy-egy utalószóval a szempontsorunk mellett is rögzítünk. Végül azután jöhet a megszóvegezés, majd az önelenőrzés.

Az esszé lehetséges témaköreinek áttekintése

A szempontsor összeállításakor egyidejűleg kell olyan dolgokra gondolnunk, amelyek a mű lényegéhez tartoznak, s amelyek félig-meddig külsőlegesek. Miközben képesnek kell lennünk rá, hogy néhány mondatban összefoglaljuk az **alkotás kulcselemeit**, egyúttal a szerkezeti vázára is figyelniünk kell, sőt a rajta kívül álló összefüggésekre (életrajzi, történeti, irodalomtörténeti háttér) is. Ezután következhetnek a jól ismert szempontok: a szereplők és azok jellemzése (ideértve már magát az elbeszélőt is, hiszen ő jellemez, s ő maga is többé-kevésbé jelen lévő szereplő), a műfaj és a stílus (különös tekintettel a képi kifejezőeszközökre és az alakzatokra), végül pedig a tartalmi üzenet, illetve a mindenkori befogadóban születő reflexiók.

Elvárások az elkészült írásmű végső jellemzőivel kapcsolatban

Első perctől ügyelnünk kell rá, hogy a munkafolyamat során létrehozott szöveg megfeleljen majd az elvárásoknak. Ennek érdekében egyfelől **tagolnunk kell a szöveget** (amiben a szempontsor eleve segítséget ad), másfelől ugyanakkor **össze is kell fűznünk** a bekezdéseket egy nagy egésszé. Ebben perdöntő szerepet játszanak az ilyenforma **összekötő mondatok**: „a szerkezet áttekintése után rátérek a jellemekre”, vagy: „miután sorra vettük az alakzatokat, lássuk a szóképeket is”. Az egyik legsúlyosabb hiba ugyanis az, ha a vizsgázónak semmilyen koncepciója sincs, maga sem tudja, mit akar majd a következő bekezdésben kifejteni, s ötletszerűen csapong az éppen eszébe jutó gondolatfoszlányok közt, vagy netán a mű bekezdésein araszol végig, s értelmezés helyett – kéretlenül – magyarról magyarra fordítja, amit olvasott.

II. Részletes kidolgozás

Életrajzi háttér

A regény szerzője, Nagy Zoltán Mihály ma is köztünk élő, kortárs alkotója a határon túli, nevezetesen kárpátaljai magyar irodalomnak. A regény életismerete, realizmusa, együttérző indulata világossá teszi, hogy ha nem is élte át a mű lapjain felidézett történelmi tragédiát, annak mélységét, következményeit közvetlenül, belülről ismeri.

Történelmi háttér

A regény nemcsak háttérként vázolja föl a történelmet, hanem voltaképpen arról szól, annak kegyetlen és emberellenes valóságát tekinti fő tárgyának. Bár szépirodalomként, plasztikusan megjelenített, hús-vér alakokat szerepeltet, nyilvánvaló módon magának a **kárpát-aljai közösségnek a drámáját** kívánja feltárni. Nevezetesen azt az 1944–1945 hónapjain átívelő esztendőt, amelynek során a magyar hadsereg feladta itteni állását, s a benyomuló szovjet Vörös Hadsereg vette át az uralmat. A falvak-városok férfi lakosságát – vagy annak jó részét – munkatáborokba hurcolják, részint megölik, vagy halálra éheztetik-hajszolják. Ez a nagyon is valóságos történelmi eseménysor idéződik fel a keserű emberi sorsok írói megjelenítésén keresztül.

Irodalomtörténeti háttér

A regény a fentebbiek alapján azoknak a XX. századi műveknek a sorába illeszkedik, amelyek fő céljukként **a magyarság sorstragédiáját** kívánták kibeszélni, művészi formában újratárgyalni, a nemzet lelkét megbetegítő agyonhallgatásból kiragadni. **Cseres Tibor** regényét említhetjük hasonlóként, a *Hideg napokat*, amely az újvidéki vérengzés tragédiáját idézi fel. Másfelől a regény rokonságot mutat a népi írók műveivel is, mivel a vidék, a falu, a parasztság világát tárja fel. **Németh László** parasztrégenyei (*Gyász, Iszony, Kocsik szeptemberben*) lehetnek a rokonai ebben a tekintetben. Besorolandó a mű a határon túli irodalomba is, hiszen a megjelenített tragédiát részben az etnikai idegenség, a kisebbségi létforma is sajátosan színezi. Stílusa, kifejezőmódként a prózaverset választó beszédmódja ugyanakkor a magyar avantgárdal rokonítja, mert ugyanúgy a végtelen mondatot, a verssorokra emlékeztetően tördelt elrendezést alkalmazza, mint például **Kassák Lajos** nagy művében (*A ló meghal a madarak kirepülnek*).

Motívumháttér

Az erőszakban fogant, az erőszaktevőre emlékeztető, **nem kívánt gyermek motívuma** többek között a Taviani fivérek Pirandello-novellákra épülő filmjében (*Káosz*) is felbukkan. A **hadseregek által okozott tragédiák** akár Brecht művét, a *Kurázsi mamát* is eszünk-

be juttathatják. A **kommunizmus erőszaktelei**, a munkatáborok világa természetesen Szolzsenyicint is megemléltetővé teszi (*Ivan Gyenyiszovics egy napja*).

A regény szerkezete

A mű **fejezetekre** tagolódik, amelyek azonban valamiképpen **egybecimosódnak**, mint a főszereplő tudatában maguk a rémes emlékek is, és alig-alig válnak el egymástól. Ezzel összhangban maguk a fejezetcímek sem igazi címek, csupán a végtelen mondat, a fájdalmas tudatfolyam kiragadott, tipográfiaileg is alig kiemelt foszlányai, kulcselemei. Az időrendet sem bontja meg ilyen-olyan bravúrral vagy rafinált megoldással ez a szerkezet: **kronologikus** sorrendben hangzanak el az események. Ugyanakkor megfigyelhető a történések elrendezésében egy sajátos hullámváz: váltakozva következnek egymásra kissé derülátóbb, reménykedőbb, már-már a feloldás, a kibontakozás reményével kecsegtető részek, majd meg annál sötétebb és kilátástalanabb szakaszok. Ez a **kettősség** jellemzi az indítást és a zárást is. A történet elején, ha aggodalmaktól nyomottan is, de a sikerben mégiscsak valamennyire reménykedve indulnak útnak a nők, míg a történet végén azután a teljes kilátástalanságba fül bele a hősnő, s vele az egész kárpátaljai világ, s mi magunk, befogadók is.

Tetőpont, fordulat

A regény azon művek közé sorolható, amelyek nem valamiféle csattanóként tartogatják a legfeszültebb jelenetet, hanem mindjárt a mű elején elvezetik hőseiket oda, hogy a következőkben azután inkább csak ennek a tetőpontnak a következményeit nyögiük. Így van ez itt is: a **legdrámaibb rész**, amelyben a lányt megerősztolják, mindjárt a **mű elején** sorra kerül, s ettől kezdve minden ebből következik: a kétségbeesése, a család összeomlása, a faluközösség kitasztó gesztusai, a vőlegény elbizonytalanodása, és így tovább. Fordulatként mindazokat a részeket kiemelhetnénk, ahol a fentebb már említett hullámváz átvált az elviselhetőtől az elviselhetetlenbe vagy viszont. Legjelentősebb ilyen váltásként azonban talán azt a részt emelhetjük ki, ahol a **vőlegény ingadozásai** vetítődnek lélek. Először a durva elutasításra kell számítanunk, majd kiderül, hogy nem is olyan rossz a helyzet. Megígéri, hogy eljön, ám hiába

várunk, csak nem szánja rá magát. Mégiscsak összetalálkoznak, s arra is sor kerül, amit nem is remélnénk: a leánykérésre. S mégiscsak mi lesz a vége: a legény eltűnése, elzülése, megfutamodása. Ezek a legmegrázóbb fordulatok talán a történetben.

Jellemek

A **regény főszereplője** – és **egyben elbeszélője** – egy fiatal lány, Tóth Eszter. Azokat ismerjük még meg **mellékszereplőkként**, akik az ő szorosabb köréhez tartoznak: szüleit, Tóth Mihályt és feleségét, testvéreit: az idősebb Ferencet és a fiatalabb Jóskát, továbbá kishúgukat, Irént. Főszereplőnek tekinthetjük még Eszter vőlegényét, Székely Pistát, s az ő édesanyját, özvegy Székelyné is, akinek kulcsszerepe lesz a fiatalok tragédiájában. Epizódszereplőkként megemlíthetjük a falu erőszakoskodó kommunista előljáróit, Seres Bálintot és Varga Mártont, valamint a felkeresett városi jósnőt.

Eszter

A hősnő – bár még fiatal, félig-meddig akár kialakulatlan jellemnek is hihetnénk – már most is igen **határozott személyiség**. Életveszélyes küldetésre vállalkozik, amikor csomagot próbál eljuttatni a munkatáborba hurcolt falubeliekhez, s vadul neki-megy még az öröknek is, amikor nem engedik, hogy átadja a csomagját. Ebből erednek azután a tragikus körülmények is: megerőszkolják, teherbe esik, s bár vőlegénye így is elvinné, a leendő anyós megakadályozza a házasságukat. Eszter, bár szenved, hősiiesen viseli a keresztjét. Sírva, zokogva, kétségbeesve, de mégiscsak gondozgatja, nevelgeti a porontyát, bármennyire iszonyodik is tőle, mint a meggyalázásból fogant „sátán fattyától”. Kitart a jövőbelije mellett, bár nem sok jóra számíthat, s kitart szülei mellett is, akiket újabb és újabb csapások sújtanak: nem elég a lányuk gyalázata, odalesz mindkét fiuk is. Csak a **történet végén válik újra lázadóvá** Eszter: akkor tör elő belőle újfent az a féktelen szenvedély, amely annak idején az orosz katonák leköpködésére, majdhogynem megtámadására is rávette. Ezúttal nem remélhet már semmit a jövőjétől, s az árvíz zűrzavarában, félig-meddig megbomló elmével úgy dönt: nem vállalja tovább a soha véget nem érőnek látszó szenvedéseket.

Mellékszereplők

Eszter édesapja talpig becsületes, intelligens, jóézésű parasztember. Megveri ugyan a lányát, amikor értesül a szegényről, de ezzel inkább csak az ősi patriarchális kötelességének tesz eleget. Utána viszont lánya mellé áll, mindenben kitart mellette és támogatja. Szellemi igényeket is táplál: a sötét esteken Szent Pál leveleit olvassa. Ő vállalkozik a Pistának küldendő felvilágosító levél megírására is. Míg felesége babonás, a hiedelmeket kész ténynek tekintő, kissé korlátozott asszony, ő maga a **józanágot képviseli** vele szemben éppúgy, mint kínjában időnként irracionális cselekvésekbe menekülő lányával szemben is. A **testvérekről** nem sokat tudunk meg. Ferenc a barbárság áldozata lesz, s végső soron Jóska is, hisz neki is kényszermunkára kell mennie, fát vágni az erődre, s abba betegszik bele. **Székely Pista**, a vőlegény sem rossz ember, de **határozatlan, befolyásolható**. Először a jobbik énje kerekedik felül benne, s a szegény ellenére is vállalná, hogy elvegye a megesett, megerőszkolt leányanyát, Esztert. Utóbb azonban mégiscsak az anyja akarata győz az övével szemben, s visszariad a tervétől, enged az anya nyomásának. Elmegy inkább a faluból, s **elzül**. A regény szellemes megoldásai közé tartozik, hogy orosz nőekkel áll össze a hírek szerint, s miközben összevissza váltogatja alkalmi szeretőit, mintegy azt tükrözi vissza, ahogyan Eszter az orosz férfiak áldozatává vált.

Epizódszereplők

Seres és Varga a jellemtelen, gerinctelen, minden politikai rezsimit gátlástalanul kiszolgáló, undorító módon köpönyegforgató helybeli **árulók típusát** jelentik meg. Nem ismernek könyörületet, nem tudják, mi a szolidaritás. A diktatúra helyi végrehajtóivá válnak, aljasságuk nem ismer határt. Érdekes figura a városi jósnő. Eszter úgy érzi, megalapozottan mondja magát jósnőnek, valóban előre tudja róla, hogy kicsoda, s igazat mond azzal kapcsolatban is, megtanul-e jární idővel a kislány. Félelmetes, bölcs, ugyanakkor rokonszenvesen vele érző asszony, aki megmondja – talán nagyon is kegyetlenül – az igazat, ugyanakkor viszont sajnálja és vigasztalja is a lányt.

Jellemzési módok

A szerző **közvetlenül nem jellemzi a hősöket**, hisz mindvégig Esztert beszélteti, ő maga közvetlenül meg sem szólal. Eszter mint elbeszélő annál nagyobb szerepet játszik az emberek jellemzésében: nagyon is megfogalmazza, kiről mit gondol. A **szereplőtársak** rajta túlmenően szintén **jellemzik egymást**, Székelyné például igencsak rosszakat mond Tóthékról, sőt a saját fiáról is, Tóth Mihály pedig szintén megfogalmazza véleményét más személyekről. Fontos szerepet kap az az írói technika is, amelynek keretében a **szereplőket saját cselekedeteik, illetve szavaik jellemzik**. Seresről és Vargáról nem kell jellemzést hallanunk, kegyetlenségük, árulásaik mindent elmondanak róluk. Székelyné dühös kirohanása, szóáradata pedig megmutatja, micsoda kegyetlen fúria tud lenni, ha családjá vélt érdekeit védi.

Az elbeszélő

Mint hogy az elbeszélő egyben a történet főhőse is, mindvégig **imitált elbeszélésmóddal** kell találkozunk. Elejétől végéig Eszter mondja el a történetet, mintegy végtelen belső monológként, s tudása, gondolatvilága megfelel annak, amit egy ilyen sorsú és helyzetű falusi parasztlánytól elvárhatunk. Minden eseményt és személyt, az egész történelmet, az egész háborút az ő optikáján keresztül látjuk. Ennek megfelelően az **elbeszélő semmiképpen sem lehet mindentudó**. Tudása nagyon is korlátozott, tárgyilagos – de persze csak irodalomelméleti értelemben, nem pedig úgy, hogy ne lennének érzelmei. Annyit tud, amennyit szereplőként tudhat: milyen híreket hallani, mit mondanak a falubeliek, mit látott a saját szemével. Számos dologról fogalma sincs, s épp ez teszi látkörét hitelessé. Nem tudja, mi van az elhurcoltakkal, nem sejti, mi lett Pistával, azt sem tudja, mit engedhet meg magának az orosz katonákkal szemben (s éppen ez a tájékozatlansága okozza a vesztét). Nem látja, nem láthatja a jövőt, s amikor anyja javaslatára a jósnő révén mégiscsak belepillanthat ebbe a jövőbe, össze is omlik.

Stílus

A regény stílusa egyedi: a szerző a nagy kollektív traumákhoz s az egyéni katasztrófához illő módon valamiféle balladás-lírai hangvétellel mondja el a

történeteket. **Költeményszerűvé, intenzív, sűrű, líraisággal átjárt szöveggé** teszi, hogy egyetlen mondatként hangzik el a Eszter emlékezése, mintha egyetlen jajkiáltás lenne, s erőteljessé, hangsúlyossá teszi a monológot az is, hogy **versszerűen van tördelve**, mintha a tagmondatok prózai formájuk ellenére is verssé állnának össze.

III. Az esszé befejezésének problémája

Miről írjak?

A vizsgázók beszámolóí szerint a legnagyobb nehézséget rendre az okozta nekik, hogy nem tudták, mit is írjanak befejezésül. A javító tanár és az értékelés szempontjából ugyanakkor fontos szempont, hogy az írásmű szerkezetileg kiegyensúlyozott legyen, vagyis hogy legyen lekerekítve, összefoglalva, lezárva. Mivel azonban ennek a befejezésnek az objektív összegzést és a szubjektív olvasói reflexiót kell ötvöznie, bármennyire is szeretnénk, nem adhatunk mindenható receptet. Ahány mű, ahány olvasó, annyiféle befejezés. Mit javasolhatunk mégis?

Gyakran lehet jó megoldás a befejezés problémájára, ha a művet zárásképpen **összevetjük más művekkel**, s a közös pontokat megtalálva egyben **magasabb absztrakciós szintre** emeljük következtetéseinket. Ha azután ehhez az általánosított gondolathoz viszonyulva fogalmazzuk meg reflexiónkat, szubjektív attitűdünket, az már semmiképpen sem lesz olyan szimpla megoldás, mintha egyszerűen ezt íránk: nekem tetszett a mű, vagy: nekem nem tetszett a mű.

A sátán fattya című regénnyel kapcsolatban például a **történelmi vonatkozásaira** utalhatunk ebben a szakaszban. Így fogalmazhatunk például a befejezésben: a regény szoros rokonságot mutat azokkal a művekkel, amelyek magát a történelmi sorsot akarják újraértelmezni, még akkor is, ha szépirodalmi jellegűknél fogva egyének emberi drámáin át jelenítik meg. Olvasóként kedvelem az ilyen regényeket, így például a napóleoni korszak drámáit bemutató *Háború és békét* (Tolsztoj) vagy az I. világháború katalizmáját feldolgozó *Búcsú a fegyverektől* című művet (Hemingway). Bár *A sátán fattya* más korban, más közegben, más problémakörben játszódik, számos rokon vonást mutat ezzel a műtípussal, így szintén nagy hatással volt rám.

Skandináviában számos magyar alkotó él. Az **Ághegy** című irodalmi és művészeti lapfolyam célja, hogy írók, művészek, zenészek, előadóművészek műhelyeként, egymásra hatva, egymásból erőt merítve, a tőlük telhető legmagasabb szinten szolgálhassák magyarságunkat.

A lapfolyam megjelenési helye elsősorban a világháló (<http://aghegy.hhrf.org>), de eddig, összesen ötezer-ötszáz oldalas terjedelmét, öt-öttszámoként, antológiaként, nyomtatott formában és CD-lemezen is megjelentettük, hangos kiadása, amíg egyetlen szerkesztője bírta erővel, az Ághegy Rádió volt: www.lifs.org. 2012-ben öt számunk jelent meg, melyeket az eddigiekhez hasonlóan, a nyomtatás költségeire való tekintettel, a VIII., több mint hétszáz oldalas kötetbe sűrítve bocsájítjuk gyarapodó olvasótáborunk rendelkezésére. Elképzelésünk szerint tíz-tizenkét vastag kötetben átfogó képet nyújthatunk, egyféle antológiában összegezhetjük a skandináviai magyar alkotók munkásságát, beleértve az előttünk járók reánk hagyományozott alkotásait, ízelítőt adva vállalt törekvéseikről, példamutásokról.

Az indulásunk óta eltelt tizenhárom esztendőben műhelyépítéssel foglalkoztunk. Gyarapodó közösségünkben születésünkkel kapott tehetségünket, otthonról hozott, iskolákban ránk ragadt értékeinket és hitünket összeszedve irodalmi és művészeti alkotásainkat becsülő olvasótáborot és anyagi támogatókat kerestünk és találtunk. Beruháztunk javainkból majd' minden szellemi, de kevés anyagi és erkölcsi

támogatásra leltünk. Pedig hangoztattuk mindenfelé: ahhoz, hogy az anyaországunkon kívül élő magyarok nyelvükben, hagyományaikban megmaradjanak, szükséges az irodalom és a művészet helyi alkotóinak a szolgálata, példamutása is. „Magyarnak lenni ma nem állami hovatartozást jelent, hanem az érzésnek és gondolatnak egy specifikus módját, ami ezer év értékeiből szűrődött le: kultúrát...”

érvei között, és Bányai János szavaival hirdetjük, hogy „az európai kultúra nem más, mint soha meg nem szűnő folyamatos cseréje a kulturális értékeknek.” Az északon fogant magyar alkotás előszámlálásával csere-képességünket óhajtjuk növelni. Tisztában vagyunk azzal is: „Cserére a kultúrában csak az képes, aki értéket teremt, akinek van mit felkínálnia, és aki nyitott a Másik szavának befogadására.”

A magyarországi és a svédországi külön-

valósulhatott meg. Azt, hogy a skandináviai magyar irodalmi és művészeti kiadvány szükség, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy kötetünkben mára már alig maradt mutatóban néhány.

A skandináv országokban élő magyarok hidszerepe hangsúlyozottan fontos. És felemelő is. A befogadóinknak éppen úgy hasznára lehetünk, mint az otthoniaknak. És ahhoz, hogy ezt az utánunk jövők is így cselekedjék: meg kell tanulniuk magyarnak maradni. Ebben segíthet és segít az a magyar alkotóközösség, amelynek műhelye az Ághegy. 2012 végére immár ötszáznál többen vagyunk, akik írással, képzőművészeti és zenei alkotásokkal, előadó-művészetünkkel, a skandináviai országok irodalmának magyar nyelvű tolmácsolásával, a művészetek ismeretetésével igyekszünk vállalt hidszerpünket betölteni.

féle – nehezen elérhető – pályázatok hálójában vergődve rá kellett jönnünk: magunkra vagyunk utalva. Így aztán, induláskor kitűzött célunk, miszerint lapfolyamunk nemcsak a világhálón, hanem legalább néhány száz példányban nyomtatott formában is megjelenjen, csak nagyon nehezen, sok ügyvel-bajjal, szegényletes anyagi körülmények között, minőségi megalkuvások árán

valósulhatott meg. Azt, hogy a skandináviai magyar irodalmi és művészeti kiadvány szükség, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy kötetünkben mára már alig maradt mutatóban néhány.

A skandináv országokban élő magyarok hidszerepe hangsúlyozottan fontos. És felemelő is. A befogadóinknak éppen úgy hasznára lehetünk, mint az otthoniaknak. És ahhoz, hogy ezt az utánunk jövők is így cselekedjék: meg kell tanulniuk magyarnak maradni. Ebben segíthet és segít az a magyar alkotóközösség, amelynek műhelye az Ághegy. 2012 végére immár ötszáznál többen vagyunk, akik írással, képzőművészeti és zenei alkotásokkal, előadó-művészetünkkel, a skandináviai országok irodalmának magyar nyelvű tolmácsolásával, a művészetek ismeretetésével igyekszünk vállalt hidszerpünket betölteni.

Lapfolyamunkat olyan magyar vagy magyar származású északi képzőművészek munkáival díszítjük, akiknek elismertségére büszkék lehetünk. Folyamatosan összegyűjtött értékeinket azzal a gondolattal továbbítjuk olvasóinkhoz, hogy sokféleségüket igenelve, összefogásunk eredményességét bizonyíthatjuk.

Tar Károly
(szerkesztő)

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) költő, a közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi tanár. Az Állami Számvevőszék Kutató Intézetének főigazgatója. József Attila-díjas (2012). Legutóbbi verseskötetei: *Míg leírom, felébredek* (2008), *Hidegfront* (2009), *Élőadás* (2010).

Barabás Zoltán (1953, Nagyvárád) költő, újságíró, szerkesztő. 1981-től dolgozik a sajtóban az Előre, a Romániai Magyar Szó, az Erdélyi Napló munkatársaként. Jelenleg a Királyhágómelléki Református Egyházkerület tájékoztatási szolgálatát vezeti és a Partiumi Közlöny főszerkesztője.

Bozók Ferenc (1973, Gyöngyös) költő, esszéíró, magyar-történelem szakos piarista paptanárs, Budapesten él. Kötetei: *Szélkútya* (esszék és versek, 2007), *Tükörkrisztus* (esszék, 2009), *Azúrtemető* (esszék és versek, 2010), *Rubinpírosat visz a nyárba* (versek, 2011), *Szilveszteri gótika* (esszék és versek, 2011).

Demeter József (1947, Magyardellő) költő, író. A marosvásárhelyi Vörös Zászló című napilap szerkesztője volt, majd az Igaz Szó (a mostani Látó) című folyóirat szerkesztőségi titkára. 1990-től él Magyarországon. Legutóbbi kötete: *Hazatévedtem – Magyardellői-Ballászügi Napdalok* (2011).

Farkas Gábor (1977, Miskolc) költő, tanár, szerkesztő. 2002-ben végzett a Debreceni Egyetem magyar szakán. 2001 óta jelennek meg versei, tanulmányai folyóiratokban, antológiákban. Kötetei: *Törzsét tartó ág* (2011), *Vallását kereső hit* (2012).

Filep Tamás Gusztáv (1961, Budapest) művelődéstörténész. Az ELTE könyvtár szakán végzett, fő kutatási területe a két világháború közötti kisebbségi magyar eszmétörténet. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Főhatalomváltás Pozsonyban 1918–1920. Események, történések egy hírlap közleményeinek tükrében* (Pozsony, 2010).

Fülöp Gábor (1950, Újvidék) költő, műfordító, dramaturg. Az ELTE magyar szakán végzett. 1976 és 1991 között az Újvidéki Rádió szerkesztő-dramaturgia. 1991-től él Magyarországon, azóta szellemi szabadfoglalkozású. Csokonai-díjas. Legutóbbi kötete: *Leó görögülésben* (gyerekversek, 2006).

Gerenday Mária (1940, Szombathely) 1956-ban elhagyta Magyarországot. Az innsbrucki gimnáziumban érettségizett 1958-ban, ezután az Egyesült Államokba költözött. A Rutgers egyetemen angol és német irodalmat hallgatott. Költőként a *Vándorének* című antológiában mutatkozott be. A Nemzetközi Szolgálat Központjának társigazgatójaként ment nyugdíjba.

Irsik Vilmos (1944, Városlőd) író, műfordító, az ELTE magyar–német–orosz szakán végzett. Irodalmi munkásságát a Tiszta szívvel nemzedékében kezdte. Veszprém-ben él. Magyar Napló-nagydíjas (2000), Szabó Zoltán-díjas (2005), a Magyar Írószövetség és a HM pályázatának nívódíjában (2003, 2004, 2009), különdíjában (2005) és ösztöndíjában (2007, 2011) részesült. Legutóbbi fordításkötete: *Heiner Müller összes versei: A boldogtalan angyal* (2010).

Jávorszky Béla (1940, Budapest) író, műfordító, diplomata. Finn, svéd és észt irodalmat fordít. Csoóri Sándor, Kassák Lajos, Nagy László és Weöres Sándor műveit fordította finn és svéd nyelvre. Finn állami irodalmi díjas (1976), Füst Milán- (1998), József Attila- (2002) és Magyar PEN Club Janus Pannonius műfordítói díjas (2013). Legutóbbi fordítása: *Főlmagasodik hirtelen – Tizenkét finn költő* (2012).

Kádár Bálint (1977) építész-mérnök. Építészeti tanult Budapesten és Milánóban, 2003-ban diplomázott. Jelenleg a BME Urbanisztika tanszékének oktatója, miután elvégezte a kar PhD doktori iskoláját. Építészeti, kulturális és tudományos lapokban publikál, kulturális és oktatási programokat szervez, kurátora és alapítója a Kortárs Építészeti Központnak.

Karácsonyi Zolt (1977, Arad) költő, műfordító, kritikus, a kolozsvári Helikon című irodalmi folyóirat főszerkesztője. 2010-ben doktorált a Szegedi Tudományegyetem Világirodalmi Tanszékén. Látó Nívó- (1999) és Csiki László-díjas (2010). Legutóbbi kötete: *Ússz, Faust, ússz!* (versek, 2010).

Kirilla Teréz (1972, Szatmárnémeti) Egyetem tanulóit Kolozsváron és Budapesten végezte. Műfordítással és szépírással foglalkozik. Első kötete: *Vándorló akkordok* (2012).

Kiss Anna (1939, Gyula) költő, író. 1957 és 1961 között a Debreceni Orvostudományi Egyetemen tanult, majd a Szegedi Tanárképző Főiskola magyar–orosz szakán végzett 1966-ban. József Attila- (1975, 1992), Artisjus Irodalmi (1986), Déry Tibor- (1993) és Babérkoszorú-díjas (2008). Legutóbbi kötete: *Jár nyomomban* (2011).

Kiss Judit Ágnes (1973, Budapest) költő. Az ELTE magyar, a Színház- és Filmművészeti Egyetem drámatanári és a Pécsi Zeneművészeti Főiskola oboa szakán végzett. József Attila-díjas (2012). Legutóbbi kötete: *A keresztanya. Szomor Veron történetei* (kisregény, a Magyar Napló 2007-es regény pályázatának első helyezése, 2008).

Lajtos Nóra (1977, Püspökladány) tanár, költő. Debrecenben él. A Nyíregyházi Főiskola magyar–ének-zene, majd a Debreceni Egyetemen magyar szakán végzett, jelenleg ugyanott Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományok doktori iskolájának abszolvált doktorandusza.

Marosi Gyula (1941, Budapest) 1966 óta publikál. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. A Mozgó Világ prózarovatának vezetője volt, majd a Magyar Televízió dramaturgia. József Attila- (1981) és Balázs Béla-díjas (1997). Legutóbbi kötete: *A nilusi krokodil* (novellák, 2011).

PÁLYÁZATI KIÍRÁS

Az Írók Szakszervezete, az Írók Alapítványa, a Sárvári Tinódi Gimnázium
és Sárvár Város Önkormányzata

2013. március 26–29-ig

**Sárvár városában megrendezi a magyar nyelvű Kárpát-medencei diákirók, diákköltők
36. irodalmi pályázatának táborát.**

Ennek előkészítéseképpen **vers, próza és tanulmány kategóriában pályázatot hirdetünk**, és várjuk minden **14–18 év közötti középiskolás diák magyar nyelven írt írásait**. Egy-egy pályázat **maximális terjedelme műfajonként 15 írógéppel, számítógéppel – 14 pontos betűnagysággal – kéziratoldal lehet**, de ebben a terjedelemben kézzel írt, jól olvasható írásokat is elfogadunk.

A pályázatok beérkezésének határideje: 2013. február 15.

Kérjük, hogy a pályázók **postán, egy, jól olvasható példányban** küldjék el munkáikat, és a borítékra kívülről írják rá, hogy melyik kategóriában pályáznak (így: „**verspályázat**”, „**prózapályázat**” vagy „**irodalmi tanulmány-pályázat**”). Tehát, aki pl. két kategóriában pályázik, két borítékban küldje írásait.

A pályázatokat a következő **új címre** várjuk:

**Írók Alapítványa,
Budapest, 9. Posta
1450 Budapest – postán maradó**

Fontos: E-mailen beérkező pályamunkákat nem veszünk figyelembe, mivel hitelességük nem biztosítható.

Kérünk mindenkit, hogy pályázata belső címlapján tüntesse fel **saját nevét, címét, e-mail címét, esetleg telefonszámát, valamint iskolája nevét, címét, e-mail címét és telefonszámát**.

A pályázat nem jelíges.

Az **ötven legjobb pályázat szerzőinek 2013. március 16-ig** elküldjük a meghívást az idei sárvári irodalmi táborba, ahol a neves írókból, költőkből álló zsűri tagjai műhelymunka során értékelik a pályázatokat, és sor kerül a díjkiosztó ünnepségre is.

A beérkezett írások visszaküldésére a szokásos nagyszámú pályázatra való tekintettel nem vállalkozunk. A **táborban csak a meghívottak részvételét tudjuk biztosítani**. Számukra a rendezvény díjmentes. Szükség esetén a meghívottak útiköltségét megtérítjük.

Budapest, 2013. január 9.

A rendezők nevében minden érdekeltnek jó munkát és sikeres pályázatot kíván:

Mezey Katalin
szervező, zsűri elnök sk.

Régi Köki

Munkások

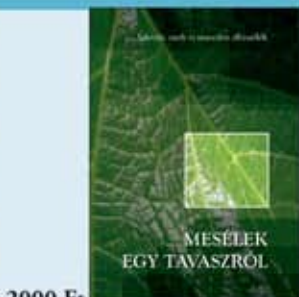
Hajléktalanok

Indián

1500 Ft

2000 Ft

3000 Ft

A Pannon-Kultúra Kiadó
könyvei

20% kedvezménnyel
megrendelhetők,
vagy megvásárolhatók
a kiadóban!

*Kitűnő olvasmányok
a „kandalló mellett”
a hideg téli napokon!*

Érdeklődés,
postai utánvétes
megrendelés:
+36 20 3996602

2500 Ft

3000 Ft

1500 Ft

Címünk:
Budapest, XIII. ker.,
Frangepán u. 16. I. em. 3.
Nyitva tartás:
munkanapokon
9–15.30-ig.

booker

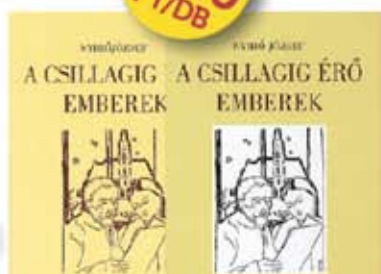
www.booker.hu

Fókuszban a
huszadik századi
magyar történelem

Wass Albert
Magyar szemmel 1-3.

3192
FT

Nyíró József
A csillagig érő emberek 1-2.

3040
FT/DB

Márai Sándor
A teljes napló (sorozat)

3392
FT/DB

WWW.BOOKER.HU ONLINE KÖNYVÁRUHÁZ

ÍRÓK ALAPÍTVÁNYA – SZÉPHALOM KÖNYVMŰHELY

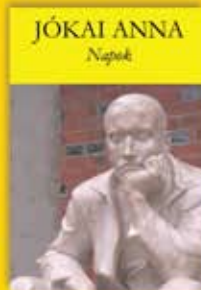
könyvei 2013 telén

Szemadám György:
Családtörténet és önéletírás
(a szerző festményeivel) B/5, 120 old., színes, fóliázott keménytéblás kötésben, ára: 3300 Ft
A szép kivitelű kötetben a szerző eleven történetekben mutatja be családját és saját életútját. A festőművész vallomások prózaszövegét a teljes életművet átfogó, nyolcvanhat színes képe illusztrálja.

Krystyna és Grzegorz Lubczyk:
Pamiec - Emlékezés II.
Lengyel menekültek Magyarországon 1939-1946. (Ford. Szenyán Erzsébet, Rytm W., Varsó, Széphalom, Bp.) B/4, 422 o., keménykötés, ára: 7500 Ft.
A magyarok háborús nemzedéke iránti elismerés és hála lenyomata az *Emlékezés II. c.* album is, amely egyéni sorsokon át követi ezt a megrázó eseménysort.

Jókai Anna: Napok
(regény – életműsorozat) B/5, 616 old., keménytéblás kötés, színes fóliázott védőborító. Ára: 4100 Ft
Az író széles társadalmi tablót fest a 1930-as évektől a hetvenes évekig. Jókai Anna mindig eleven hősöket teremt, most is karakteres figurák sora bontakozik ki a mozgalmas történetben.

Báger Gusztáv:
mégis, mégse, mégis
(új versek), A/5, 144 old., színes, fóliázott védőborítóval, keménykötésben. Ára: 2300 Ft
„Ez a fajta egyszerűség nagyon is összetett: szerénysége „veszélyes”, alázataért mindent érvényesen kimondhat...” – írja Báger Gusztáv lírájáról Vasadi Péter.

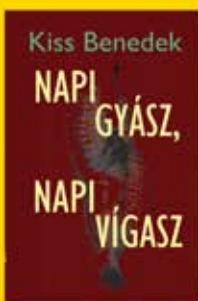
Karácsony Sándor:
Nyugati világnézetünk felemás igában
(tanulmánykötet, szerkesztette Heltai Miklós, utószó: Kontra György), A/5, 176 old., színes, fóliázott kartonkötésben. Ára: 2000 Ft
„E könyv alapproblémája a görög-római és a keresztény kultúra egymásba fonódása. ...Az értékek viaskodásából igen sokszor felemás világnézet alakul ki” – írta az utószóban dr. Kontra György

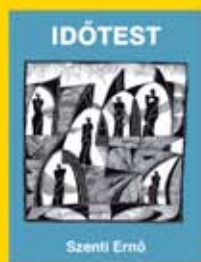
Darányi Sándor:
Végleg most - Narvál és mákvirág
(új versek), A/5, 256 old., színes, fóliázott kartonkötésben. Ára: 2400 Ft
A szokatlan verses-könyvben két kötet felel egymásra: az első egy új Orfeusz-történet, a második a visszanyerhető ártatlanságról (is) szól.

Jámorné Balog Tünde:
Odette vendégei
Szakácskönyvféle régi és újabb történetekkel (elbeszélőfűzér) A/5, 240 oldal, színes, fóliázott kartonkötésben. Ára: 2400 Ft
Irodalom és szakácsművészet, idők és terek, sok kis és nagy mítosz fonódik egybe Jámorné Balog Tünde új novellafűzérében, amelyben tovább él a nagy alföldi prózaiskola – elsősorban Krüdy Gyula – írói világának varázsa.

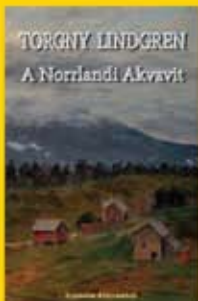
Kiss Benedek:
Napi gyász, napi vigasz
(új versek) A/5, 104 oldal, színes, fóliázott, keménytéblás kötés. Ára: 2000 Ft
Kiss Benedek új kötetében mintha mérlegre tenné mindennapiaink veszteségeit és nyereségeit, hol humorral, hol szenvedélyesen, de az eredmény mindig emlékezetes verssé érik.

Szent Ernő:
Időtest
(új versek), A/5, 128 old., színes, fóliázott védőborítóval, keménykötésben. Ára: 2300 Ft
A képzőművész-filozófus költő líráját egyszerre jellemzi a sajátos, tömör képiesség, a gondolati mélység és a szelíd, de éleslátó ironia.

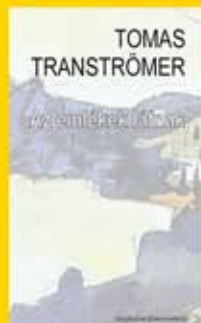
Jókai Anna: Ehes élet
(új regény – életműsorozat) B/5, 342 old., színes, fóliázott védőborítóval, keménykötésben. Ára: 3500 Ft
Az izgalmas és olvasmányos regény hőseinek mindegyikét valami módon jellemzi a Hamvas-értelemben vett életheység. A modern történet minden szereplőjét derűs távolságtartással és megértő szeretettel ábrázolja az író.

Lindgren, Torgny:
A Norrlandi Akvavit
(regény – fordította: Jávorszky Béla) B/5, 216 oldal, keménytéblás kötés. Ára: 2600 Ft
Torny Lindgren munkásságának ihletője szülőföldje, Norrland, Svédország északi vidéke. A kritika új regényét a mai svéd próza, és egyben a szerző egyik legjobb műveként ünnepli.

Tranströmer, Thomas:
Boltívek végtelenje
(Válogatott versek – új, bővített kiadás. Fordította: Jávorszky Béla, Lackfi János, Mervel Ferenc, Sulyok Vince, Thinsz Géza és Tözsér Árpád) A/5, 218 oldal, színes, fóliázott, ragasztott kartonkötés. Ára: 2900 Ft
Thomas Tranströmer a svéd költészet új irodalmi Nobel-díjasa. Jelen válogatott kötetének versei nagyívű, kordivatoktól független életművének szinte teljes reprezentációját adják.

Tranströmer, Thomas:
Az emlékek látnak
(második, változatlan kiadás, fordította Mervel Ferenc) F/5, 44 oldal, színes, fóliázott keménytéblás kötés. Ára: 1400 Ft
A Nobel-díjas költő ön-életrajzi elbeszéléskötete finom megfigyelésekkel, a pszichológus elemzőkészségével mutatja be a sokféle tehetségű, koraérett kishű családját, a stockholmi iskolás éveket, a gyermekkor világát.

Címünk és postacímünk: Írók Alapítványa, 1097 Budapest, Lónyay u. 43. fsz. 1.

Tel./fax: +36-1-351-0593

E-mail: iroszak@t-online.hu

www.szephalom-konyvmuhely.hu

A kiadóban
könyveinket 20%
kedvezményvel
árusítjuk.

A MAGYAR NAPLÓ KÖNYVAJÁNLATA

OLÁH János
Száműzött történetek
(novellafüzér)
A/5, kartonált
400 oldal
Ára: 2499 Ft

A novellafüzérként egymásra épülő írások képzelt falusi színterein a második világháború és a következő évtized történelmi eseményei jelennek meg. A novellák a háborúban, térszerítésben és a forradalomban egyaránt a lélek, erkölcs, hagyomány pusztulását, ember és föld harmóniájának megbomlását ábrázolják.

EDWARD STACHURA
Szekercelárma
avagy
emberek a téli erdőn
(és más írások)
A/5, kartonált
316 oldal
Ára: 2500 Ft

Stachura (1937-1979) mindennappjai a nyelvet és a szokványos létet, de a csodálatosnak remélt létét folytatott küzdelem határozza meg. Tollából a XX. századi lengyel irodalom egyik legkülönösebb prózája született meg, amely megalkotójának halála óta mit se veszített sugárzó erejéből, némes fényéből.

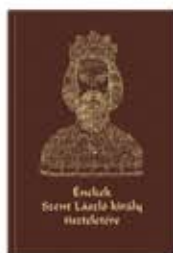
KOVÁCS István
Csoda a Viszulánál és a Balti-tengernél – Pilsudski... Katyn... Szolidaritás
B/5, kartonált
392 oldal
Ára: 3900 Ft

A könyv a XX. század lengyel történelmének sorsfordulót mutatja be, kulcsfogalmait hozta ki Pilsudskitól és a lengyel állam helyreállításától a Malinow-Ribbentrop-paktumon, Katynon és Auschwitzon át egészen a Szolidaritás megalakulásáig. Wajpa és Jurszecki működéséig.

ILLYÉS Gyula
Rádás élet – Válogatott és kiadatlan versek
B/5, kartonált
384 oldal
Ára: 3900 Ft

Ilyés Gyula a huszadik század egyik legjelentősebb költője, életműve a teljesség tekintetében egyedülálló, megszólalhatna nemcsak a közönség, nemzeti léte problémák minőségűkét, az egyén egzisztenciális kérdéseire is az önmagát operáló sebész háborozgató elszántaútjával keresi a gyógyító választ.

Énekek Szent László király tiszteletére
(Szerk. Kovács Andrea – Medgyesy S. Norbert)
A/5, keménytáblás, műbőrötéses, 250 oldal, CD-melléklettel
Ára: 3500 Ft

Gyakorlati alkalmazásra szánt, 84 éneket és két litániát tartalmazó énekeskönyvünk László szenté avatásánál, 1192-től a 20. század közepéig tartó időszakból teszi közzétette a Lovagkirály tiszteletére írt liturgikus énekeket, történelmi költeményeket és népdalokat. A kötet 70 perces CD-mellékletén hallható Szent László-énekeket a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanárai és növendékei adják elő.

Ecclesia Agatha
(tanulmánykötet, szerk. Dr. Medgyesy S. Norbert, 2. kiadás)
A/5, keménytáblás, 520 oldal, CD és CD-ROM melléklettel
Ára: 3990 Ft

A perenyi templom 250 esztendőjülemére jelent meg a reprezentatív tanulmánykötet, mely a templom történetét, védőszentjének, Szent Agotának az életét, valamint perenyi vallási életét és népének-hagyományait mutatja be. A CD és CD-ROM mellékleteken Perenyi egyedülálló népdalkincsébe hallgathatunk bele.

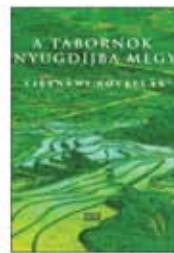
ADORJÁN Viktor
Világvaltó Nevenincs – A Meselegény
B/5, keménytáblás
312 oldal
Ára: 3500 Ft

A meselegény kiűnik a gyermekirodalom természetéből eredeti humorával, cselekménye különleges bonyolultsággal és ízes, székely dialektusokat, archaikus nyelvi világot felhasználó nyelvezetével. A regény a magyar népmesékben megőrzött műveltség jellegzetes alakjait eleveníti meg és ismereti meg a mai gyermek és felnőtt olvasókkal.

NAGY Zoltán Mihály
A sátn fáttya
(regény, negyedik kiadás)
Csomós Zoltán illusztrációval
A/5, kartonált,
184 oldal
Ára: 3000 Ft

A képrőlaljai író regénye egy fiatal lány tragikus sorsán keresztül mutatja be a huszadik század közepi képrőlaljai magyarorságot életét. A trilógia második része Tölgyek alkonya, harmadik része A teremtes legnehezebb napja címmel jelent meg kiadónkánál.

A tábornok nyugdíjba megy
(vietnami novellák)
A/5, kartonált
232 oldal
Ára: 2000 Ft

A rendszerelválás óta eltelt húsz év alatt egyetlen vietnami szépirodalmi könyv sem jelent meg magyarul. Novellaválogatásunkkal a mai vietnami irodalom keresztmetszetét szeretnénk bemutatni a magyar olvasóknak, hogy jobban megismerhessék a távoli Vietnam kultúráját, az emberek mindennappját, lelki világát.

VASADI Péter
Világpor
(versek)
Fr/5, kartonált
140 oldal
Ára: 1575 Ft

A friss Kossovai aljas költő szövegese, összerészvesztetlen versenyelvében soha nem a formai bravúrok, mint inkább a lélek csöndjében kiporolított szavak igazság-súlya képrőlaljai el az olvasót. Vasadi Péter keríti a hátság zshívásánál tolongó, hangoskodó tömeget. Dolgozik. Megbocsát. Szeret.

IANCU Laura
Kinek a semmi
a mindene
(versek)
Fr/5, kartonált
128 oldal
Ára: 1575 Ft

Iancu Laura sűrű álomszerű verseiben nem mindennapi küzdelem zajlik. A térényen alkot szívós lelket őriz, amelyek saját félelmei buzdításán kell napról napra átvágnia magát útja folytatásához. Már magával a nyelvet is bírkozik, hogy kifuragja belőle az elmondhatatlant, s ezen a járóbi tornán úgy formálódnak a versek, akár a tőrök kövek.

FILIP Tamás
Kő, papír, olló
(versek)
Fr/5, kartonált
196 oldal
Ára: 2000 Ft

Filip Tamás költeményei majdnem mindig valami konkrét élményből, emlékből fakadnak – távol áll tőlük a filozofálás, az absztrakció. Mindazonáltal a helyükre közzétételükkel (mert helyüket megtöltik) szavával, képpel feszes komplex és intenzív átlátható műveltségű terem.

KÜRTI László
Testi misék
(versek)
Fr/5, kartonált
100 oldal
Ára: 2000 Ft

Olyan költői erejű igazságokat találhat ebben a könyvben az olvasó, hogy a testerek hatók. Vagy hogy az igazán szép nők láthatatlanok. És hogy egy fontos megismerés feltehetően... Kürti László kiemelkedő pontja és irányja is az emberi lélek, irányítja a szerződés.

SZEBÉNYI Ildikó
Tartozol
(versek)
Fr/5, kartonált
102 oldal
Ára: 2000 Ft

...a mai felgyorsult, eltorzult világ, ez a fajta "fejlődés" számomra zökkenő, ahova nem tudok, sem akarok belemenni. Maradok inkább barlanglakó, itt a XXI. században, mert tudom: maradt még emberi pára, csak össze kell kapcsolnodunk!" (Szebényi Ildikó)

Könyveink kedvezményes áron megvásárolhatók szerkesztőségünkben (1092 Bp., Ferenc krt. 14. U/S., tel.: 413-6672), valamint megrendelhetőek könyvárulószobánkban, a www.magyarnaplo.hu weboldalon.

KÖNYVES KUPON!

Ez a kupon **500 Ft** értékében beváltható a Magyar Napló kiadványaira a szerkesztőségben (1092 Bp., Ferenc krt. 14.), a kiadó rendezvényein, valamint a Szent Antal Könyvesboltban (1024 Bp., Margit krt. 23.). Egy kupon vásárlására használható fel!

IRODALMI MAGAZIN

ÁRA: 1490 Ft

I. évfolyam 2013/1

A MAGYAR NAPLÓ IDŐSZAKOS KIADVÁNYA

ILLYÉS 1902
2012

Kiadatlan
írások

NOVUM

Illyés
Párizsban

DOSSZÉ

Himnusz
a nőkhöz

DOSSZÉ

A tihanyi
kert

GENIUS LOCI

Kortársak
Illyésről

HOMMAGE

MEGJELENT AZ IRODALMI MAGAZIN!

A Magyar Napló új Irodalmi Magazinjának célja a klasszikus és kortárs szépirodalom népszerűsítése. Színes, gazdagon illusztrált, érdekes írásokat tartalmazó tematikus magazinunk lapszámaiban egy-egy klasszikus szerzőt, irodalomtörténeti korszakot vagy kulturális jelenséget mutatunk be, népszerűsítő stílusban.

Az Irodalmi Magazin első száma Illyés Gyuláról szól, születésének 110. évfordulója alkalmából.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Fizessen elő az Irodalmi Magazin 2013. évi következő két számára!

Az előfizetés egy évre: 2500 Ft (Előfizetéssel egy lapszám ára 1490 Ft helyett csak 1250 Ft!)

Előfizethet a Magyar Napló Kiadó elérhetőségein (tel.: 413-6672, e-mail: info@magyarnaplo.hu), vagy személyesen a szerkesztőségben (1092 Budapest, Ferenc körút 14.).

**MAGYAR NAPLÓ
KÖNYVES
KUPON**

EMBERI
ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Ferencvárosi
Önkormányzata

IRODALMI MAGAZIN